

Salla Kangas

**ELÄINVIITTEISEEN *HÄN*-PRONOMINIIN
LIITTYVÄT KIELI-IDEOLOGIAT, DISKURSSIT
JA INDEKSISYYS SOSIAALISESSA
MEDIASSA**

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Syyskuu 2021

TIIVISTELMÄ

Salla Kangas: Eläinviitteiseen hän-pronominiin liittyvät kieli-ideologiat, diskurssit ja indeksisyys sosiaalisessa mediassa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kielten tutkinto-ohjelma

Syyskuu 2021

Tässä tutkielmassa tarkastellaan sosiaalisen median keskusteluissa hahmottuvia eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä käsitteitä, asenteita ja kielellisiä ideologioita. Tutkielman tarkoituksena on ollut selvittää, millaisiin kieli-ideologioihin erilaiset eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kohdistuvat käsitykset ja asenteet pohjautuvat, millaiseen puhetyyliin eläinviitteinen *hän*-pronomini yhdistetään, millaiseksi rakentuu kuva tyypillisestä eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjästä ja miten käsitykset eläinviitteisestä *hän*-pronominista yhdistyvät ihmisen ja muiden eläinten väliseen suhteeseen liittyviin asenteisiin ja käsityksiin.

Tutkielman teoreettisina viitekehyksinä ovat sekä diskurssitutkimus että sosiolingvistinen kieli-ideologioiden tutkimus. Diskurssin ja kieli-ideologian käsitteiden lisäksi tutkimuksessa ovat keskeisiä sosiaalisen indeksisyyden, tyylin ja representaation käsitteet. Lisäksi tutkimus kytkeytyy yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen tutkimusalaan.

Tutkimusaineisto koostuu Twitterissä ja kahdessa Facebook-ryhmässä käytyihin keskusteluihin kirjoitetuista viesteistä, joiden aiheena on eläinviitteinen *hän*-pronomini. Viestejä on aineistossa yhteensä 431. Aineistoa analysoitiin laadullisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin keinoin.

Laadullisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin avulla saatiin selville, että keskusteluissa esiintyvät eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevat asenteet ja käsitykset pohjautuvat osin sellaisiin ideologioihin, joissa on kyse kielen luonteeseen ja hyvän kielen ominaisuuksiin liittyvistä käsityksistä, ja osin eläinten ominaisuuksiin ja ihmisen ja muiden eläinten suhteeseen liittyviin käsityksiin. Aineistosta hahmottuu kolme aikaisemmassa tutkimuksessa havaittua kieli-ideologiaa: standardiuden ideologia, heteroglossinen ideologia ja sopivuuden ideologia, joita kutakin vastaa ideologiaa kaiuttava diskurssi. Aineistosta nousee esiin myös kaksi toisilleen vastakkaista, eläinten asemaan sekä ihmisen ja muiden eläinten väliseen suhteeseen liittyvää diskurssia, joita tässä kutsutaan hierarkia- ja läheisyysdiskurssiksi. Lisäksi keskusteluissa rakentuu representaatio eläintä hellittelevästä puhetyylistä, jonka osa eläinviitteinen *hän*-pronomini on, sekä tyypillisen eläinviitteistä *hän*-pronominia käyttävän puhujan representaatio, jonka ominaisuuksiksi hahmottuvat tunteellisuus tai irrationaalisuus sekä feminiinisyyttä.

Tutkimus osoittaa, että yksittäiseen kielenpiirteeseen liittyvät asenteet ja käsitykset voivat juontua monista, keskenään hyvin erilaisista uskomuksista ja taustaoletuksista. Nämä uskomukset ja taustaoletukset kuitenkin myös nivoutuvat monella tavalla yhteen. Tutkimus tuo esiin, että eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyy monia kiinnostavia näkökulmia; jatkotutkimusta kutsuva aihe on esimerkiksi, missä määrin *hän*-pronominin käyttöön liittyvät käsitykset ovat parhaillaan muutoksessa eläinten asemaan liittyvän muutoksen ja keskustelun myötä. Tutkimus antaa alustavia viitteitä siitä, että muutos eläimiin kohdistuvissa asenteissa ja käsityksissä heijastuu myös muutoksena eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyvissä kielellisissä normeissa.

Avainsanat: diskurssit, eläimet, indeksisyys, kieli-ideologiat, pronominit, sosiolingvistiikka

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	4
1.1	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	5
1.2	Tutkielman rakenne	6
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TEORIA	8
2.1	Diskurssit ja representaatiot	8
2.2	Kieliasenteiden ja kieli-ideologioiden tutkimus.....	10
2.2.1	Kieli-ideologian käsite.....	11
2.2.2	Indeksisyys, indeksijärjestys ja indeksinen kenttä	13
2.2.3	Rekisterit ja tyylit	15
2.2.4	Diskurssit ideologioiden rakentajina ja välittäjinä	16
2.3	<i>Hän-</i> ja <i>se</i> -pronominien välinen vaihtelu.....	20
2.3.1	Eläinviitteinen <i>hän</i>	22
2.3.2	Pronominien vaihteluun liittyvät käsitykset ja asenteet.....	23
2.4	Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen eläintutkimus	24
3	AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	26
3.1	Aineisto ja keruukontekstit.....	26
3.2	Tutkimusetiikka.....	28
3.3	Aineiston analyysimenetelmät	29
4	KESKUSTELUISSA HAHMOTTUVAT KIELI-IDEOLOGIAT	32
4.1	Standardiuden ideologia	33
4.2	Heteroglossinen ideologia	37
4.3	Sopivuuden ideologia	40
4.3.1	Puhekieli ja murteet.....	42
4.3.2	Leikittely ja ironia.....	44
4.3.3	Eläinviitteinen <i>hän</i> yleiskieleen sopimattomana piirteenä.....	45
5	ELÄINVIITTEISEN <i>HÄN</i> -PRONOMININ INDEKSISET MERKITYKSET: TYYLI JA PUHUJA	46
5.1	Eläintä hellittelevä tyyli	47
5.2	Irrationaalisuus ja tunteellisuus.....	49
5.3	Feminiinisyys	53
5.4	Pilakuva indeksisten merkitysten välittäjänä.....	56
6	IHMISTEN JA ELÄINTEN VÄLISTÄ SUHDETTA KÄSITTELEVÄT DISKURSSIT	59
6.1	Hierarkiadiskurssi	63
6.2	Läheisyysdiskurssi.....	66
7	YHTEENVETO	71
8	LOPUKSI	75
	LÄHTEET	77

1 JOHDANTO

Internetin keskustelupalstoja ja sosiaalista mediaa selaileva kielitieteilijä huomaa helposti, että eläinviitteinen *hän*-pronomini on paljon huomiota ja mielipiteitä herättävä kielenpiirre. Aiheesta käydään internetissä jatkuvasti pitkiä keskusteluja, joissa väitellään eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön puolesta ja sitä vastaan. Eläinviitteiset pronominit vaikuttavat myös nostavan herkästi esiin tunteita: monia eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla *ärsyttää*, toisten mielestä se puolestaan on *hauskaa* ja *sympaattista*. Sosiaalinen media on saattanut tehdä piirteen myös aikaisempaa näkyvämmäksi, sillä ihmiset puhuvat sen kautta esimerkiksi omista lemmikeistään aikaisempaa julkisemmin: yksittäinen sosiaalisen median päivitys voi parhaimmillaan tavoittaa tuhansia, ellei miljoonia ihmisiä.

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on selvittää eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä kieli-ideologioita ja diskursseja sosiaalisen median keskusteluissa. Keskityn selvittämään, millaisia erilaiset eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kohdistuvat asenteet ovat ja millaisiin kieli-ideologioihin ne pohjautuvat, millaiseen tyyliin ja millaisiin puhujiin kyseinen piirre yhdistetään sekä miten eläinten ja ihmisten välisiin suhteisiin liittyvät käsitykset heijastuvat pronomien käyttöön liittyviin asenteisiin. Tutkimuksen aineiston lähteinä ovat Twitterissä ja kahdessa Facebook-ryhmässä käydyt keskustelut, joissa puhutaan eläinviitteisestä *hän*-pronominista. Tutkimusmenetelminä hyödynnän laadullista sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia.

Suomen kielen kolmaspersoonaisia pronomineja on tutkittu kohtalaisen paljon (esim. Kallio 1978; Vilppula 1989; Ylikahri 1996; Siitonen 2008, 2016; Lappalainen 2010a, 2010b; Priiki 2017), mutta eläinviitteistä *hän*-pronominia tarkastelevaa tutkimusta on toistaiseksi tehty suhteellisen niukasti (ks. kuitenkin Kallio 1978; Vilppula 1989; Laitinen 1992, 2009; Siitonen 2008; Priiki, tulossa 2021). Varsinkin aiheeseen liittyviä kieli-asetteita ja -ideologioita koskeva tutkimus on ollut vähäistä, vaikka aihe puhuttaa ihmisiä jatkuvasti. Tämä tutkimus paikkaa siis selkeää tutkimusaukkoa. Lisäksi, koska aihe linkittyy laajempaan keskusteluun eläinten asemasta kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme, tutkimuksella voidaan katsoa olevan myös yhteiskunnallista merkitystä.

Tutkimus paikantuu sekä sosiolingvistiikkaan, erityisesti kieli-ideologioiden tutkimukseen (ks. esim. Silverstein 1979; Kroskrity toim. 2000; Piippo, Vaattovaara & Voutilainen toim. 2016; Rosa & Burdick 2016), että diskurssintutkimukseen (ks. esim. Fairclough 1992a; van Dijk toim. 2011 [1997]; Blommaert 2005; Pietikäinen & Mäntynen 2019). Yksi tämän tutkimuksen pyrkimyksistä onkin osaltaan rakentaa siltaa näiden eri tutkimussuuntausten välille. Lisäksi tutkimus sivuaa yhteiskunnalliseksi ja kulttuuriseksi eläintutkimukseksi kutsuttua tutkimusalaa, jossa tarkastelun kohteena

ovat ihmisten ja muiden eläinten väliset suhteet (ks. esim. Ilomäki & Lauhakangas toim. 2002; Kainulainen & Sepänmaa toim. 2009; DeMello 2012). Siten tällä tutkimuksella on myös tieteidenvälistä ulottuvuutta.

Käytän tässä tutkimuksessa *eläin*-sanaa pääasiassa muita eläimiä kuin ihmisiä tarkoittavassa merkityksessä. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen piirissä tällaista tapaa määrittää *eläin*-sanana merkitys on kritisoitu, ja muista eläimistä kuin ihmisistä puhuttaessa on ehdotettu käytettäväksi esimerkiksi käsitteitä *toislajinen*, *toisenlajinen* tai *muunlajinen eläin* (Vihelmaa 2018: 17–18; ks. myös Ruonakoski 2002: 232, alaviite 1; Tuomivaara 2003: 11, alaviite 10). Tämä kritiikki on perusteltua; esimerkiksi biologiassa ihmistä pidetään kiistattomasti eläinlajina. Olen kuitenkin tässä tutkimuksessa päättänyt käyttää yksinkertaisesti sanaa *eläin* tekstin sujuvuuden vuoksi. Tutkimukseni ehkä olennaisin käsite on *eläinviitteinen hän-pronomin*i, joka ei sellaisenaankaan ole erityisen lyhyt, ja sen korvaaminen esimerkiksi ilmauksella *muunlajiseen eläimeen viittaava hän-pronomin*i voisi tehdä tekstistä tarpeettoman raskaslukuista.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisia kieleen liittyviä diskursseja ja ideologioita sekä ihmisten ja muiden eläinten välisiin suhteisiin liittyviä diskursseja sosiaalisesta mediasta keräämässäni aineistossa hahmottuu sekä mitä eläinviitteinen *hän*-pronomin*i* indeksoi eli millaisiin tyyleihⁱⁿ, ominaisuuksiin ja sosiaalisesti määrittäviin ryhmiin se liitetään. Tutkimuskysymykseni voi tiivistää seuraaviksi kysymyksiksi:

1. Millaisia kieltä koskevia diskursseja ja kieli-ideologioita eläinviitteistä *hän*-pronominia käsittelevissä sosiaalisen median keskusteluissa hahmottuu?
2. Millaisiin kielellisiin tyyleihⁱⁿ, sosiaalisiin ryhmiin ja ominaisuuksiin eläinviitteinen *hän*-pronomin*i* liitetään sitä koskevissa sosiaalisen median keskusteluissa, eli millaisia indeksisiä merkityksiä eläinviitteisellä *hän*-pronominilla on keskustelujen perusteella?
3. Millaisia ihmisten ja muiden eläinten välisiin suhteisiin liittyviä diskursseja tulee ilmi eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevissa sosiaalisen median keskusteluissa?

Tutkimukseni yhtenä lähtökohtana on alustavien havaintojen perusteella se, että eläinviitteiseen *hän*-pronomin*i*in liittyviä mielipiteitä selitetään ja perustellaan usein sellaisin tavoin, jotka vaikuttavat nojaavan erilaisiin uskomuksiin ja käsityksiin kielen luonteesta sekä siitä, millaista hyvän

kielen kuuluisi olla. Nämä uskomukset ja käsitykset muodostavat *kieli-ideologioiksi* kutsuttuja järjestelmiä (käsitteen määritelmästä ja taustasta tarkemmin luvussa 2.2). Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsitteleekin juuri kielen luonteeseen ja hyvän kieleen vaatimuksiin liittyviä kieli-ideologioita. Tarkoitukseni on selvittää, millaisiin kieli-ideologioihin erilaiset eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kohdistuvat asenteet pohjautuvat ja millaisin kielellisin keinoin näitä ideologioita rakennetaan ja ylläpidetään.

Toinen tutkimuskysymykseni koskee sitä, millaiseen puhetyyliin ja millaisiin puhujiin eläinviitteinen *hän*-pronomini tutkimissani keskusteluissa liitetään. Tarkoitukseni on hahmottaa myös, millaisia muita kielenpiirteitä ja kielenulkoisia tunnusmerkkejä rinnastetaan eläinviitteiseen *hän*-pronominiin sekä millainen aineistossa on tyypillisen eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjän *representaatio* (käsitteestä ks. Hall 2013; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 78–80). Tutkin myös, millaisin diskursiivisin keinoin tätä representaatiota keskusteluissa rakennetaan.

On selvää, että keskusteluissa ei puhuta pelkästään kielestä itsessään tai sen käyttäjistä, vaan niissä käsitellään pronomineista puhumisen kautta monella tavalla myös keskustelijoiden näkemyksiä ihmisten ja (muiden) eläinten välisistä suhteista. Pronominivalinnat vaikuttavat heijastavan monien mielestä sitä, miten puhuja suhtautuu eläimiin, ja eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön ajatellaan usein liittyvän laajempiin ihmisten ja (muiden) eläinten välisten suhteiden yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin muutoksiin. Näistä muutoksista saatetaan käydä pitkiäkin, polveilevia pohdintoja keskusteluketjuissa, joiden alkuperäinen aihe on ollut eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla. Usein keskustelijoiden eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevat asenteet eivät siis ilmeisesti kumpua ensisijaisesti siitä, millainen kieli heidän mielestään on hyväksyttävää, vaan siitä, miten muihin eläimiin on heidän mielestään sopivaa suhtautua. Nämä ihmisten ja (muiden) eläinten välisiin suhteisiin liittyvät käsitykset sekä niiden yhteys eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kohdistuviin asenteisiin ovat kolmannen tutkimuskysymykseni aihe.

1.2 Tutkielman rakenne

Tutkielma koostuu seitsemästä luvusta. Seuraavassa, luvussa 2 esittelen tutkimuksen teoreettista taustaa, joka koostuu diskurssintutkimuksen ja kieli-ideologioiden tutkimuksen teoreettisista viitekehyksistä. Lisäksi käsittelem lyhyesti ihmistieteellistä eläintutkimusta, jota tutkimukseni myös sivuaa. Luvussa 3 esittelen tutkimuksen aineiston ja analyysimenetelmät. Luvut 4–6 ovat analyysilukuja, jotka olen jakanut teemoittain seuraavasti: luku 4 käsittelee sellaisia aineistosta esiin nousevia kieli-ideologioita, joissa eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyvät käsitykset ja asenteet nousevat erityisesti

kielen luonnetta koskevista käsityksistä, luvussa 5 tarkastelen sitä, millaisia ominaisuuksia, ihmisryhmiä ja tyylejä eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liitetään aineistossa, ja luvussa 6 analysoin sitä, miten tarkastelemissani keskusteluissa puhutaan ihmisten ja muiden eläinten välisistä suhteista sekä niiden kytköksistä kieleen ja erityisesti eläinviitteiseen *hän*-pronominiin. Luku 4 vastaa siis ensisijaisesti tutkimuskysymykseen 1, luku 5 kysymykseen 2 ja luku 6 kysymykseen 3. Luvussa 7 tarkastelen tutkimuksen keskeisiä tuloksia ja luvussa 8 pohdin, millaisia kysymyksiä tutkimustulokset herättävät ja millaisia jatkotutkimuksen aiheita tutkimus nostaa esiin.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TEORIA

2.1 Diskurssit ja representaatiot

Yksi tutkimustani ja erityisesti sen metodologisia ratkaisuja ohjaavista teoreettisista viitekehysistä on diskurssintutkimuksen viitekehys, joka puolestaan perustuu sosiaalisesti konstruktivismiksi kutsuttuun teoriaan sekä funktionaaliseen ja dialogiseen kielikäsitteeseen (Blommaert 2005: 22–23, 43–45; Nikander 2008: 413; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14–23). Kyseessä on siis monitahoinen ja -tieteinen tutkimusperinne. Diskurssintutkimuksen kannalta keskeisiä viitekehysistä ja kielikäsitteistä kuitenkin yhdistää näkemys kielestä sosiaalisena toimintana, johon vaikuttaa merkittävästi ympäröivä konteksti ja joka toisaalta myös itse vaikuttaa kontekstiin (Nikander 2008: 415; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14–31, 34).

Sosiaalisella konstruktivismilla tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan merkitykset ja sosiaalinen todellisuus – muun muassa yhteisöt, identiteetit, normit, toimintatavat, käsitykset tiedosta sekä erilaiset ilmiöiden ja asioiden luokittelut ja vastakkainasettelut – syntyvät sosiaalisen ja diskursiivisen toiminnan kautta (Fairclough 1992a: 41–42, 55, 63–67; Nikander 2008: 413; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14–22, 26). Funktionaalinen kielikäsite, johon liittyviin keskeisiin teorioihin kuuluu M.A.K. Hallidayn systeemifunktionaalinen kieliteoria, puolestaan tarkoittaa ajatusta kielestä toimintana, jolla on erilaisia funktioita sekä resurssina, joka tarjoaa keinoja eri asioiden tekemiseen kielellisen toiminnan avulla. Kielellä voidaan siis esimerkiksi kuvata maailmaa eri näkökulmista, rakentaa identiteettejä ja sosiaalisia suhteita sekä rakentaa ja säädellä vuorovaikutusta ja viestintää. (Halliday 2004: 29–31; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 14–20.) Dialoginen kielikäsite taas on erityisesti kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin esittämiin ajatuksiin pohjautuva käsitys, jonka mukaan kieli on dynaaminen ja monikerroksinen ilmiö ja kielellisiin ilmauksiin sisältyy aina kaikuja muista kielenkäyttötilanteista, ympäröivästä kontekstista ja historiasta (Bahtin 1991 [1963]: 263–268, 289–291; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 23–26).

Diskurssi on monimerkityksinen ja käyttövoiltaan vaihteleva käsite, jota hyödynnetään muun muassa yhteiskunta- ja kielitieteiden eri aloilla. Sanan merkitys vaihtelee eri tieteenalojen, tutkimussuuntausten ja yksittäisten tutkijoidenkin välillä, joten diskurssintutkimusta edustavissa tutkimuksissa on tärkeää määritellä, mitä diskurssilla kyseisessä tutkimuksessa tarkalleen ottaen tarkoitetaan (Fairclough 1992a: 3; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 27). Kielitieteessä diskurssilla on perinteisesti tarkoitettu konkreettista kielenkäyttöä sekä lausetta tai virkettä laajempia kielenkäytön kokonai-

suuksia kontekstissaan, mutta käsitteellä on sittemmin viitattu myös kielenkäyttöön sosiaalisena toimintana tietyssä tilanteessa tai tietyllä alalla vakiintuneeseen kielenkäyttöön (Fairclough 1992a: 3; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 29–31). Erityisesti yhteiskuntatieteissä puolestaan on perinteisesti korostettu Michel Foucault'n alun perin esittämää diskurssikäsitystä, jossa diskurssit nähdään vakiintuneina merkityksellistämisen käytänteinä, jotka jatkuvasti rakentavat ja muokkaavat sosiaalista todellisuutta sekä siihen liittyviä merkityksiä, normeja, kategorioita, erontekoja ja käsityksiä (Foucault 1972: 107–108; Fairclough 1992a: 3–4; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 33, 71–72). Tieteenalojen väliset diskurssikäsitysten erot eivät kuitenkaan ole ehdottomia, vaan kumpaan diskurssikäsitettä voidaan hyödyntää sekä kielitieteellisesti että yhteiskuntatieteellisesti painottuneessa diskurssintutkimuksessa (ks. esim. Fairclough 1992a; Luukka 1995: 47–48). Diskurssi ei myöskään ole aina pelkkää kieltä, vaan se voi olla multimodaalista ja sisältää kielellisten merkkien lisäksi muita merkkejä, kuten ääntä, kuvaa tai liikettä (Fairclough 1992a: 4; Blommaert 2005: 3; Kress 2012: 35–38; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 31).

Hahmotan tässä tutkimuksessa diskurssit ensisijaisesti suhteellisen vakiintuneiksi merkityksellistämisen tavoiksi, jotka muokkaavat ja rakentavat sosiaalista todellisuutta ja siten muun muassa käsityksiä ja ymmärrystä tiedosta sekä synnyttävät erilaisia kategorisointeja ja normeja (siis niin sanotusti foucault'laisittain). Tällä tavalla käsitetyt diskurssit ovat tekstissä monikossa (*diskurssit*) tai saavat määritteen tai määritteitä (esim. *standardiuden ideologiaa kaiuttava diskurssi* tai *läheisyysdiskurssi*). Käsitellen diskurssia myös yleisellä tasolla konkreettisenä kielenkäyttönä sekä sosiaalisena ja semioottisena toimintana, jolla on sosiaalisia ja vuorovaikutuksellisia ehtoja ja jotka myös vaikuttavat vuorovaikutukseen ja muuhun sosiaaliseen toimintaan. Tällä tavoin määritelty diskurssi on puolestaan yksikössä ilman määritteitä. (Ks. Foucault 1972: 107–108; Fairclough 1992a: 4–5; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 33–37.) Tällainen diskurssin kahdella tavalla samanaikaisesti hahmottava käytäntö sekä diskurssin eri merkitysten erottaminen toisistaan kuvatun kaltaisin kielellisin keinoin ovat peräisin kriittisen diskurssintutkimuksen perinteestä (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 34–36).

Toinen tutkimukseni kannalta olennainen diskurssintutkimuksen peruskäsite on *representaatio*. Merkittäviin käsitettä hyödyntäneisiin ja määritelleisiin tutkijoihin kuuluvat muun muassa Foucault (esim. 2010 [1966]: 62–90) sekä Stuart Hall (esim. 2013). Representaatiolla tarkoitetaan prosessia, jossa erilaisten merkkijärjestelmien (usein ensisijaisesti kielen, mutta myös esimerkiksi kuvan tai liikkeen) avulla esitetään ja kuvataan maailmaa sekä erilaisia sosiaalisesti merkittäviä ilmiöitä ja asioita, kuten tapahtumia, paikkoja sekä ihmisiä ja ihmisryhmiä. Vaikka representaatiota kuvataan prosessiksi, sanalla viitataan usein myös prosessin lopputulokseen eli erilaisiin jaettuihin mielikuviin

ja kuvauksiin, jotka syntyvät diskursiivisessa toiminnassa. Representaatiot samoista asioista ja ilmiöistä vaihtelevat usein sen mukaan, mistä näkökulmasta niitä kuvataan sekä ajallisen ja paikallisen kontekstin mukaan. (Hall 2013: 4–14; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 78–80.)

2.2 Kieliasenteiden ja kieli-ideologioiden tutkimus

Sosiolingvistiikan uranuurtajana tunnettu Penelope Eckert (2012) on hahmottanut sosiolingvistiikan kehitystä ja eri suuntauksia jakamalla alan kolmeen aaltoon. Niistä ensimmäisessä painottuvat määrälliset menetelmät sekä korrelaatiot kielellisen variaation ja erilaisten sosiaalisesti määrittyneiden puhujakategorioiden välillä, kun taas toisessa aallossa keskeisiksi ovat nousseet etnografiset menetelmät ja variaation tarkastelu osana erilaisten yhteisöjen sisäistä vuorovaikutusta. (Eckert 2012: 88–93.) Tämä tutkimus puolestaan asemoituu Eckertin jaottelussa kolmannen aallon sosiolingvistiikkaan, jossa keskeisenä tarkastelun kohteena on se, miten kielellisen variaation avulla rakennetaan identiteettejä, tyylejä ja sosiaalisia merkityksiä (ks. mts. 93–98). Indeksisyyden ja kieli-ideologioiden käsitteet ovat keskeisiä kolmannen aallon sosiolingvistiikassa (mts. 93–98), ja tämä tutkimus voidaan asemoida myös kieli-ideologioiden tutkimukseen.

Kieli-ideologioiden tutkimus on tutkimusalana tyypillisesti lähellä kieliasennetutkimusta (ks. esim. Garrett 2010) ja kansanlingvistiikkaa (ks. esim. Niedzielski & Preston 2003 [1999]; Mielikäinen & Palander 2014): kaikissa tarkastelun kohteena ovat kieleen, kielenpiirteisiin, kielellisiin ilmiöihin ja puhujiin kohdistuvat suhtautumistavat, asenteet, uskomukset, käsitykset ja normit (Niedzielski & Preston 2003 [1999]: 1–2; Garrett 2010: 15–16, 179–180; Mäntynen, Halonen, Pietikäinen & Solin 2012: 327, 333–336; Rosa & Burdick 2016: 105). Kuten Rosa ja Burdick (2016: 105–106) toteavat, kieliasennetutkimus ja kansanlingvistiikka kuitenkin käsittelevät niitä tyypillisesti sellaisenaan, siten kuin niitä tuodaan eksplisiittisesti esille, kun taas kieli-ideologioiden tutkimuksessa niitä tarkastellaan pintaa syvemältä ja pyritään löytämään ilmi tuotujen asenteiden ja mielipiteiden takana vaikuttavat ilmiöt ja rakenteet. Fennistiikassa kieli-ideologioiden tutkimusta on tehty toistaiseksi melko vähän (ks. kuitenkin esim. Mäntynen 2012; Piippo, Vaattovaara & Voutilainen toim. 2016; Lehto 2018; Mäntynen & Kalliokoski 2018; Halonen, Nyström, Paunonen & Vaattovaara 2020).

Erittelen tässä luvussa tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä kieliasenteiden ja kieli-ideologioiden tutkimuksen teorioita ja käsitteitä. Aluksi tarkastelen kieli-ideologian käsitteen erilaisia määritelmiä sekä sitä, miten kieliasenteet ja normit suhteutuvat kieli-ideologioihin. Seuraavaksi käsittelen *indeksisyyden*, *indeksijärjestyksen* ja *indeksisen kentän* sekä *rekisterin* ja *tyylin* käsitteitä. Lopuksi tarkastelen sitä, miten kieli-ideologiat ja diskurssit suhteutuvat toisiinsa.

2.2.1 Kieli-ideologian käsite

Kieli-ideologian käsitteen esitteli kieliantropologi Michael Silverstein vuonna 1979. Hänen mukaansa kieli-ideologiat ovat ”kielenkäyttäjien ilmaisemia kieltä koskevia uskomuksia, joiden avulla selitetään ja perustellaan erilaisia kieltä koskevia havaintoja” (Silverstein 1979: 193). Sittemmin kieli-ideologian käsitettä on määritelty uudelleen hieman eri painotuksin: esimerkiksi Judith Irvine ja Susan Gal (2000: 35) määrittelevät ne käsitysjärjestelmiksi, joilla kieltä käyttävät ja havainnoivat ihmiset kehystävät eri kielimuotoja koskevaa ymmärrystään sekä liittävät sitä itselleen merkityksellisiin ihmisiin, tapahtumiin ja toimintoihin. Käsitteen keskiössä ovat joka tapauksessa kulttuuriset ja sosiaaliset mallit ja rakenteet, jotka liittyvät kielenkäyttäjien kieltä koskeviin käsityksiin ja uskomuksiin sekä kielen ja muiden sosiaalisten ilmiöiden ja luokittelujen välisiin yhteyksiin (ks. myös Rosa & Burdick 2016: 104–105). Käsitän tässä tutkimuksessa kieli-ideologiat kieltä koskevista uskomuksista ja käsityksistä koostuviksi järjestelmiksi, joiden kautta kielellisiä ilmiöitä ymmärretään, selitetään ja arvotetaan.

Kieli-ideologiat vaikuttavat esimerkiksi käsityksiimme kielten rakenteista, kieliin ja kielimuotoihin kohdistuviin luokitteluihin sekä kielen muutokseen (Silverstein 1979: 193–195; Irvine & Gal 2000; Rosa & Burdick 2016.) Niiden vaikutus ei kuitenkaan rajautu pelkästään kieleen itseensä: kuten Rosa ja Burdick (2016: 103, 108) toteavat, kieleen liittyvät käsitykset eivät koskaan koske pelkästään kieltä. Kieli-ideologiat ovat keskeinen osa kielen ja kielenulkoisen maailman välistä suhdetta, ja ne vaikuttavat myös esimerkiksi politiikassa ja tieteessä. Ne muokkaavat muun muassa yksilöitä ja ihmisryhmiä koskevia mielikuvia, identiteettejä sekä käsityksiä kohteliaisuudesta. Samalla niitä itseään muovaavat erilaiset sosiaaliset, kulttuuriset ja historialliset prosessit. (Silverstein 1979: 193–195, 216–231; Irvine & Gal 2000; Piippo 2016: 24–25; Rosa & Burdick 2016.)

Silverstein (1979: 193) huomauttaa, että hän ei tarkoita kieli-ideologioilla vain sellaisia näkemyksiä, jotka ovat hänen mielestään ”halveksuttavia” tai virheellisiä, vaan myös niin sanotusti tieteelliset ja tutkimustulosten tukemat näkemykset ovat ideologisia. Samoin Rosa ja Burdick (2016: 103–104) toteavat, että puhtaasti objektiivisia, ei-ideologisia näkemyksiä ei oikeastaan ole olemassa, vaan kaikki kieltä koskevat näkemykset ovat jollakin tavalla ideologisia. Irvine ja Gal (2000: 36) puolestaan korostavat, että kaikissa näkökulmissa on jokin historiallinen ja kontekstisidonnainen positio, eikä ole olemassa sellaista tutkijaa, joka voisi tarkastella kieltä jonkinlaisesta tyhjiöstä käsin.

Kuten van Dijk (2011 [1997]: 379–380) sekä Rosa ja Burdick (2016: 117) toteavat, arkisessa puheessa ideologia-sanalla on usein negatiivinen kaiku, ja ideologisuutta nähdään herkemmin muiden näkemyksissä kuin omassa. Jälkimmäisen seikan mainitsevat myös Irvine ja Gal (2000: 36). Sanan

latautuneisuus lienee osasy sille, että monet tutkijat korostavat kaikkien kieltä koskevien näkemysten ideologisuutta: tällä tavoin voidaan selventää, että kieli-ideologioiden tutkimuksen lähtökohtaisena tarkoituksena ei ole tuomita ihmisten kieltä koskevia näkemyksiä virheellisiksi tai huonoiksi saati arvostella niiden esittäjiä, vaikka ideologia-sanankielteiset konnotaatiot voivatkin herkästi ohjata termin vakiintunutta määritelmää tuntemattoman lukijan kuvittelemaan toisin.

Yksi kieli-ideologian olennaisista lähikäsitteistä on *kieliasenne*. Päällisin puolin nämä käsitteet vaikuttavat tarkoittavan lähes samaa, ja kieliasenteiden ja kieli-ideologioiden tutkimuksessa onkin pohdittu pitkälti hyvin samanlaisia kysymyksiä (Rosa & Burdick 2016: 105). Van Dijk (2011 [1997]) erottaa ideologian ja asenteen käsitteet siten, että hän määrittelee ideologiat yleisluontoisiksi sosiaalisesti jaetuiksi uskomusjärjestelmiksi, kun taas asenteet ovat spesifimpiä, yksilöllisiä asioita koskevia uskomusten joukkoja. Asenteet pohjautuvat ideologioihin, ja ideologioita ilmaistaan ja välitetään eteenpäin usein juuri tiettyjä tapahtumia ja ilmiöitä koskevien asenteiden kautta. (Van Dijk 2011 [1997]: 389, 392–393.) Garrett (2010) puolestaan määrittelee asenteet suhteellisen pysyviksi taipumuksiksi arvioida sosiaalisia objekteja (kuten kielimuotoja ja kielenpiirteitä) tietyllä tavalla. Asenteisiin liittyy aina asenteen kohdetta koskevia uskomuksia ja tunteita, ja asenteet myös vaikuttavat yksilöiden toimintaan. Ideologioiden vaikutuksesta asenteisiin Garrett kirjoittaa hieman maltillisemmin kuin van Dijk; Garrettin mukaan ”voimakkaiden ideologisten kantojen voidaan katsoa vaikuttavan asenteisiin”. (Garrett 2010: 20, 23, 34–35.)

Kieli-ideologioiden tutkimuksen kannalta olennainen on myös *normin* käsite. Normi on Karlssonin (1995) mukaan ”ihmisten käyttäytymistä koskeva sääntö tai ohje”, jonka rikkomista seuraa yleensä jokin sanktio. Nämä sanktiot voivat vaihdella rikosoikeudellisista rangaistuksista muiden ihmisten paheksuntaan. Karlsson jakaa normit luonnollisiin ja keinotekoisiiin, joista luonnolliset normit ovat sosiaalisesti muotoutuneita, luontaisesti opittuja normeja ja keinotekoisesti tarkoituksellisesti tehtyjä ja muotoiltuja normeja. Kielellisistä normeista luonnollisia ovat muun muassa sanojen vakiintuneet merkitykset sekä useimmat sanojen taivutukseen ja lauserakenteeseen liittyvät normit. Keinotekoisia kielellisiä normeja puolestaan ovat erilaiset kielenhuolto- ja oikeakielisyyssnormit, jotka koskevat yleensä lähinnä yleiskieltä, kuten kirjoitetun kielen välimerkkien käyttöä koskevat säännöt sekä omistusliitteen käyttö. (Karlsson 1995: 161–170.) Mäntysen (1996: 505, 513–514) mukaan kielessä on luonnollisten ja keinotekoisien normien lisäksi sosiaalisia normeja, jotka ovat luonnollisia normeja läpinäkyvämmiin erilaisten yhteiskunnassa vaikuttavien ideologioiden muovaamia ja jotka säätelevät muun muassa sitä, millaiset kielelliset valinnat ovat hyväksyttäviä tietyissä tilanteissa ja tekstilajeissa. Karlsson (1995: 168–169) lukee tällaiset kontekstisidonnaiset normit luonnollisten normien joukkoon kuuluviksi, mutta luonnollisten ja sosiaalisten normien toisistaan erottaminenkin on perusteltua –

ovathan esimerkiksi väärän sijamuodon käyttö ja liian epämuodollisena pidetty puhetyyli juhlapuheessa hyvin erilaisia norminrikkomuksia.

Piippo (2012) käsittelee normeja dialogisina ja sosiaalisesti ja kulttuurisesti muotoutuvina. Hän esittää, että normeja on olennaista tarkastella muuttuvina ja dynaamisina käytänteinä, jotka syntyvät, muuttuvat ja uusiutuvat diskursiivisen toiminnan myötä, kun kielenpiirteitä, kielimuotoja ja kielellisiä ilmiöitä luokitellaan, selitetään ja arvotetaan. Normeja tarkastellessa tulisi Piipon mukaan kiinnittää erityistä huomiota myös sosiaaliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Myös kieli-ideologiat, kielen *sosiaalinen indeksisyys* (ks. seuraava luku) ja *rekisteriytyminen* (ks. luku 2.2.4) ovat hänen mukaansa normien muotoutumiseen kiinteästi liittyviä ilmiöitä. (Piippo 2012: 204–235.)

hän-pronominin ihmisviitteisyys on ensisijaisesti niin sanottu keinotekoinen normi, sillä arkisessa puheessa kyseistä normia ei läheskään aina noudateta. Kyseessä voi olla kuitenkin kontekstista riippuen myös sosiaalinen normi, joka tosin vaihtelee eri tilanteissa: joissakin konteksteissa ihminen voi nauttia hiukan suurempaa sosiaalista arvostusta käyttämällä eläimeen viitatessaan *se*-pronominia, mutta joissakin tilanteissa voi olla hyväksyttävämpää viitata eläimeen *hän*-pronominilla. Tutkimusaineistossa *hän*-pronominiin liittyvät normit näyttäytyvät myös muuttuvina ja dialogisina; pronominien käyttöön liittyvistä luonnollisista ja sosiaalisista normeista käydään tutkimissani keskusteluissa jatkuvaa keskustelua ja neuvottelua, joissa normeja pyritään määrittelemään eri tavoin. Nämä normeista käydyt neuvottelut ovatkin tutkimukseni ydintä.

2.2.2 Indeksisyys, indeksijärjestys ja indeksinen kenttä

Tässä tutkimuksessa, kuten usein kieli-ideologioiden tutkimuksessa yleensäkin, erityisen olennaiseksi seikaksi nousee se, millaisia asioita erilaiset kielelliset valinnat kertovat puhujasta sekä puhe-tilannetta ympäröivän sosiaalisen todellisuuden eri piirteistä. Juuri tällaisten merkitysten ilmaisu-keinoihin viitataan käsitteellä *indeksisyys* (*indexicality*), jolla tarkoitetaan sosiolingvistiikassa ja kieliantropologiassa sitä, että jokin merkki, esimerkiksi yksittäinen kielenpiirre tai varieteetti, viittaa johonkin kielenulkoiseen seikkaan eli *indeksoi* sitä tai on sen *indeksi* (Irvine & Gal 2000: 37; Agha 2007: 14; Eckert 2008: 454, 465; Lehtonen 2015: 36).

Usein puhe indeksoi jotakin puhujan ominaisuuksiin liittyvää – esimerkiksi murteet tai yksittäiset murrepiirteet indeksoivat tiettyjä maantieteellisiä sijainteja ja niihin liittyviä identiteettejä – mutta puhe voi indeksoida myös muun muassa erilaisia tyylejä, toimintaa, tilanteen muodollisuuden astetta tai puhujan ja muiden ihmisten välisiä suhteita (Irvine & Gal 2000: 37; Agha 2007: 14; Eckert

2008: 454–456; Lehtonen 2015: 133, 171–173, 211–212). Persoonan ominaisuuksiin tai eri persoonien välisiin suhteisiin viittaavaa indeksisyyttä voidaan kutsua tarkemmin *sosiaaliseksi indeksisyydeksi* (Agha 2007: 14). Usein indeksisyyden käsitteellä viitataan nimenomaan sosiaaliseen indeksisyyteen (ks. esim. Eckert 2008: 463–464).

Referentiaalisilla indekseillä puolestaan tarkoitetaan sellaisia ilmauksia, jotka sekä viittaavat johonkin tarkoitteeseen että ilmaisevat jotakin kontekstiin liittyvää tietoa. Erityisesti pronomineja pidetään usein tyypillisinä referentiaalisina indekseinä. (Silverstein 1976: 20, 24–25, 30–31; Laitinen 1992: 273; Etelämäki 2006: 14–16.) Referentiaalinen ja sosiaalinen indeksisyys eivät ole toisistaan kokonaan erillisiä kategorioita, vaan usein ne ovat päällekkäisiä: esimerkiksi puhetilanteen osallistujien välisen suhteen ilmaisu voi olla paitsi sosiaalinen myös referentiaalinen indeksi (ks. esim. Silverstein 1976). Vaikka pronomineja käsitellään usein referentiaalisina indekseinä, viitataan tässä tutkimuksessa pääasiassa sosiaaliseen indeksisyyteen, koska tämän tutkimuksen kannalta olennaista on nimenomaan pronomien käyttöön liittyvä sosiaalinen – eri persoonien ominaisuuksien ja persoonien välisen suhteen luonnetta koskeva – indeksisyys.

Indeksisyyden käsitteen kannalta merkittävä on myös Silversteinin (2003) indeksijärjestyksen teoria, jota on hyödynnetty kolmannen aallon sosiolingvistiikassa paljon; esimerkiksi Eckert (2008) on kehittänyt Silversteinin indeksijärjestyksen pohjalta *indeksisen kentän* (*indexical field*) käsitteen (ks. tarkemmin jäljempänä). Fennistiikassa Silversteinin indeksijärjestysteoriaa on hyödynnetty muun muassa Helsingin puhekielen ilmiöiden tutkimuksessa (Sorjonen, Rouhikoski ja Lehtonen toim. 2015).

Indeksijärjestyksessä on Silversteinin mukaan (2003: 193–194) kyse siitä, että (sosiaalisen) indeksisyyden voi hahmottaa asteittaisena ilmiönä, jossa voidaan erotella *ensimmäisen ja toisen asteen indeksisyys* (*first- and second-order indexicality*, Silverstein käyttää myös termejä *n-th-order indexicality* ja *n+1-st-order indexicality*) ja niin edelleen. Ensimmäisen asteen indeksisyydessä kielenpiirre yhdistyy yksinkertaisesti johonkin puhujan edustamaan sosiaaliseen ryhmään; esimerkiksi murrepiirre yhdistyy puhujan maantieteelliseen taustaan. Toisen asteen indeksisyydessä piirteeseen liittyy sellaisia mielikuvia ja merkityksiä, jotka eivät enää yhtä suoraan liity kielenpiirteeseen itsessään. Tällaisia merkityksiä ja mielikuvia voivat olla muun muassa stereotyyppiset mielikuvat jollekin ryhmälle ja sitä kautta myös sen puhetyylille ominaisiksi kuvitelluista ominaisuuksista. (Silverstein 2003: 217–220; Johnstone ym. 2006: 81–84; Eckert 2008: 463.) Toisen asteen indeksisyyttä ovat siis esimerkiksi mielikuvat joidenkin murteiden ”leppoisuudesta” tai muista vastaavista ominaisuuksista (Piippo 2016: 36; ks. myös Mäntynen ym. 2012: 327). Toisen asteen indeksisten merkitysten synty-miseen vaikuttavat aina kieliyhteisössä läsnä olevat kieli-ideologiat (Silverstein 2003: 194; Eckert

2008: 463–464; Mäntynen ym. 2012: 327). Kielenpiirteisiin alkaa liittyä eri käyttöyhteyksien ja käyttäjien kautta uusia, edellisistä juontuvia merkityksiä ja mielikuvia, ja yhteys kielenpiirteen ja ensimmäisen asteen indeksin välillä voi vähitellen hämärtyä tai sulautua kokonaan toisen asteen indeksiin (Silverstein 2003: 194; Eckert 2008: 463–464). Lisäksi eri asteiset indeksisytydet voivat olla yhtäaikaisesti läsnä: niiden nimittäminen ensimmäisen ja toisen asteen indeksisytydeksi ei siis tarkoita sitä, että ne järjestyisivät lineaarisesti (Silverstein 2003: 194; Eckert 2008: 463–464).

Eckert (2008) kuvaa indeksisten merkitysten jäsentymistä indeksisen kentän käsitteen avulla. Hänen mukaansa kielenpiirteiden indeksiset merkitykset eivät ole pysyviä tai tarkkaan määriteltävissä, ja hän korostaa indeksisyyden joustavaa ja jatkuvasti muuttuvaa luonnetta. Indeksisellä kentällä Eckert tarkoittaa kokonaisuutta, joka muodostuu niistä potentiaalisista indeksisistä merkityksistä, joita kielenpiirteeseen voi liittyä ja jotka ovat ideologisesti kytköksissä toisiinsa. Kuten indeksiset merkitykset itsessään, myös indeksiset kentät ovat Eckertin mukaan jatkuvasti muuttuvia ja joustavia. Kussakin kielenkäyttötilanteessa voidaan aktivoida jo olemassa olevia merkityksiä tai luoda uusia ja siten muokata indeksisiä kenttiä. Nämä merkitykset eivät ole sattumanvaraisia, vaan perustuvat puhujille merkityksellisiin ideologisiin seikkoihin. (Eckert 2008: 454, 464–465.) Fennistiikassa indeksisen kentän teoriaa on sovellettu /s/:n variaatiota käsittelevässä tutkimuksessa (Vaattovaara 2012).

2.2.3 Rekisterit ja tyyli

Kieli-ideologioiden tutkimuksessa olennaisia käsitteitä ovat myös *tyylin* ja *rekisterin* käsitteet, joita käytetään kuitenkin sekä arkikielessä että kielitieteessä useissa eri merkityksissä. Tässä tutkimuksessa hyödynnän erityisesti tyylin käsitettä keskeisenä kielen sosiaalisen indeksisyyden hahmottamisen välineenä. On siis syytä selvittää, mitä näillä käsitteillä tarkoitetaan kieli-ideologioiden tutkimuksen kontekstissa. Tarkastelen seuraavaksi Asif Aghan (2007) rekisterin määritelmää ja tyylin käsitettä Penelope Eckertin (2008) määrittelemänä.

Rekisterillä on sosiolingvistiikassa perinteisesti tarkoitettu sellaista kielenpiirteiden joukkoa, joka liitetään johonkin tiettyyn tilanteeseen tai rajattuun sosiaaliseen kategoriaan (Eckert 2008: 456). Agha (2007) määrittelee rekisterin hieman monisyisemmin. Semioottisella rekisterillä hän tarkoittaa sellaisia toimintamalleja, joissa semioottiset repertuaarit yhdistyvät tiettyihin indeksisiin merkityksiin ja saavat aikaan tiettyjä pragmaattisia vaikutelmia *rekisteriytymisen* prosessin kautta (rekisteriytymisestä tarkemmin jäljempänä). Diskurssirekisteri on puolestaan kielellisistä merkeistä koostuva semioottinen rekisteri. Aghan määrittelemänä rekisterit ovat aina sidoksissa aikaan, paikkaan ja erilaisiin

sosiaaliin luokitteluihin ja siten muuttuvampia ja joustavampia kuin sosiolingvistiikan perinteisen määritelmän tarkoittamat rekisterit. (Agha 2007: 80–81, 147–150.)

Rekistereihin liittyvät läheisesti myös Aghan (2005) kehittelemät *sosiaalisen persoonan* (*social persona*) ja *rekisteriytyneiden äänien* (*enregistered voices*) käsitteet. Rekisteriytyneet äänet ovat puhetapoja, joilla indeksoidaan tai esitetään jotakin sosiaalisesti tunnistettua, todellista tai kuviteltua hahmoa ja sen ominaisuuksia. Tällainen hahmo voi olla esimerkiksi jonkin sosiaalisen ryhmän stereotyyppinen jäsen. Sosiaalisilla persoonilla Agha tarkoittaa käsittääkseni näitä erilaisia hahmoja, joita puheen avulla voidaan esittää ja tuottaa. *Sosiaalinen toiminta-ala* puolestaan käsittää kaikki ne sosiaaliset persoonat, joita jokin rekisteri tai yksittäinen kielenpiirre voi indeksoida. (Agha 2005: 39.)

Tyyli-käsitteellä on Eckertin (2008) mukaan sosiolingvistiikassa perinteisesti viitattu suhteellisen yksinkertaiseen jaotteluun muodollisen ja epämuodollisen kielenkäytön välillä. Eckert itse kuitenkin määrittelee tyylin, tai tarkemmin sanottuna *persoonatyylin* (*persona style*), sellaisiksi kielenkäytön tavoiksi, jotka linkittyvät erilaisiin sosiaaliin kategorioihin ja jotka muodostuvat erilaisista kielellisistä muuttujista. Tyyli Eckertin määrittelemänä on siis lähellä Aghan (2005, 2007) rekisterin ja rekisteriytyneiden äänien käsitteitä. Aghan sosiaalisen persoonan käsitteen vastineena Eckert puolestaan vaikuttaa käyttävän termiä *sosiaalinen tyyppi* (*social type*). (Eckert 2008: 455–456, 469.)

Siinä missä sosiolingvistiikassa tyylejä on perinteisesti ajateltu eri tapoina ilmaista sama merkitys, Eckert (2008) hylkää ajatuksen kielellisen muodon ja sen välittämän merkityksen erottamisesta. Hänen mukaansa tyyli on aina osa kielellisen ilmaisun sisältöä, koska eri tavat ilmaista asioita sisältävät itsessään monenlaisia (usein indeksisiä) merkityksiä. Tyylien muodostumisen ja tulkinnan keskiössä ovat kieli-ideologiat, koska tyylit syntyvät aina puhujaa ympäröivän sosiaalisen maailman tulkinnasta, puhujan asemoitumisesta siihen sekä erilaisten sosiaalisten ja kielellisten elementtien merkityksistä. (Eckert 2008: 456–458.)

Fennistisessä kolmannen aallon sosiolingvistiikassa tyylin käsitettä on hyödyntänyt erityisesti Heini Lehtonen (2015). Hän käyttää myös *tyylittelyn* käsitettä, jolla hän viittaa kielellisiin performansseihin, joiden avulla puheeseen tuodaan mukaan ”toisen ääni” ja joilla luodaan ja uusinnetaan mielikuvia erilaisista hahmoista ja sosiaalisista tyypeistä (Lehtonen 2015: 42–43). Käytän myös tässä tutkimuksessa tyyllittelyn käsitettä tässä merkityksessä.

2.2.4 Diskurssit ideologioiden rakentajina ja välittäjinä

Koska hyödynnän tässä tutkimuksessa kieli-ideologioiden tutkimuksen teoreettisen pohjan lisäksi diskurssintutkimuksen teoriaa ja diskurssianalyysia menetelmänä, on syytä tarkastella, miten nämä

teoreettiset lähtökohdat sekä diskurssin ja (kieli-)ideologian käsitteet suhteutuvat toisiinsa. Kuten tässä luvussa käsitellystä kirjallisuudesta voidaan havaita, diskurssintutkimuksen teoria ja kieltä koskevat taustaoletukset sekä diskurssin ja metakielen käsitteet osoittautuvat olennaisiksi myös kieli-ideologioihin liittyvässä tutkimuksessa.

Kieltä koskevat diskurssit ovat olennainen osa kieli-ideologioiden rakentumista ja kieli-ideologioiden tutkimuksen teoriaa. Jo 1970-luvulla Silverstein (1979: 194) viittasi esitelmässään diskurssintutkimuksen perustana pidettyihin sosiaalisen konstruktionismin ja funktionaalisen kielitieteen teorioihin. Myöhemmin esimerkiksi Aghan (2007: 194–199) rekisteriytymisen teoriassa olennaisia ovat erilaiset kieltä koskevat metadiskurssit. Tutkimusaloilla on kuitenkin myös eriävyytensä: muun muassa Milani ja Johnson (2008: 361–362) sekä Mäntynen ym. (2012: 327–328, alaviite 3) korostavat, että varsinkin kriittinen diskurssintutkimus toimii selkeästi eri tutkimusparadigmassa kuin kieli-ideologioiden tutkimus. Niitä on kuitenkin pyritty myös tietoisesti tuomaan lähemmäksi toisiaan (Milani & Johnson 2008: 365–366).

Jan Blommaert ja Jef Verschueren (2002 [1998]) sekä Teun A. van Dijk (2011 [1997]) ovat hahmotelleet yksityiskohtaisemmin sitä, miten diskurssit ja ideologiat suhteutuvat toisiinsa ja millainen osa diskursseilla on ideologioiden rakentumisessa ja leviämisessä. He käsittelevät ideologioita muutenkin kuin pelkästään kieli-ideologioiden tasolla, joten heidän esittämänsä ideologian määritelmät poikkeavat hieman edellä esittämästäni kieli-ideologian määritelmästä. Nähdäkseni van Dijkin sekä Blommaertin ja Verschuerenin esittämät ideologian määritelmät ovat kuitenkin riittävän samankaltaiset tässä tutkimuksessa hyödyntämäni kieli-ideologian määritelmän kanssa, että heidän näkökulmiaan voi hyvin hyödyntää myös kieltä koskevien diskurssien ja kieli-ideologioiden välisen suhteen hahmottamiseen.

Van Dijk (2011 [1997]) korostaa, että ideologioita tutkittaessa on olennaista erottaa diskurssi ja ideologiat toisistaan, vaikka ne ovatkin kytköksissä toisiinsa, ja toteaa käsitteiden menevän herkästi sekaisin keskenään. Hänen mukaansa ideologiat ovat jonkin ryhmän jakamia yleisluontoisia uskomusjärjestelmiä ja diskurssit puolestaan ideologisesti motivoituneita käytäntöjä – toisin sanottuna ideologioita käytetään tai ne manifestoituvat diskurssissa. (Van Dijk 2011 [1997]: 382–383, 392–393.) Jokseenkin samaan tapaan ideologioiden ja diskurssin välistä eroa jäsentävät myös Blommaert ja Verschueren (2002 [1998]: 26), jotka käsittävät ideologiat sosiaalista todellisuutta koskevista asenteista ja käsityksistä koostuviksi kokonaisuuksiksi ja diskurssin niiden konkreettiseksi ilmentymäksi. Käsittelen omassa tutkimuksessani ideologian ja diskurssin käsitteitä samantapaisesti: ideologiat ovat uskomuksista ja käsityksistä koostuvia järjestelmiä, ja diskurssi on puolestaan kielellistä (tai muuten semioottista) toimintaa, jossa ideologiat voivat manifestoitua ja jonka kautta ideologioita voidaan

ylläpitää, muokata ja välittää eteenpäin. (Tämä jäsennys koskee myös diskursseja monikossa ilmaistuna; ks. luku 2.1.)

Van Dijkin (2011 [1997]) mukaan ideologiat ovat sosiaalisen kognition muoto, joka ohjaa diskurssia niin sanottujen *mentaalisten mallien* kautta. Mentaaliset mallit ovat yksilöiden henkilökohtaisia, subjektiivisia representaatioita erilaisista tapahtumista, tilanteista ja toiminnasta, ja niihin vaikuttavat usein huomattavasti yksilön sosiaalisessa ympäristössä vallitsevat ideologiat. Nämä representaatiot puolestaan osaltaan ohjaavat sitä, miten yksilöt toimivat ja tulkitsevat erilaisia tilanteita ja käytäntöjä, joten ne vaikuttavat voimakkaasti myös diskurssien tuottamiseen ja tulkintaan. Erityisesti diskursiivisen toiminnan reunaehtoja sääteleviä mentaalisia malleja van Dijk nimittää *kontekstimalleiksi*. Vaikka kontekstimallit ja muut mentaaliset mallit ovat yksilöllisiä, samankaltaisessa sosiaalisessa ympäristössä olevien ihmisten mentaaliset mallit ovat keskenään monin tavoin samankaltaisia, mikä osaltaan tekee ideologioista sosiaalisesti jaettuina ja diskursseista sosiaalista toimintaa. Myös asenteet vaikuttavat mentaaliin malleihin ja toimivat siten usein eräänlaisina välittäjinä ideologian sekä diskurssien ja muiden sosiaalisten käytäntöjen välillä. (Van Dijk 2011 [1997]: 389–391.)

Kielellinen analyysi on van Dijkin (2011 [1997]) mukaan hyödyllistä ideologioita tutkittaessa, koska ideologiat ovat diskurssissa usein verrattain läpinäkyviä: diskursiivisen toiminnan avulla ideologioita voidaan sanallistaa, perustella ja selittää. Blommaert ja Verschueren (2002 [1998]: 26) puolestaan esittävät, että diskurssi on niin olennainen osa ideologioiden ilmaisua ja välittämistä, että ideologioiden empiirinen tutkimus on lähes väistämättä suurelta osin diskurssianalyyttistä.

Ideologiat voivat näkyä diskurssissa niin sanavalintojen kuin lauserakenteen tai tekstin ulkoasunkin tasolla. Ideologioita ei kuitenkaan voida useimmiten havainnoida diskurssista suoraan, koska niitä ei yleensä ilmaista suorasanaisesti. (Van Dijk 2011 [1997]: 387, 392–393, 397–399.) Usein ideologiat näyttäytyvätkin itsestäänselvyksinä ja oletusarvoina, joita kyseenalaistetaan harvoin ja joihin erilaisia mielipiteitä, tekoja ja tapahtumia suhteutetaan (Blommaert & Verschueren 2002 [1998]: 25–26). Lisäksi diskurssia ohjaavat ideologioiden lisäksi erilaiset kielelliset, sosiaaliset ja kontekstuaaliset reunaehdot, jotka tulisi ottaa huomioon, kun ideologioita tutkitaan diskurssianalyysin avulla; kaikkea ei voi selittää ideologioiden avulla (Van Dijk 2011 [1997]: 393–395). Blommaertin ja Verschuerenin (2002 [1998]: 26–28) mukaan ideologioiden diskurssianalyttisessä tutkimuksessa taas tulisi ottaa huomioon erityisesti vallan osuus diskurssien tuottamisessa sekä erilaisten sosiaalisten ja diskursiivisten resurssien epätasainen jakautuminen.

Kieltä koskevien diskurssien ja niiden välittämien kieli-ideologioiden kannalta olennainen käsite on myös *metakieli* (ks. esim. Jaworski, Coupland & Galasiński toim. 2012 [2004]; Mielikäinen & Palander 2014). Yksinkertaisimmillaan metakielellä voidaan tarkoittaa sellaista puhetta tai tekstiä,

jonka aiheena on kieli (Jaworski, Coupland & Galasiński 2012 [2004]: 4; Preston 2012 [2004]: 75; Mielikäinen & Palander 2014: 26). Laajemmin tarkasteltuna metakieltä voidaan kuitenkin pitää myös kaikkea luonnollista kieltä läpileikkaavana elementtinä, johon voidaan lukea kuuluvaksi kaikki sellainen kieli, johon liittyy kielellisten ilmiöiden arvottamista, määrittämistä ja representoimista; tällöin metakieltä voivat olla myös esimerkiksi puheen referointi ja matkiminen sekä erilaiset keskusteluissa tapahtuvat korjaukset ja täsmennykset (Preston 2012 [2004]: 82–83, 85–86; Verschueren 2012 [2004]: 54; Mielikäinen & Palander 2014: 26–27). Metakieli voi myös toimia ideologioiden välittäjänä ja rakentajana (Coupland & Jaworski 2012 [2004]: 36–37). Tällä tavalla ymmärrettynä metakieltä voidaan pitää myös olennaisena kieltä koskevia diskursseja rakentavana toimintana. Toisaalta myös kieltä koskevat asenteet, käsitykset, uskomukset ja myös kieli-ideologiat voidaan lukea metakielen osaksi (Preston 2012 [2004]: 86–87; Mielikäinen & Palander 2014: 26). Tässä tutkimuksessa hahmotan metakielen kuitenkin konkreettisen kielenkäytön osa-alueeksi ja siten myös kieltä koskevien diskurssien keskeiseksi elementiksi.

Metakieli ja diskurssit vaikuttavat olevan olennaisia myös Aghan (2007) kuvaamissa *rekisteriytymisen* prosesseissa, joiden kautta eri kielimuodoista tulee vähitellen kieliyhteisön tunnistamia rekistereitä (rekistereistä ks. yllä). Aghan mukaan rekisteriytymisessä keskeisiä ovat erilaiset *meta-diskursiiviset* eli kielen ilmiöitä luokittelevat ja kuvaavat käytännöt sekä niin kutsutut *puhketjuverkostot*. Puhketjut muodostuvat toisiinsa linkittyneistä vuorovaikutustilanteista, joissa tuotetaan, muokataan ja välitetään muille kieltä koskevia kuvauksia ja käsityksiä, ja ne puolestaan muodostavat usein laajojakin verkostoja, joissa kielelliset käsitykset voivat levitä hyvin suurelle joukolle. Puhketjuun kytkeytyviä vuorovaikutustilanteita voivat olla niin kahdenkeskiset keskustelut kuin laajan yleisön saavuttavat mediaesityksetkin. Puhketjut eivät aina koostu pelkästään kielellisistä viesteistä, vaan niihin voi liittyä myös esimerkiksi visuaalisia esityksiä erilaisista rekistereistä, joten niitä voidaan nimittää myös laajemmin *semioottisiksi ketjuiksi*. Toisin sanoen rekisteriytyminen tapahtuu toisiinsa kytkeytyvien metakielellisten diskurssien ja niiden muodostamien verkostojen kautta.¹ Rekisteriytymistä ohjaavat laajemmat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset trendit, mutta sen kautta välittyvät käsitykset vaihtelevat prosessin kuluessa: Aghan mukaan rekisteriytyminen onkin ”joustava, mutta ei satunnainen” prosessi. (Agha 2007: 194–199, 203–206.)

¹ Agha ei kehystä teoriaansa varsinaisesti diskurssintutkimuksen viitekehyksen avulla, mutta nähdäkseni Aghan näkökulma on diskurssintutkimuksen lähestymistavan suhteen ristiriidaton; kyse on pikemminkin erilaisista tavoista jäsentää samaa asiaa.

Irvine ja Gal (2000) puolestaan määrittelevät kolme semioottista prosessia, joiden avulla rakennetaan kielellisiä erontekoja ja joiden avulla voidaan kuvata myös kieltä koskevien diskurssien vaikutusta ideologioiden vahvistumiseen ja leviämiseen: ikonisaation, kertautuvuuden ja poistamisen. Ikonisaatio muuttaa kielenpiirteiden ja kielimuotojen sekä niihin liitettyjen sosiaalisten kategorioiden suhdetta niin, että kielelliset piirteet aletaan nähdä sosiaalisten ryhmien ikonisina representaatioina, ikään kuin ne kuvaisivat jollakin tavalla kyseisen ryhmän sisäsyntyisiä ominaisuuksia (ks. esim. Halonen ym. 2020). Kielenpiirteen tai kielimuodon ja sosiaalisen ryhmän välinen yhteys näyttäytyy tällöin välttämättömänä ja luonnollisena. Irvinen ja Galin mukaan kertautuvuudessa jokin jo olemassa oleva vastakkainasettelu, eronteko tai määrittely laajenee koskemaan jotakin muuta joukkoa kuin mihin se on alun perin liittynyt; esimerkiksi jonkin ryhmän sisäiset vastakkainasettelut voivat laajentua ryhmien välisiksi tai toisin päin. Poistaminen puolestaan tarkoittaa sitä, että kieli-ideologian kanssa yhteensopimattomat kielelliset ilmiöt jätetään huomiotta tai niiden olemassaolo kiistetään. Esimerkiksi kielellistä homogeenisyyttä korostavia ideologioita voidaan ylläpitää jättämällä huomiotta kielessä esiintyvää variaatiota. Myös näiden prosessien voidaan katsoa liittyvän olennaisesti diskurssihin ideologioiden välittäjinä, sillä ne toteutuvat usein nimenomaan (meta)diskursiivisessa toiminnassa ja rakentavat representaatioita kielimuotojen välisistä eroista. Niiden avulla voidaan myös osaltaan hahmottaa sitä, millaisin keinoin kieli-ideologiset diskurssit rakentavat näitä representaatioita ja vahvistavat ideologioita. (Irvine & Gal 2000: 36–39, 72–79.)

Useissa kieli-ideologioiden tutkimuksen kannalta keskeisissä, ideologioiden muodostumista ja vaikutusta kuvaavissa teorioissa voidaan siis katsoa olevan pitkälti kyse kieli-ideologisten diskurssien toiminnan kuvaamisesta. Kieli-ideologisten tutkimusten teoreettinen yhteys diskurssintutkimukseen vaikuttaa kuitenkin jäävän usein jossain määrin implisiittiseksi, mikä saattaa ainakin osittain johtua tutkimusparadigmojen erilaisista taustoista. Niiden väliset yhteneväisyydet ovat kuitenkin nähdäkseni niin suuria, että ne puoltavat vahvasti diskurssianalyysin käyttöä tutkimusmetodinä sekä diskurssintutkimuksen teoreettisten lähtökohtien hyödyntämistä kieli-ideologisessa tutkimuksessa.

2.3 Hän- ja se-pronominien välinen vaihtelu

hän- ja *se-*pronominien välistä vaihtelua on sosiolingvistiikassa tutkittu melko paljon (Priiki 2017: 9–11; Ylikahri 1996: 183). Sitä on tutkittu myös varsin monipuolisesti: tutkimuksissa on selvitetty muun muassa pronominien käytön alueellista vaihtelua, puhujaan liittyvien taustamuuttujien osuutta vaihteluun sekä erilaisten vuorovaikutukseen liittyvien tekijöiden vaikutusta pronominivalintoihin. Myös pronominien käyttöön liittyviä asenteita on tarkasteltu. (Ks. esim. Kallio 1978; Vilppula 1989;

Paunonen 1995: 165–177; Ylikahri 1996; Siitonen 2008, 2016; Lappalainen 2010a, 2010b; Priiki 2017.)

hän- ja *se-*pronominien välistä vaihtelua on usein tutkittu yhdessä muiden henkilöviitteisten pronominien kanssa: esimerkiksi Katri Priiki (2017) tarkastelee väitöskirjassaan *se-* ja *hän-*pronominien lisäksi ihmisviitteisten *tää-* ja *toi-*pronominien käyttöä. *hän-* ja *se-*pronominien yhteydessä on usein tutkittu myös monikollisten *he-* ja *ne-* pronominien välistä vaihtelua (ks. Vilppula 1989; Paunonen 1995: 165–177; Ylikahri 1996; Lappalainen 2010b). Tässä keskityn kuitenkin ensisijaisesti *hän-* ja *se-*pronominien välistä vaihtelua käsittelevän tutkimuksen tarkasteluun.

Normitetussa yleiskielessä *hän-*pronominilla viitataan vain ihmisiin, ja *se* puolestaan viittaa (muihin) eläimiin, esineisiin ja asioihin (ks. esim. Kielitoimiston ohjepankki 31.3.2021). Murteissa viittauskohteen inhimillisuus ei kuitenkaan ole vanhastaan ollut määräävä peruste pronominin valinnassa, ja *se* on edelleen puhekielessä huomattavasti yleisempi kuin *hän* myös ihmiseen viitatessa (Vilppula 1989: 389; Kallio 1978: 64–65, 68–69; Laitinen 2009: 117–118; Lappalainen 2010a). Sen sijaan puhekielessä varsin yleinen *hän-*pronominin käyttökonteksti on logoforisuus ja sen laajentumat eli jonkun toisen puhujan puheen referoiminen tai yleisempi toisen näkökulmaan eläytyminen (Kallio 1978: 65–68; Laitinen 2005: 76, 88–93; 2009: 118–120; Priiki 2017: 45–51). Välittömässä puheessa eli ei-logoforisessa kontekstissa *hän-*pronominin käyttö on yleistä kaakkois- ja lounaismurteissa sekä lounaisissa välimurteissa, ja niissä *hän-*pronominin käyttö on yleensäkin muita murteita yleisempää (Vilppula 1989: 389; Laitinen 2005: 96–98; Siitonen 2008: 88–91). Nykyisten normien mukainen *hän-* ja *se-*pronominien välinen työnjako vakiintui yleiskieleen 1800-luvulla (Seppänen 1998: 32–34; Laitinen 2009: 124–125; Priiki 2017: 10).

Puhekielessä *hän-* ja *se-*pronominien väliseen vaihteluun vaikuttavat lukuisat seikat, joiden taustalla on pronominivaihteluun liittyvä sosiaalinen indeksisyys. Piirre on ensinnäkin melko altis tilanteiselle vaihtelulle: esimerkiksi institutionaalinen tai muuten muodolliseksi koettu puhetilanne voi motivoida *hän-*pronominin käyttöä (Lappalainen 2010a; 2010b: 296–298). Pronominivalintaan voivat vaikuttaa myös keskustelukumppanin tai viittauksen kohteena olevan henkilön tuttuus tai muu viittauskohteeseen liittyvä seikka (Vilppula 1989: 391–392; Lappalainen 2010b: 290–296), puhekumppanin tuttuus tai vieraus (Priiki 2017: 52), puheen aiheena olevan asian luonne (Priiki 2017: 53–54) sekä kohteliaisuus (Vilppula 1989: 391–392; Siitonen 2008: 98; 2016: 388, 391; Lappalainen 2010a; Priiki 2017: 51–56).

Puhujaan liittyvistä muuttujista on havaittu murretaustan vaikutuksen lisäksi se, että ainakin Helsingissä vanhemmat ja korkeammin koulutetut puhujat suosivat *hän-*pronominia nuoria ja mata-

lasti koulutettuja enemmän (Paunonen 1995: 171–172; Lappalainen 2010a). Lisäksi joissakin tutkimuksissa on saatu viitteitä siitä, että naiset suosivat *hän*-pronominia jonkin verran miehiä enemmän (Nuolijärvi 1986: 185–187; Paunonen 1995: 171). Priikin (2016: 119–131; 2017: 68) mukaan taustamuuttajat eivät kuitenkaan selitä pronominivaihtelua merkittävässä määrin, mikä on linjassa sosiolinguistiikassa aiemminkin tehtyjen havaintojen kanssa (ks. esim. Eckert 2008).

Myös viittauskohteen luonteen ja puhujan suhtautumisen viittauskohteeseen on havaittu vaikuttavan pronominin valintaan. Vilppulan (1989: 391–392) ja Lappalaisen (2010b) mukaan *hän*-pronominia käytetään suhteellisen herkästi sellaisesta henkilöstä, johon puhuja suhtautuu jollakin tavalla positiivisesti: *hän*-pronominin viittauskohde on usein puhujalle läheinen tai kunnioitusta herättävä.

2.3.1 Eläinviitteinen *hän*

Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä on myös tutkittu, joskin vähemmän kuin ihmisviitteisten *hän*- ja *se*-pronomien vaihtelua. Murteissa *hän* on vanhastaan voinut viitata ihmisten lisäksi myös eläimiin sekä esineisiin ja asioihin; eläinviitteinen *hän* ei siis ole uusi piirre (Kallio 1978: 68–69; Vilppula 1989: 390–395; Laitinen 2005: 91–93, 96–98; 2009: 118–121). Eläinviitteinen *hän* oli myös kirjakiellessä melko yleinen piirre 1800-luvun loppupuolelle asti (Laitinen 2009: 121–126).

Aikaisemman tutkimuksen perusteella eläimeen viittaavien pronomien vaihteluun vaikuttaa usein se, millaisesta eläimestä on kyse ja millainen suhde puhujalla on kyseiseen eläimeen. Vilppulan (1989: 391–392) ja Siitosen (2008: 97–100) mukaan *hän*-pronominilla voidaan puheessa viitata puhujan läheiseksi kokemaan tai sympatiaa herättävään eläimeen. Siitosen (2008) kansanlingvistisen kyselytutkimuksen vastausten perusteella *hän*-pronominilla viitataan tyypillisimmin lemmikki- tai kotieläimeen, mutta jotkut kertovat viittaavansa joskus myös villieläimiin *hän*-pronominilla (Siitonen 2008: 97). Eläimiin viittaavien pronomien vaihtelu saattaa olla myös jossakin määrin sukupuolittunut: Siitosen (mts. 92) kyselytutkimukseen vastanneista naisista suurempi osa miehiin verrattuna kertoo viittaavansa eläimiin ainakin joskus *hän*-pronominilla (vrt. kuitenkin Priiki 2016: 119–131; 2017: 68). Kyselyn pienen vastaajamäärän takia tulos ei kuitenkaan ole yleistettävissä (Siitonen 2008: 91–98).

Laitisen (2005: 90–92; 2009: 118–119) mukaan logoforisella *hän*-pronominilla voidaan murteissa viitata sellaiseen eläimeen, jonka toiminnan voidaan ajatella olevan tarkoituksellista, ja sen avulla voidaan tulkita eläimen toimintaa sekä ilmaista eläimen olevan tietoinen, ajatteleva ja tunteva olento. *hän*-pronominin avulla voidaan myös asemoida eläin puhetilanteen osallistujaksi (Laitinen 1992: 180–181, 273–274; 2005: 91–92; 2009: 118). Kallio (1978: 68) puolestaan toteaa, että referoiva

hän viittaa sellaiseen olentoon, jolla on tai voidaan ainakin ajatella olevan ”tajullista mielensisällystä” eli referoitavissa olevia ajatuksia tai tunteita. Logoforinen *hän*-pronominin käyttö voi siis ilmentää jotakin myös siitä, millaisena puhuja näkee puheen aiheena olevan eläimen ja miten puhuja eläimeen suhtautuu.

2.3.2 Pronominien vaihteluun liittyvät käsitykset ja asenteet

hän- ja *se*-pronominien välistä vaihtelua koskevia käsityksiä ja asenteita ovat tutkineet ainakin Siitonen (2008, 2016), Lappalainen (2010a, 2010b) ja Priiki (2011, 2014, 2016, 2017, tulossa 2021). Tois- taiseksi pronominivaihtelua koskevia asenteita ja käsityksiä koskevasta tutkimuksista valtaosa on ollut kyselytutkimuksia, eikä aihetta ole vielä tutkittu kieli-ideologioiden tutkimuksen paradigmat- kassin; tältä osin tämä tutkimus tarjoaa aiheeseen siis uuden näkökulman. Tarkastelen tässä alaluvussa sitä, mitä *hän*- ja *se*-pronominien vaihteluun liittyvistä asenteista ja käsityksistä tiedetään tähän men- nessä tehdyn tutkimuksen valossa.

Persoonapronomininit kuuluvat maallikoille yleensä helposti tunnistettaviin kielenpiirteisiin, ja esimerkiksi eri murteiden välistä persoonapronominien vaihtelua kommentoidaan melko herkästi (Mielikäinen & Palander 2002: 98). Myös yksikön kolmannen persoonan pronomininit *hän* ja *se* kuu- luvat helposti huomiota kiinnittävien pronominien joukkoon (Siitonen 2016: 385). Pronominien käyt- töä koskevat asenteet ja mielipiteet kuitenkin vaihtelevat usein huomattavastikin, ja eri ihmisten kä- sitykset voivat olla keskenään hyvinkin ristiriitaisia (Siitonen 2016: 387).

Maallikot yhdistävät *hän*-pronominin käytön usein kohteliaisuuteen ja muodolliseen kielen- käyttöön, ja monet sanovat käyttävänsä *hän*-pronominia erityisesti vieraiden ihmisten kanssa puhu- essaan sekä viitatessaan kunnioitusta tai arvostusta herättävään, usein itseä vanhempaan, henkilöön (Priiki 2011: 76–77; 2014: 198; 2016: 137, 138; 2017: 51–52, 56; Siitonen 2016: 387–389). Toisaalta *hän*-pronomini koetaan joskus puhekieleen liiankin muodolliseksi, jolloin *se* saa prestiisivariantin aseman epämuodollisessa puheessa (Lappalainen 2010a, 2010b: 314; Priiki 2011: 77; 2017: 47, 74). Joskus *hän* yhdistetäänkin suomea toisena tai vieraana kielenä puhuvien puheeseen (Siitonen 2016: 390). Toisaalta *hän*-pronominin esiintymiskontekstiksi mainitaan usein lepertelevä puhe esimerkiksi vauvasta puhuttaessa (Priiki 2011: 76) sekä negatiivissävytteinen puhe tai ironia (Siitonen 2008: 104; 2016: 389–390; Priiki 2011: 86; 2014: 196; 2017: 49–50, 56–57, 74). Monet kiinnittävät huomiota myös alueellisiin eroihin pronominien käytössä (Siitonen 2008: 104; 2016: 386–387). *hän*-pronomi- nin logoforinen käyttö puolestaan huomioidaan vain harvoin (Siitonen 2016: 387; Priiki 2011: 94; 2014: 199, 214; 2017: 50, 74).

Siitonen (2008) on tutkinut myös eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä asenteita ja käsityksiä kyselytutkimuksen keinoin. Siitosen tutkimuksesta käy ilmi, että kyseinen piirre herättää osassa ihmisistä huvittuneisuuden ja ärtymyksen tunteita, mutta melko moni kertoo myös käyttävänsä *hän*-pronominia eläimeen viitatessaan. Kyselyn vastausten perusteella pronominin valinnan ajatellaan riippuvan pääasiassa siitä, millaiseen eläimeen viitataan, millaisessa tilanteessa eläin on ja kenen kanssa eläimestä puhutaan: puhuttaessa lemmikkieläimistä, joihin puhujalla on läheinen suhde, *hän*-pronomini koetaan usein luontevammaksi kuin muista eläimistä puhuttaessa. Myös eläimen käytös ja keskustelukumppaniin liittyvät kohteliaisuuskysymykset voivat maallikkokäsitysten mukaan vaikuttaa pronominivalintaan eläimistä puhuttaessa. (Siitonen 2008: 92, 97–99.)

Katri Priiki (tulossa 2021) on tämän tutkimuksen tavoin tutkinut verkkokeskusteluissa esiintyviä eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä käsityksiä diskurssianalyysin keinoin. Priikin mukaan eläinviitteisen *hän*-pronominin katsotaan usein ilmentävän puhujan arvostavaa suhtautumista eläintä kohtaan, ja tämän käsityksen perusteella sekä vastustetaan että puolustetaan eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä. Moni keskustelija vetoaa perusteluissaan joko yleiskielen normiin tai yksilönvapauteen. Osa kommentoi eri pronominivalintojen luontevuutta tai tilanteista ja alueellista vaihtelua. Keskusteluissa on myös melko tavallista kuvailla eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjiä kielteisesti: piirre yhdistyy herkästi koulutuksen tai älykkyyden puutteeseen tai yksinäisyyteen ja ystävien tai lasten korvaamiseen lemmikeillä. (Priiki, tulossa 2021.)

Tämä tutkimus jatkaa jo varsin laajaa suomen kolmannen persoonan pronominiinien tutkimusta lähestymällä sitä kieli-ideologioiden näkökulmasta. Aihe on selvästi monia kiinnostava ja huomiota herättävä, ja kuten tämän tutkimuksen analyysiluvuissa 4–6 käy ilmi, pronomineilla on selvästi myös sosiaalista ja yhteiskunnallista merkityksellisyttä. Sen vuoksi diskurssianalyttinen ja kieli-ideologioita tarkasteleva tutkimus tuottaa aiheesta uutta tietoa, joka voi olla myös kulttuurisesti ja yhteiskunnallisesti kiinnostavaa.

2.4 Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen eläintutkimus

Tämä tutkimus sivuaa kielitieteen lisäksi yhteiskunnallista ja kulttuurista eläintutkimusta eli monitieteistä ja -menetelmäistä tutkimusalaa, jossa tarkastelun kohteena ovat ihmisen ja (muiden) eläinten välinen suhde (Shapiro 2008: 1, 5–6; Sepänmaa 2009: 220; Ratamäki 2010: 431–432, 442; DeMello 2012: 4–5, 7; Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013: 7). Yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa eläintutkimuksessa voidaan tarkastella muun muassa eläinten kulttuurisia representaatioita, eläimiin liittyvää politiikkaa sekä ihmisten ja (muiden) eläinten välistä vuorovaikutusta (Ratamäki 2010: 431–433, 438–439; DeMello 2012: 21; Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013: 7). Kyseessä on suhteellisen uusi

tieteenala, jonka taustalla ovat muun muassa yhteiskunnallinen eläinten asemaan ja oikeuksiin liittyvä keskustelu sekä ihmisten muuttuneet asenteet eläimiä kohtaan (Ratamäki 2010: 431–432; DeMello 2012: 7–9; Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013: 7–8). Tieteenalalla on ollut toistaiseksi useita eri nimityksiä, ja yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen lisäksi siitä on käytetty muun muassa nimitystä *ihmistieteellinen eläintutkimus* ja englanninkielistä termiä *human-animal studies* (Ratamäki 2010: 434–436; Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013: 7). Merkittävimpiin yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen suuntauksiin kuuluu kriittinen eläintutkimus, jossa eettiset kysymykset ovat eksplisiittisesti läsnä ja jossa otetaan suoraan kantaa eläinten oikeuksien puolesta (Ratamäki 2010: 434; DeMello 2012: 5, 7).

Eläimistä puhumiseen liittyvät kielen ilmiöt ovat olleet useiden yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen alaan kuuluvien tutkimusten aiheina. Ihmisen ja muiden eläinten välistä suhdetta on hahmotettu esimerkiksi erisnimien, eläinaiheisten diskurssien ja sanontojen näkökulmasta (ks. esim. Phillips 1994; Stibbe 2001, 2012; Smith-Harris 2004). Fennististä tutkimusta, joka voidaan hahmottaa yhteiskunnalliseksi ja kulttuuriseksi eläintutkimukseksi, ovat tehneet muun muassa Kaisa Häkkinen (2002), Lea Laitinen (2009) ja Rea Peltola (2018). Tässä tutkimuksessa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen eläintutkimukseen kytkeytyy erityisesti analyysiluku 6, jossa eritellään aineistossa esiintyviä ihmisen ja muiden eläinten välistä suhdetta käsitteleviä diskursseja ja niiden yhteyttä eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kohdistuviin asenteisiin.

3 AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

3.1 Aineisto ja keruukontekstit

Tämän tutkimuksen aineisto koostuu sosiaalisessa mediassa julkaistuista viesteistä, joiden aiheena on eläinviitteinen *hän*-pronomini. Aineisto on kerätty Twitteristä sekä Facebookin Aristoteleen kanta-pää- ja Kielletyt sanat ja sanonnat -ryhmistä. Twitteristä aineistoa on löydetty hakemalla Twitterin omalla haulla hakusanoilla ”*eläin on hän*”, ”*eläin ei ole hän*”, ”*eläintä häneksi*”, ”*koira on hän*”, ”*koira ei ole hän*”, ”*kissa on hän*” ja ”*kissa ei ole hän*”. Tiettyyn aiheeseen liittyviä julkaisuja etsitään Twitterissä usein aihetunnisteiden eli hashtagien avulla (ks. Murthy 2013: 3–4; Koskela & Sihvonen 2018: 37–38), mutta koska tarkastelemalleni aiheelle ei vaikuta olevan vakiintunutta aihetunnistetta, niiden avulla hakeminen ei osoittautunut tässä tapauksessa tarkoituksenmukaiseksi hakumenetelmäksi. Aineistoon olen kerännyt kokonaan ne keskustelut, joihin tekemälläni haulla löytyneet Twitter-viestit sisältyvät, ja olen karsinut aineistosta sellaiset viestit, jotka eivät liity ollenkaan tutkittavaan aiheeseen. Facebook-ryhmistä aineistoa puolestaan etsin hakemalla ryhmistä hakusanalla *hän* ja käymällä hakutuloksia läpi niin, että aineiston lähteiksi valikoituivat ne keskustelut, joiden aiheena on eläinviitteinen *hän*-pronomini. Lopulliseen tutkimusaineistoon keräsin Facebookista ne viestit, joiden käyttöön olin saanut luvan kirjoittajalta (lupamenettelystä ja tutkimusetiikasta tarkemmin luvussa 3.3). Facebookista kerätyt viestit on julkaistu välillä 1.1.2019–10.2.2020 ja Twitteristä kerätyt viestit välillä 1.–10.2.2020. Facebookista kerätty aineisto on siis pidemmältä aikaväliltä.

Twitter-viestejä on aineistossa yhteensä 288 ja Facebook-kommentteja 140. Facebookissa julkaisujen ja kommenttien suurin sallittu merkkimäärä on kuitenkin huomattavasti suurempi kuin Twitterissä, ja aineistoon sisältyvät Facebook-kommentit ja -julkaisut ovat keskimäärin pidempiä kuin aineistoon sisältyvät Twitter-viestit. Tämän vuoksi Facebookista ja Twitteristä kerättyä tekstiaineistoa on esimerkiksi merkkien määrässä mitattuna suunnilleen yhtä paljon (Facebookista kerätyn aineiston yhteenlaskettu merkkimäärä on 34191 ja Twitteristä kerätyn aineiston 33275).

Tilastokeskuksen julkaiseman Suomen virallisen tilaston (SVT 2020) mukaan Facebook on edelleen Suomessa käytetyin sosiaalisen median palvelu, ja sitä käytti vuonna 2020 58 prosenttia 16–89-vuotiaista suomalaisista. Facebookissa käydään paljon keskusteluja eri aiheisiin keskittyvissä ryhmissä, joiden koko voi vaihdella muutamasta jäsenestä miljooniin. Suosituimmista suomalaisista tai suomenkielisistä Facebook-ryhmistä tai niiden jäsenmääristä ei ole kirjoitushetkellä saatavilla tarkkoja tietoja, mutta esimerkiksi Tee Se Itse DIY (Do it Yourself) -ryhmässä on kirjoitushetkellä yli 202 000 jäsentä, Ei mennä niinku Strömsössä -ryhmässä yli 198 000 jäsentä ja Kansallispuistot

tutuiksi -ryhmässä yli 193 000 jäsentä. Ryhmät voivat olla julkisia, jolloin kuka tahansa voi nähdä ryhmässä julkaistut sisällöt ja niiden kommentit, tai yksityisiä, jolloin vain ryhmän jäsenet voivat nähdä julkaisut ja niiden kommentit.

Facebookista keräämäni aineisto on siis peräisin Aristoteleen kantapää- ja Kielletyt sanat ja sanonnat -nimisistä ryhmistä. Kumpikin ryhmä on tutkimuksen tekohetkellä ollut julkinen, mikä ei kuitenkaan tarkoita, että aineisto olisi täysin vapaasti tutkittavissa – kuvaan tutkimuseettisiä yksityiskohtia ja lupakäytänteitä seuraavassa luvussa. Ryhmät ovat kohtalaisen suuria, vaikka ne eivät olekaan kaikkein suurimpien suomalaisten Facebook-ryhmien joukossa: Aristoteleen kantapää -ryhmässä on kirjoitushetkellä runsaat 35 000 jäsentä ja Kielletyt sanat ja sanonnat -ryhmässä hieman yli 24 000 jäsentä. Molemmissa ryhmissä keskustellaan pääasiassa suomen kieltä koskevista aiheista. Aristoteleen kantapää -ryhmä liittyy samannimiseen Ylen radio-ohjelmaan, ja ryhmässä keskustellaan usein samoista aiheista kuin radio-ohjelmassakin, mutta ryhmän jäsenet aloittavat paljon keskusteluja myös muista heitä kiinnostavista kieleen (yleensä suomeen) liittyvistä aiheista. Kielletyt sanat ja sanonnat -ryhmässä puolestaan keskustellaan erityisesti ryhmän jäseniä ärsyttävistä tai häiritsevistä kielenkäyttötavoista, joita ryhmäläiset leikillisesti julistavat kielletyiksi. Usein ryhmässä myös väitellään siitä, tulisiko jokin ilmaus niin sanotusti kieltää vai ei. Kummassakin ryhmässä oli aineiston keruuvaiheessa käyty useita kertoja pitkiä keskusteluja eläinviitteisestä *hän*-pronominista, minkä vuoksi ne valikoituivat aineiston lähteiksi.

Twitter on sosiaalisen median sivusto, jossa viestintä tapahtuu julkaisemalla twiiteiksi (tai twiiteiksi) kutsuttuja, korkeintaan 280 merkin mittaisia viestejä (syksyyn 2017 asti merkkiraja oli 140). Twiitit ovat pääosin täysin julkisia, eli yleensä ne voi lukea kuka tahansa myös kirjautumatta Twitteriin. (Murthy 2013: 1–2; Isotalus, Jussila & Matikainen 2018: 9–10.) Myös kaikki omassa aineistossani olevat twiitit ovat olleet keruuhetkellä julkisia. Vuonna 2020 Twitter oli Suomen virallisen tilaston (SVT 2020) mukaan käyttäjämäärässä mitattuna Suomen viidenneksi suosituin sosiaalinen media, mutta Facebookiin verrattuna sillä on Suomessa suhteellisen vähän käyttäjiä: siinä missä vuonna 2020 58 prosenttia 16–89-vuotiaista suomalaisista käytti Facebookia, Twitteriä käytti vain 13 prosenttia. Twitterin arvioidaan kuitenkin usein olevan suhteellisen merkittävä sosiaalinen media sen vuoksi, että sitä käyttävät monet yhteiskunnalliset vaikuttajat, poliitikot ja journalistit, joten sen yhteiskunnallista vaikuttavuutta pidetään usein suurempana kuin pelkät käyttäjämäärät antaisivat ymmärtää (Isotalus ym. 2018: 25–26).

Koska aineisto on kerätty spontaanisti käydyistä kielenkäyttöä koskevista keskusteluista, aineistossa saattavat painottua sellaisten ihmisten näkemykset, jotka ovat erityisen kiinnostuneita kielenkäytöstä ja siihen liittyvistä ilmiöistä ja siksi mahdollisesti myös tietävät kielestä jonkin verran

keskivertosuomalaista enemmän. Tämä korostuu varsinkin Facebook-viesteissä, koska ne on kerätty sellaisissa ryhmissä, joiden tarkoituksena on kieli-aiheinen keskustelu, mutta myös Twitterissä kieli-aiheisiin keskusteluihin osallistuvat todennäköisimmin sellaiset ihmiset, jotka ovat kiinnostuneita kieleen liittyvistä ilmiöistä. Aineistossa eivät välttämättä ole myöskään tasapuolisesti edustettuna esimerkiksi eri ikäryhmät tai sosiaaliluokat, joten aineisto ei edusta kattavasti mitään tiettyä väestöryhmää eikä sen perusteella voida tehdä siis myöskään mitään tiettyjä väestöryhmiä koskevia yleistyksiä. Kaikki kirjoittajat eivät myöskään välttämättä ole suomen kielen suhteen maallikkoja, vaan keskusteluihin on saattanut osallistua myös kieliasiantuntijoita tai esimerkiksi kielitieteiden opiskelijoita. Todennäköisesti valtaosa keskustelijoista on kuitenkin maallikkoja, koska tutkimiani keskusteluja ei ole erityisesti suunnattu kieliasiantuntijoille ja ne ovat avoimia kaikenlaisille ihmisille.

3.2 Tutkimusetiikka

Tieto- ja viestintäteknikan nopea kehittyminen sekä sosiaalisen median suosion ja yhteiskunnallisen merkityksen kasvu ovat saaneet tutkimusyhteisöt tarkastelemaan internetiin ja sosiaaliseen mediaan liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä, ja eettisiä ohjeistuksia tarkistetaan edelleen jatkuvasti. Erilaisien aineistojen käyttöön liittyy myös juridisia rajoituksia; esimerkiksi tietosuojan ja tekijänoikeuksiin liittyvät lait ja asetukset säätelevät tutkimusaineistojen käyttöä. Sosiaalisen median käytölle asetettuja rajoja ja ehtoja on muuttanut viime vuosina erityisesti vuonna 2018 voimaan tullut EU:n yleinen tietosuoja-asetus. (Ks. Franzke, Bechmann, Zimmer, Ess & Association of Internet Researchers 2020: 3.)

Twitterin käyttäjät ovat alustalle rekisteröityessään hyväksyneet käyttöehdot, joiden mukaan heidän julkaisemiaan viestejä voidaan tallentaa ja käyttää tutkimustarkoituksiin (Twitter 28.4.2021; ks. myös Gold 2020: 6). Käytännössä Twitterin käyttäjien voidaan katsoa antaneen luvan Twitterissä julkaistujen tekstien tutkimuskäyttöön rekisteröityessään sivustolle ja julkaistessaan siellä sisältöä. Twitter-aineistoakaan ei kuitenkaan ole eettistä käyttää millä tavalla tahansa, ja esimerkiksi mahdollinen tutkittaville koitua haitta täytyy minimoida myös Twitterissä julkaistua aineistoa tutkittaessa.

Facebookin käyttöehdoissa ei ole samanlaista mainintaa tutkimuskäytöstä kuin Twitterissä, joten Facebookista aineistoa kerätessä on syytä kysyä tutkittavilta erikseen lupaa julkaisujen ja kommenttien tutkimuskäyttöön. Pyysin Facebookiin kirjoittaneilta lupaa viestien keräämiseen kirjoittamalla kumpaankin tarkastelemaani ryhmään julkaisun, jossa selostin lyhyesti tutkimukseni aiheen ja tavoitteen sekä selitin, millä tavalla luvan antaneiden ryhmäläisten kirjoittamia kommentteja tutkimuksessa käytettäisiin. Kerroin myös aineiston fabrikoinnista (ks. alla) ja siitä, että tutkittavat voivat halutessaan myös peruuttaa suostumuksensa viestien tutkimuskäyttöön. Liitin julkaisuun myös

linkin tutkimuksen tietosuojailmoitukseen, jossa kuvasin yksityiskohtaisemmin esimerkiksi tutkimuksen kestoja ja aineiston suojausta. Joillekin tarkastelemini keskusteluihin osallistuneille lähetin vastaavan lupapyyntöni ja linkin tietosuojailmoitukseen myös yksityisviestillä. Nämä yksityisviestit lähestymäni kirjoittajat valikoituivat osin satunnaisesti ja osin sen perusteella, että he olivat osallistuneet keskusteluihin erityisen ahkerasti. Keräsin aineistoon Facebookista vain sellaiset viestit, joiden kirjoittajilta olin saanut siihen erikseen luvan.

Vahvistan tutkittavien viestien kirjoittajien yksityisyydensuojaa tässä tutkimuksessa fabrikoinnin avulla eli muuttamalla tekstissä olevia aineistoesimerkkejä siten, että niitä ei löydä yhtä helposti hakukoneiden avulla kuin jos ne olisivat alkuperäisessä muodossaan (ks. Laaksonen 2021; Markham 2012). Olen esimerkiksi muuttanut aineistolainauksen sanajärjestystä, vaihtanut joitakin sanoja synonyymeiksi tai muuten sellaisiksi, ettei viestin analyysin kannalta olennainen sisältö muutu, sekä muuttanut taivutusmuotoja, sanojen kirjoitusasua ja välimerkkien käyttöä. Olen kuitenkin jättänyt ennalleen sellaiset kielenpiirteet, jotka ovat kulloinkin olennaisia analyysin kannalta, ja olen pyrkinyt myös säilyttämään viestien olennaisen asiasisällön mahdollisimman ennallaan. Pyrin esittämään aineistolainaukset siis siten, että yksittäisen esimerkin alkuperäisen kirjoittajan henkilöllisyyttä ei voisi kovin helposti selvittää, mutta analysoimani kielenpiirteet ja merkitykset ovat ennallaan ja näkyvillä. Toisaalta kaikki keräämäni viestit ovat olleet aineiston keruuhetkellä julkisesti kenen tahansa luettavissa, ja tutkitut keskustelut eivät koske arkaluontoisia aiheita, joten on hyvin epätodennäköistä, että tutkimuksesta aiheutuisi tutkittaville haittaa siinäkin tapauksessa, että lukijan olisi mahdollista jäljittää jonkin aineistolainauksen alkuperäinen lähde. Osa tutkittavista kuitenkin toivoi erikseen, ettei heidän henkilöllisyytensä kävisi tutkimuksen perusteella ilmi, joten pidän tutkittavien yksityisyydensuojan vahvistamista fabrikoinnin keinoin perusteltuna ja tarpeellisenä. Tämän vuoksi, ja koska en vertaile tutkimuksessani eri aineistolähteitä keskenään, en ole myöskään merkinnyt aineistoesimerkkeihin, mistä aineistolähteestä kukin esimerkki on peräisin. Samoista syistä käytän lisäksi aineistossa olevista Facebook-julkaisuista ja -kommenteista sekä twiiteistä yhteisnimitystä *viesti*.

3.3 Aineiston analyysimenetelmät

Erittelen tässä alaluvussa tutkimuksessa käytettyjä aineiston analyysimenetelmiä ja analyysin etene- mistä. Olen hyödyntänyt analyysimenetelminä laadullista sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia. Tutkimus on siis monimenetelmäistä, laadullista tutkimusta, jonka tavoitteena on muodostaa kattava, perusteltu kuvaus ja tulkinta tutkittavasta ilmiöstä. (Ks. Alasuutari 2011: 44; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 210–211.)

Laadullisessa sisällönanalyysissä aineiston sisältöä kuvaillaan sanallisesti ja se järjestetään mahdollisimman selkeään ja tiiviiseen muotoon. Aineistoa koodataan, pelkistetään ja ryhmitellään erilaisiin tutkimuskysymysten kannalta olennaisiin kategorioihin. Näistä kategorioista muodostetaan teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Joskus nämä teoreettiset käsitteet voidaan johtaa myös aikaisemmasta tutkimuksesta. Joskus sisällönanalyysin avulla saadaan kuitenkin aikaan vain tarkasti järjestetty ja kategorisoitu aineisto ja tutkimus voi jäädä tulkinnan ja johtopäätösten osalta vajavaiseksi, mikä puoltaa laadullisen sisällönanalyysin yhdistämistä muihin menetelmiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018 [2002]: 104–107, 117, 122–133.)

Diskurssianalyysi menetelmänä voidaan käsittää monella tavalla, ja tutkimusmenetelmiä koskevat ratkaisut tehdään kussakin diskurssianalyttisessä tutkimuksessa sen mukaan, millaista aineistoa tarkastellaan ja millaisiin tutkimuskysymyksiin analyysin avulla pyritään vastaamaan (Pietikäinen & Mäntynen 2019: 240–242). Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin sanoa, että diskurssianalyysissä on kyse aineiston tarkasta kuvauksesta ja tulkinnasta, jossa tarkastellaan erityisesti aineistossa hahmotuvia merkityksiä ja niiden rakentumista. Merkitysten rakentumista voidaan lähestyä muun muassa intertekstuaalisuuden, argumentaation, vuorovaikutuksen, metaforien tai modaalisuuden analyysin avulla. Kielitieteellinen analyysi puolestaan nivoutuu yhteen aineiston sosiaalisen kontekstin analyysin kanssa. (Fairclough 1992a: 225–238; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 240–247.)

Kuten analyysitapojen kuvauksista käy ilmi, laadullisessa sisällönanalyysissä ja diskurssianalyysissä on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmilla käsitteillä viitataan myös useisiin erilaisiin menetelmiin, joita kuitenkin yhdistävät tietyt metodologiset ja teoreettiset periaatteet (Tuomi & Sarajärvi 2018 [2002]: 103–104; Pietikäinen & Mäntynen 2019: 240–242). Tämän vuoksi myöskään menetelmien selkeä erottaminen toisistaan ei ole itsestään selvää. Tuomen ja Sarajärven (2018 [2002]: 117) mukaan laadullinen sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi eroavat toisistaan siten, että laadullisessa sisällönanalyysissä etsitään aineistossa olevia merkityksiä ja diskurssianalyysissä tarkastellaan, miten kyseisiä merkityksiä tuotetaan tekstissä; toisaalta Pietikäinen ja Mäntynen (2019: 243–244) katsovat aineiston ryhmittelyn ja koodaamisen sekä aineistossa hahmotuvien merkitysten etsimisen kuuluvan diskurssianalyysiin. Niinpä tässäkin tutkimuksessa ei voi erottaa laadullista sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia selkeästi toisistaan ja sanoa esimerkiksi, että ensin on suoritettu laadullinen sisällönanalyysi ja sen jälkeen diskurssianalyysi. Hahmotan analyysimenetelmien eron tässä tutkimuksessa siten, että aineiston pintapuolisempi ryhmittely, kategorisointi ja koodaaminen on laadullista sisällönanalyysia, kun taas aineiston merkitysten ja niiden rakentumisen tapojen syvempi analyysi on diskurssianalyysia. Tämä ei ole kuitenkaan ainoa mahdollinen tapa eritellä ja hahmottaa kyseisiä analyysimenetelmiä.

Tässä tutkimuksessa analyysini on alkanut siitä, että olen jaotellut aineiston ATLAS.ti-ohjelman avulla erilaisiin kategorioihin niin, että olen aloittanut karkeasta luokittelusta ja siirtynyt sitten hienovaraisempaan jaotteluun: aivan aluksi jaottelin aineiston kommentit sen mukaan, ilmentävätkö ne kielteistä, myönteistä vai neutraalia tai epäselvää suhtautumista eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä kohtaan. Sitten luokittelin kommentteja sen mukaan, miten eri kantoja perustellaan ja millaisiin taustaoletuksiin niissä esiintyvät perustelut pohjaavat. Hyödynsin tässä luokittelussa myös lukevani kieli-ideologioita koskevaa teoriaa ja tarkastelin, hahmottuuko aineistosta samoja tai samankaltaisia ideologioita kuin aikaisemmassa tutkimuksessa. Luokittelin aineistoa myös sen mukaan, millaisia ominaisuuksia eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjällä kerrotaan tai annetaan ymmärtää olevan, jotta saisin selville, millaisia indeksisiä merkityksiä eläinviitteisellä *hän*-pronominilla on aineiston perusteella. Näiden luokittelujen avulla hahmotin aineistosta erilaisia diskursseja. Sitten tarkastelin sitä, millaisin kielellisin keinoin nämä diskurssit rakentuvat aineistossa. Kiinnitin huomiota erityisesti siihen, millaisia luokitteluja ja kategorioita aineistossa hahmottuu, miten eri kategorioita nimetään ja kuvaillaan, miten modaalisuutta käytetään ilmaisemaan varmuutta ja epävarmuutta sekä millaisia presuppositioita ja implikaatioita aineiston mielipiteitä ilmaisevista ja perustelevista kielellisistä ilmaisuista voidaan havaita. Tämä on toki yksinkertaistettu kuvaus tutkimusprosessistani, eikä tutkimus edennyt aina aivan näin lineaarisesti; sen sijaan palasin toisinaan aikaisempiin vaiheisiin, ja tutkimuksen edetessä aineistosta tekemäni havainnot nostivat esiin uusia kysymyksiä ja tarkasteltavia piirteitä, mikä onkin diskurssitutkimuksessa tyypillistä (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019: 213–217).

Hyödynnän analyysissa paikoitellen myös multimodaalista diskurssianalyysia (ks. Kress 2012), jossa kiinnitetään huomiota siihen, että diskurssit rakentuvat kielen lisäksi kaikissa muissakin kanavissa, joiden kautta voidaan muodostaa ja ilmaista merkityksiä; analyysissa voidaan tarkastella siis esimerkiksi sitä, miten diskurssit rakentuvat kuvissa (ks. Kress 2012: 38–39). Tarkastelen tässä tutkimuksessa kirjoitetun tekstin lisäksi kommentteissa esiintyviä emojiä ja analysoin, millaisia merkityksiä niiden avulla ilmaistaan. Lisäksi analysoin luvussa 5 erästä eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä kommentoivaa pilakuvaa. Pääpaino analyysissa on kuitenkin kirjoitetussa tekstissä.

4 KESKUSTELUISSA HAHMOTTUVAT KIELI-IDEOLOGIAT

Laadullisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin perusteella aineistossa hahmottuu kolme sellaista kieli-ideologiaa, joiden pohjalta syntyvissä diskursseissa eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevia mielipiteitä tuodaan esiin ensisijaisesti kieleen liittyvin perustein. Nimitän kyseisiä ideologioita tässä aikaisempaa tutkimusta mukaillen (ks. Milroy & Milroy 2012 [1985]; Fairclough 1992b; Mäntynen 1996; Mäntynen ym. 2012) *standardiuden ideologiaksi*, *heteroglossiseksi ideologiaksi* ja *sopivuuden ideologiaksi*. Kyseessä ovat siis sellaiset kielelliset ideologiat, joita on jo havaittu aikaisemmin muissa yhteyksissä. Tiivistetysti voidaan sanoa, että standardiuden ideologiassa korostuvat nimensä mukaisesti yleiskielen standardit ja preskriptiiviset normit, heteroglossisessa ideologiassa kielellinen vaihtelu ja muutosalttius ja sopivuuden ideologiassa eri kielenkäyttökontekstien ja tekstilajien välillä vaihtelevat valinnat ja niihin liittyvät tilanteiset normit. Tarkastelen tässä luvussa sitä, millä tavoin aineistosta havaitut kieli-ideologiat ilmenevät eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevissa asenteissa ja millaisten diskursiivisten käytäntöjen avulla niitä tuodaan esiin keskusteluissa.

Edellä mainitut kieli-ideologiat nousevat aineistossa esiin erilaisten kielellistä vaihtelua ja valintoja koskevinä diskursseina. Usein nämä diskurssit voidaan hahmottaa siten, että yhtä ideologiaa vastaa yksi sitä vahvistava diskurssi, mutta niihin voidaan katsoa sisältyvän myös erilaisia aladiskursseja, ja yksi diskurssi voi ilmentää useaa eri kieli-ideologiaa yhtä aikaa. Niinpä aineistossa esiintyvät ideologiat eivät läheskään aina tule näkyviin selkeästi toisistaan erillään olevina kokonaisuuksina, vaan usein ne risteävät keskenään ja sekoittuvat toisiinsa. Kirjoittajat vaikuttavat omaksuvan useita eri kieli-ideologioita sujuvasti yhtä aikaa, jos ne tukevat samaa tiettyä kielenpiirrettä tai kielellistä ilmiötä koskevaa mielipidettä. Niinpä esimerkiksi eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä voidaan puolustaa sellaisilla perusteilla, jotka juontuvat erilaisista ja joskus keskenään ristiriitaiseltakin vaikuttavista käsityksistä ja uskomuksista. Toisaalta samanlaisista ideologisista lähtökohdista saatetaan myös päätyä täysin vastakkaisiin mielipiteisiin pronominin käytön suhteen. Kutsun tässä kieli-ideologioiden *risteymiksi* sellaisia puhetapoja ja tilanteita, joissa on havaittavissa useamman kuin yhden kieli-ideologian vaikutus.

Sellaisissa diskursseissa, jotka kaiuttavat tässä luvussa käsiteltäviä kieli-ideologioita, kielenulkoisen maailman ja kielenkäytön välillä ei hahmotu erityisen suurta yhteyttä: pronominivalinnat eivät siis juuri näyttäydy esimerkiksi ihmisten ja (muiden) eläinten välisiä suhteita ilmentävinä tai tuottavina, vaan enemmän henkilökohtaisten tyylivalintojen tai esimerkiksi puhujan murretaustan perusteella määräytyvinä. Niinpä myös eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevia mielipiteitä perustellaan

pääasiassa kielellisiin seikkoihin vetoamalla. Pronominivalinnan ja muun eläimiin kohdistuvan toiminnan välillä ei myöskään näy näissä diskursseissa olevan yhteyttä. Joissakin viesteissä, kuten esimerkeissä 1–2, pronominivalinnan ja eläinten kohtelun yhteys kielletään melko eksplisiittisesti.

(1) Ei se ole eläintä alentavaa, jos sanoo se-sanalla. Se on vain kieliopin mukaista

(2) Meillä lemmikeillä on kyllä oma paikkansa, ja ne kyllä tottelee, vaikka niille joskus lässytetäänkin. Tuntuu, että monet ajattelee, että kuvittelee eläimen olevan ihminen, jos sanoo häneksi.

Sellaisia diskursseja, joissa pronominivalinnat ja ihmisten suhtautuminen muihin eläimiin ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa, käsittelem luvussa 6.

Tarkastelen seuraavaksi yksityiskohtaisemmin sitä, millä tavoin eri kieli-ideologiat aineistossa ilmenevät ja risteävät toistensa kanssa. Ensiksi käsittelem aineistossa esiintyviä standardiuden ideologian ilmentymiä, sen jälkeen heteroglossista ideologiaa ja kolmanneksi sopivuuden ideologiaa.

4.1 Standardiuden ideologia

Standardiuden ideologiasta on kyse silloin, kun korostetaan standardikielen normeja ja kielen pysyvyyttä ja homogeenisyyttä paikasta, tilanteesta ja ajasta riippumatta sekä arvotetaan standardikieli muiden varieteettien yläpuolelle (Milroy & Milroy 2012 [1985]: 18–19; Mäntynen ym. 2012: 328).² Standardiuden ideologiaan liittyy usein hyvin läheisesti myös puristinen ideologia, jossa pyritään välttämään muista kielistä tulevia vaikutteita (Nordlund 2004: 290–293; Piippo 2016: 24). Puristinen ideologia voidaankin käsittää laajemmin käytännössä standardiuden ideologian synonyymiksi (Nordlund 2004: 290–293). Koska purismiin käsitteenä liittyy yleensä olennaisesti vieraiden kielten vaikutuksen välttäminen, mutta omassa aineistossani se ei näy erityisen keskeisenä seikkana, standardiuden ideologia on nähdäkseni tässä yhteydessä sopivampi nimitys.

Standardiuden ideologia on vahvasti näkyvissä aineistossa, sillä eläimiin viittaamista *hän*-pronominilla vastustetaan tutkimassani aineistossa usein juuri vetoamalla yleiskielen normiin sekä kielelliseen yhtenäisyyteen ja pysyvyyteen. Sitä tuodaan esiin monin erilaisin diskursiivisin keinoin, joita erittelen seuraavaksi.

Standardiuden ideologiaa ilmentävässä diskurssissa puhutaan melko usein yhdestä, yhdenmu-
kaisesta *suomen kielestä* (tai *suomesta*) sen sijaan, että tuotaisiin esiin kielensisäistä variaatiota, kuten

² Milroy ja Milroy (2012 [1985]) käyttävät tästä ideologiasta puhuessaan monia eri käsitteitä (*standard [language] ideology, prescriptive ideology, standardisation as ideology, ideology of [language] standardisation, ideology of the standard*); kyseessä on käsitteiden kirjavuudesta huolimatta yksittäiseksi ideologiaksi hahmottuva kokonaisuus.

yleis- ja puhekielen eroja, murteita tai erilaisia tyylejä, konteksteja ja yksilöllistä vaihtelua. *Suomen kieli* viittaa tällaisessa kontekstissa pääsääntöisesti normitettuun yleiskieleen. Tämä ilmenee esimerkeissä 3–4.

(3) Eläin on "se". Se on vain suomen kieltä.

(4) Eläimistä pitäisi suomessa käyttää se-sanaa.

Tällaista kielellisen variaation huomiotta jättämistä, jolla vahvistetaan standardiuden ideologiaa, voidaan pitää esimerkkinä Irvinen ja Galin (2000: 38–39) kuvaamasta poistamisen prosessista, jossa kieli-ideologiaa tuetaan jättämällä huomiotta jokin kielellinen ilmiö, kuten alueellinen tai tilanteinen vaihtelu, tai kieltämällä sen olemassaolo. On kuitenkin huomioitava, että kyse ei mitään todennäköisimmin ole tarkoituksellisesta ideologian vahvistamisesta tai kielellisen variaation kieltämisestä – on hyvinkin mahdollista, että esimerkkien 3–4 kirjoittajat eivät yksinkertaisesti ole tietoisia esimerkiksi eri murteissa tapahtuvasta pronomnivaihtelusta.

Esimerkissä 3 tulee esiin myös eräs toinen diskurssianalyysissä esiin nouseva kielellinen keino, jolla standardiuden ideologiaa tuodaan aineistossa usein esiin: viesteissä käytetään yksinkertaisia väitelauseita ilman modaalisia ilmauksia tai adverbialleja, jotka ilmaisivat epävarmuutta, tilannesidonnaisuutta, henkilökohtaista valintaa tai muuta vastaavaa seikkaa. Tätä havainnollistavat myös esimerkit 5–6, joissa vastataan toiselle kirjoittajalle, jonka mukaan eläimistä puhuttaessa tulisi käyttää vain *se*-pronominia.

(5) Samaa mieltä. Kyllä eläin on se.

(6) Olet oikeassa, eläimet on "se".

Standardiuden ideologian välittämiseen käytetään toki myös modaalisia ilmauksia, mutta lähinnä välttämättömyyttä ilmaisevia, kuten esimerkin 4 *pitäisi*. Standardiuden ideologiaa kaiuttavalle diskurssille eivät siis aineiston perusteella vaikuta olevan ominaisia mahdollisuutta tai kontekstisidonnaisuutta ilmaisevien modaalisten ilmaukset ja adverbis, kuten ”*minulle* eläin on se”, ”*joskus* viittaaan eläimeen se-sanalla” tai ”eläintä *voi* kutsua se-sanalla”. (Välttämättömyyttä ja mahdollisuutta ilmaisevien modaalisten ilmausten eroista ks. VISK § 1551.) Esimerkkien 5–6 kaltaisten yksinkertaisten väitelauseiden käyttö rakentaa tässä kontekstissa kuvaa, jossa se, millä pronominilla eläimeen kuuluu viitata, on varma tosiasia, joka säilyy samana tilanteesta, paikasta ja yksilöstä toiseen ja joka ei muutu tai vaihtelee. Nesessiivirakenteiden käyttö puolestaan korostaa pronominien käyttöön liittyvää kielellistä normia ja asettaa pronominien norminmukaisen käytön norminvastaista käyttöä oikeammaksi ja paremmaksi.

Samankaltaista normien pysyvyyttä ja muodon homogeenisyyttä ilmaisevat myös standardiuden ideologiaa korostavassa diskurssissa usein käytetyt, norminmukaisen ja norminvastaisen välistä kahtiajakoa korostavat adjektiivit *oikea* ja *väärä* sekä niistä johdetut sanat, kuten *oikeakielisyys* tai *väärinkäyttö*, mitä havainnollistavat esimerkit 7–8.

(7) Kieliopissa sanotaan, että lemmikkeihin viitataan *hän*-sanalla lähinnä leikillisesti. Mutta eihän edes tärkeimmät yhdys_sana_virheet kiinnosta suurinta osaa ihmisistä, joten eiköhän pari pronominia mene siinä samassa oikeakielisuuden alasajossa.

(8) *Hän*-pronominin käyttö koirista on sanan tietoista väärinkäyttöä.

Sanoja *oikea* ja *väärä* käyttämällä voidaan siis esimerkkien 7–8 tavoin tuottaa sellaista diskurssia, jossa on olemassa vain yksi oikea muoto, jota toisenlaisten valintojen tekeminen puolestaan rikkoo. Tämä käsitys on selkeästi vastakkainen sellaisille ideologioille, joissa erilaiset valinnat näyttäytyvät enemmän kontekstista, tekstilajista tai henkilökohtaisista mieltymyksistä riippuvina.

Standardiuden ideologiaa toistavassa diskurssissa vedotaan melko usein erilaisiin kielellisiin normeja sääteleviin ja välittäviin auktoriteetteihin, joista aineistossa useimmin mainitut ovat kouluopetus ja Kotimaisten kielten keskus. Näiden auktoriteettien katsotaan standardiuden ideologiassa välittävän oikeaa ja luotettavaa tietoa, eikä niiden merkitystä kyseenalaisteta. Esimerkiksi Kielitoimiston ohjepankin *hän*- ja *se*-pronominien vaihtelua käsittelevä ohje (Kielitoimiston ohjepankki 31.3.2021) on jaettu keskusteluissa muutaman kerran, jolloin se toimii yleensä ikään kuin sellaisenaan kirjoittajan mielipiteen perusteluna – Kielitoimiston ohjepankki vaikuttaa keskusteluissa olevan niin tunnettu ja laajalti hyväksytty kielellisten normien välittäjä, ettei keskustelijoiden tarvitse erikseen perustella sen auktoriteettiasemaa. Myös esimerkissä 7 mainittu *kielioppi* viittaa mahdollisesti samaan ohjeeseen. Esimerkeissä 9–10 puolestaan perustellaan *hän*- ja *se*-pronominien norminmukaista jakoa sillä, että se on opetettu kirjoittajille koulussa, ja esimerkissä 10 esitetään lähes mahdotomana sellainen vaihtoehto, että kouluopetus voisi olla virheellistä tai kyseenalaistettavissa, mikä osaltaan osoittaa keskusteluista esiin nousevaa koulun vahvaa auktoriteettiasemaa kielellisten normien välittäjänä.

(9) ”Hän” on ihmistä varten. Koulussa on näin opetettu ja vielä se on muistissa.

(10) Eläimestä sanotaan se, vai onko opettaja muka kertonut väärää tietoa? 😊

Esimerkissä 9 se, että pronominien käyttöä koskeva normi on opetettu koulussa, riittää kirjoittajalle sen oikeellisuuden perusteluksi. Viestin lopussa todettu ”vielä se on muistissa” puolestaan esittää väitteen neutraalina faktana sen sijaan, että kyseessä olisi subjektiivinen mielipide tai uskomus; väitkelmä olisi selvästi erilainen, jos kirjoittaja toteaisi vaikkapa ”olen yhä samaa mieltä” tai ”vielä

minä sen uskon”. Esimerkissä 10 oleva *muka* puolestaan ilmaisee, että mahdollinen väite opettajan väärin opettamisesta on kirjoittajan mukaan epätosi, ja viestin loppuun lisätty silmää iskevä emoji ilmaisee tällaisen mahdollisuuden olevan jopa jossain määrin huvittava ajatus.

Osa kirjoittajista vaikuttaa mieltävän eläinviitteisen *hän*-pronominin melko uudeksi tai ainakin viime aikoina yleistyneeksi piirteeksi. Kuten totesin edellä luvussa 2.3, *hän*-pronominin käyttö eläimiin viitatessa ei ole sinänsä uusi ilmiö. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole tarkkaan selvitetty, näkykö esimerkiksi ihmisten mahdollisesti muuttunut suhtautuminen lemmikkieläimiin siinä, kuinka usein tai millaisissa konteksteissa sitä nykyään käytetään. Sosiaalisen median myötä piirre on hyvinkin saattanut nousta aiempaa enemmän esille, kun esimerkiksi lemmikkieläimiä koskeva arkikielinen puhe on aiempaa julkisemmin esillä. Riippumatta siitä, onko eläinviitteisen *hän*-pronominin yleistyminen todellinen vai kuviteltu ilmiö, standardiuden ideologiaa kaiuttavassa diskurssissa sitä joka tapauksessa paheksutaan herkästi. Tämä onkin odotuksenmukaista, sillä kielen muutokseen kohdistuva vastustus ja huoli sekä pysyvyyden ihanne ovat varsin yleisiä ilmiöitä ja liittyvät usein nimenomaan standardiuden kieli-ideologiaan (Mäntynen ym. 2012: 328; Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 55–58). Tällaista käsitystä havainnollistaa esimerkki 11.

(11) Ihmettelen, miksi nykyään pitää kutsua eläintäkin häneksi...

Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä toisinaan myös puolustetaan toteamalla, että se on suomessa vanha piirre. Tällaiset viestit, kuten esimerkki 12, eivät toki edusta yksinomaan standardiuden ideologiaa, koska niissä puolustetaan norminvastaista kielenkäyttöä. Niissä on kuitenkin selvästi havaittavissa kaikuja standardiuden ideologialle tyypillisestä kielen pysyvyyden ihanteesta, sillä kielenpiirteen pitkä ikä näyttäytyy niissä myönteisenä asiana ja perusteena sen hyväksyttävyydelle.

(12) Kuten onkin jo mainittu, *hän*-sana eläimestä ei ole erityisen uusi asia, vaan itse asiassa vanhempi kuin 1800-luvulla kehitetty kirjakieli. Itsekin käytän sitä eläimistä ja vaikka kasveista, jos huvittaa.

Esimerkit 11–12 havainnollistavat siis sitä edellä mainitsemaani huomiota, että samanlaisesta ideologisesta lähtökohdasta ja sitä ilmentävästä diskurssista – tässä tapauksessa siitä, että kielenkäytön pysyvyys ja vanhoina pidetyt käytännöt näyttäytyvät myönteisinä – voidaan toisinaan päätyä täysin päinvastaisiin mielipiteisiin eläinviitteisen *hän*-pronominin suhteen, kun ihmisillä on toisistaan poikkeavia käsityksiä siitä, onko kyseessä vanha vai uusi piirre.

Joissakin viesteissä, kuten esimerkissä 13, eläinviitteistä *hän*-pronominia pidetään lainana jostakin vieraasta kielestä.

(13) Lemmikkini ovat se, eikä se tee niistä minulle vähemmän arvokkaita. Suomessa hän-sana viittaa ihmiseen, ja näin se on koulussakin opetettu. Meillä on ihan oma kieli, ei meidän tarvitse matkia asioita ulkomailta.

Tällaisissa viesteissä tulee esiin kielellinen purismi sen tarkkarajaisemmassa merkityksessä eli kielteisenä suhtautumisena vieraiden kielten vaikutukseen ja muista kielistä lainattuihin ilmaisuihin (ks. Piippo 2016: 24). Omassa aineistossani purismi tässä mielessä ei kuitenkaan ole kovin näkyvästi esillä, vaan rajoittuu muutamiin yksittäisiin viesteihin. Vaikuttaa siis siltä, että eläimiin viittaamisen *hän*-pronominilla katsotaan pääasiassa juontuvan jostakin muusta kuin vieraiden kielten vaikutuksesta, vaikka sitäkin toisinaan arvellaan eläinviitteisen *hän*-pronominin lähteeksi. Niinpä myöskään puristinen ideologia ei erotu aineistossa erityisen merkittävänä erillisenä ideologiana, vaan käsitän sen ainakin tässä kontekstissa osaksi standardiuden ideologiaa.

4.2 Heteroglossinen ideologia

Toinen aineistossa selkeästi hahmottuva kieli-ideologia korostaa kielenkäytön moninaisuutta, tilanteista ja ajallista vaihtelua sekä leikittelyn ja tyyllittelyn mahdollisuutta. Mäntynen ym. (2012: 329) nimittävät tällaista kieli-ideologiaa *heteroglossiseksi*. Heteroglossia-termi on peräisin Mihail Bahtinilta, joka viittaa sillä kielen luonteeseen muuttuvana ja moninaisena kokonaisuutena, jossa on paljon sisäistä variaatiota (Bahtin 1981: 67, 261–263, 271–275; Mäntynen ym. 2012: 329). Tarkastelen tässä luvussa sitä, millaisissa diskursseissa heteroglossinen ideologia ilmenee aineistossa ja millaisin keinoin näitä diskursseja rakennetaan.

Heteroglossinen kieli-ideologia materiaalistuu aineistossa erityisen selkeästi kielenkäyttöön liittyvää valinnanvapautta korostavassa diskurssissa. Tässä diskurssissa korostuu näkemys, että kielellisten valintojen tulisi riippua pääasiassa puhujien omista mieltymyksistä, ja ihmisten ei mieluiten tulisi puuttua toisten kielellisiin valintoihin tai arvostella niitä. Vapautta korostava diskurssi ilmentää luontevasti heteroglossista kieli-ideologiaa, koska vapaus päättää yksilöllisesti omista kielenkäyttötavoistaan näyttäytyy kielen monimuotoisuutta sekä erilaisten tilanteisten ja tyyllillisten valintojen mahdollisuutta vahvistavana asiana. Valinnanvapautta korostavaa diskurssia edustavat muun muassa esimerkit 14–15.

(14) Kaikki voivat kutsua miksi haluavat. Miksi se muille kuuluisi?

(15) Toisten kielenkäytöstä ei kyllä kannata valittaa. Kielioppi ei ole mikään laki, jota kaikkien pitäisi noudattaa kaikissa mahdollisissa tilanteissa.

Heteroglossinen kieli-ideologia tulee esiin usein sellaisissa viesteissä, joissa eläinviitteiseen *hän*-pronominiin suhtaudutaan myönteisesti tai vähintään hyväksyvästi. Heteroglossista kieli-ideologiaa edustaviksi olen tulkinnut siis myös ne viestit, joissa *hän*-pronominin valinta ei näyttäydy parempana tai huonompana ratkaisuna kuin *se*-pronominin käyttö, vaan ne ovat samanarvoisia vaihtoehtoja, joista kukin voi tilanteen ja omien mieltymystensä mukaan valita. Jotkut keskustelujen osallistujat, kuten esimerkkien 16–17 kirjoittajat, kertovat omista pronomininkäyttötavoistaan ja mainitsevat samalla hyväksyvänsä myös toisenlaiset käytännöt.

(16) En käytä hän-sanaa omasta tai muiden eläimistä, mutta minulle ei ole väliä sillä, mitä pronomineja toiset käyttävät.

(17) Itse sanon sekä ihmisistä että eläimistä, kasveista jne. ”se”, mutta ymmärrän kyllä, miksi jotkut sanoo ”hän”.

Kuten edellä standardiuden ideologian tarkastelun yhteydessä kävi ilmi, monet kirjoittajat vaikuttavat pitävän eläimiin viittaamista *hän*-pronominilla mahdollisesti suhteellisen uutena käytäntönä tai arvelevat sen lisääntyneen lähimenneisyydessä. Osa kirjoittajista myös arvelee eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön lisääntyvän tulevaisuudessa. Tällainen muutos näyttäytyy heteroglossisessa kieli-ideologiassa pääsääntöisesti myönteisenä tai ainakin neutraalina asiana. Myönteinen suhtautuminen näkyy esimerkissä 18, jossa kirjoittaja käyttää kielen muuttumisesta sanaa *kehittyä*, jolla on usein positiivinen sävy; esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjassa yhdeksi sanan synonyymeista mainitaan *edistyä* (Kielitoimiston sanakirja s.v. *kehittyä*).

(18) Itse uskon, että kieli kehittyi niin, että ”se” tarkoittaa vain elottomia asioita ja ”hän” elollisia olentoja. ”Hän” ei haittaa minua yhtään.

Myös kielenainesten lainautuminen muista kielistä näyttäytyy heteroglossista ideologiaa kaiuttavassa diskurssissa harmittomana ilmiönä, kuten esimerkki 19 havainnollistaa.

(19) Monissa muissa kielissä eläimistä puhuessa sanotaan esim. he/she tai han/hon. Miksipä ei siis myös hän?

Kielellisistä resursseista heteroglossista ideologiaa toistavassa diskurssissa korostuu erityisesti erilaisten tilanteisuutta, kontekstiriippuvaisuutta ja epävarmuutta esiin tuovat ilmaukset. Näitä ovat esimerkiksi tiettyjen modaalisten verbien, kuten *voi (olla)* tai *saatan (sanoa)*, sekä erilaisten toiminnan yleisyyttä kuvaavien adverbien, kuten *toisinaan* tai *yleensä*, käyttö. Melko monissa viesteissä esiintyy myös allatiivimuotoisia pronomineja (esim. *minulle, jollekin*) kuvaamaan kielellisten valintojen henkilökohtaisuutta. Tällaisia kielenkäyttötapoja havainnollistavat esimerkit 20–22.

- (20) Jos kyseessä on oma lemmikki, niin saatan sanoa hän.
- (21) Käytän joskus hän-sanaa eläimistä ja myös kasveista, jos tekee mieli.
- (22) Minulle koirani on hän..

Tilannesidonnaisuutta tai epävarmuutta ilmaisevat käytännöt rakentavat kuvaa siitä, että pronomini-valinnat eivät ole täysin ehdottomia tai riipu pelkästään viittauksen kohteesta, vaan siihen voivat vaikuttaa myös tilanetekijät tai vaikkapa puhujan henkilökohtaiset mieltymykset. Tätä voidaan havainnollistaa tuomalla esiin ne implikaatiot, joita yllä olevissa esimerkeissä ei ole ilmaistu eksplisiittisesti: *Saatan sanoa hän* 'mutta saatan sanoa myös se', *käytän joskus hän-sanaa eläimistä* 'mutta joskus käytän se-sanaa', *minulle koirani on hän* 'mutta jollekin muulle koira voi olla se'. Tältä osin heteroglossista kieli-ideologiaa heijastavien viestien kielellinen muoto ja samalla niiden välittämä kuva kielen luonteesta siis eroaa hyvin selkeästi niistä viesteistä, joissa tulee esille standardiuden ideologia.

Heteroglossista ideologiaa kaiuttavat kommentit sisältävät melko usein myös hymyä tai naurua kuvaavia emojjeja, jotka rakentavat kuvaa siitä, että kuten esimerkeissä 23–24, kirjoittaja on ollut viestiä kirjoittaessaan hyväntuulinen, joissain tapauksissa ehkä huvittunutkin.

- (23) Mulle on ihan sama vaikka joku kutsuis hammasharjaansa häneksi 😊
- (24) Jospa kaikki saisivat valita itse omat pronominsansa. 😊

Emojien käyttö viestinnässä saa herkästi aikaan hyväntuulisen vaikutelman, ja niitä käytetään usein keskustelun sävyn pitämiseen rentona (Danesi 2016: 18–20). Tässä tapauksessa kielellistä vaihtelua, leikittelyä ja tyylyttelyä korostavissa viesteissä iloisen näköisten emojien käyttö luo herkästi mielikuvaa siitä, että kirjoittajan suhtautuminen pronominiin käytön vaihteluun on iloinen ja rento – ja samalla myös vahvistaa kuvaa *hän*-pronominin voimakasta normittamista kannattavien ryppyotsaisuudesta.

Joissakin viesteissä eläinviitteisen *hän*-pronominin hyväksyttävyyttä perustellaan vetoamalla siihen, ettei *hän*-pronominin käytöstä aiheudu kirjoittajan mielestä muille haittaa, joten muiden ei kuuluisi siihen myöskään puuttua. Tässä tapauksessa kielenkäytön vapaus ei ole aivan ehdoton, sillä siihen sisältyy implisiittisesti mahdollisuus, että joistakin kielenkäyttötavoista voisi olla haittaa muille ja niitä olisi siksi syytä välttää. Eläinviitteinen *hän*-pronomini kuitenkin näyttäytyy harmittona piirteenä, jota ihmisten tulisi saada halutessaan käyttää. Tätä ilmenee esimerkeistä 25–26.

- (25) Ei se minusta ole keneltäkään pois, jos eläimestä sanoo hän.. Olen tavannut monia eläimiä, joille sopii hän, jos persoonallisuus on ihan hän-persoonallisuus, niin minkäs sille voi.
- (26) Itse käytän molempia, eikä minua haittaa yhtään. Ihmetyttää, miksi joitakin haittaa jonkin pronominin käyttö.

Osa kirjoittajista, kuten esimerkin 27 kirjoittaja, nostaa esiin myös sen tosiseikan, etteivät eläimet itse piittaa ihmisten pronominalinnoista, jolloin syntyy herkästi implikaatio, että ihmistenkin on turha suhtautua asiaan kovin vakavasti.

(27) Luulen, että koirille on samantekevää, sanooko se, hän, piski vai hauva.

4.3 Sopivuuden ideologia

Usein pronominiin käytön vapautta ei esitetä aineistossa täysin ehdottomana, vaan sen käyttö näytetään hyväksyttävänä silloin, kun se tapahtuu jossakin sopivaksi katsotussa kontekstissa. Tätä ehdollisuutta ei tuoda aina eksplisiittisesti esiin, mutta monissa viesteissä se on tulkittavissa siitä, millaisiin seikkoihin vedotaan, kun eläinviitteisen *hän*-pronominiin hyväksyttävyyttä perustellaan. Tämän tyyppisessä kielellisten valintojen ehdollisuudessa tulee esiin sopivuuden ideologia, jossa eri varianteille ja varieteeteille ajatellaan olevan tietyt, sopivat käyttök kontekstit (Fairclough 1992b: 34, 39; Mäntynen 1996: 513–514; Mäntynen ym. 2012: 328–329).

Sopivuuden ideologia muistuttaa paljon E.N. Setälän tarkoituksenmukaisuuskannaksi nimeämää oikeakielisyysnäkemystä, jonka hän toi esiin virkaanastujaisesityksessään vuonna 1893. Tarkoituksenmukaisuuskanta perustuu siihen, että ilmauksia arvioidaan sen mukaan, mikä on kussakin tilanteessa helpoimmin tuotettavissa ja ymmärrettävissä, ja se korostaa sopivuuden ideologian tapaan kontekstisidonnaisuutta: sen mukaan jokin ilmaus voidaan arvioida toista paremmaksi tai huonommaksi vain jossain tietyssä käyttök kontekstissa. (Setälä 1921: 68–69; Kolehmainen 2014: 28.) Huomionarvoista on myös, että Setälä (1921: 114) toteaa tarkoituksenmukaisuuskannassa olevan pitkälti kyse nimenomaan ilmausten *sopivuuden* arvioinnista: ”[t]arkoituksenmukaisuuden kannalta katsoen saatetaan sanoa ainoastaan, onko tai olisiko jokin ilmaus tarkoitukseensa sopiva tai sopimaton, mutta ei, onko se oikea vai väärä”.

Sopivuuden ideologia limittyy aineistossa jatkuvasti heteroglossisen kieli-ideologian kanssa siten, että monissa viesteissä korostetaan kielenkäytön vapautta ja moninaisuutta, mutta tuodaan kuitenkin samalla esiin joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti, että pronominalinnan vapaus koskee tiettyjä tyylejä, konteksteja tai kielimuotoja ja rajautuu samalla toisten ulkopuolelle. Tätä lähestymistapaa havainnollistaa esimerkki 28, jossa korostetaan kielellisen leikkisyyden mahdollisuutta, mutta rajataan samalla eläinviitteisen *hän*-pronominiin käyttö puhekieleen ja murteisiin.

(28) Murretta tai puhekieltä käyttäessä se on monesti hän ja hän se. Hän eläimestä on minusta leikkisää ja hauskaa puhetta.

Sopivuuden ideologia risteää toisinaan myös standardiuden ideologian kanssa, kuten esimerkissä 29, jossa kirjoittaja kertoo itse käyttävänsä puheessa yleiskielen normeista poikkeavia valintoja ja rajaa normatiivisen kielenkäytön alueen asiatekstiin, mutta viittaa kuitenkin norminmukaiseen kielenkäyttöön sanalla *parempi*.

(29) Koulussa opetettiin, että ihminen on ”hän” ja eläin ”se”. Sanon silti usein ihmisestäkin ”se”. Kun kirjoitan asiatyylisiä tekstiä, yritän silloin käyttää parempaa kieltä kuin puhekielessä.

Diskurssianalyysin perusteella vaikuttaa siltä, että sopivuuden ideologia risteää erityisen herkästi muiden aineistosta hahmottuvien kieli-ideologioiden kanssa. Usein sopivuuden ideologiaa kaiuttavassa diskurssissa näkyy kaikuja sekä standardiuden ideologiasta että heteroglossisesta ideologiasta, sillä melko yleinen käsitys vaikuttaa olevan, että yleiskielessä tai asiateksteissä standardia tulisi noudattaa, mutta muissa konteksteissa leikittely ja tyylyttely on sallittua ja usein suotavaakin. Sopivuuden ideologia ei siis näyttäyty aineistossa yleensä siten, että esitettäisiin kunkin pronominin sopivan tiukasti johonkin tiettyihin tekstilajeihin ja kielenkäyttötilanteisiin: useimmat keskustelijat eivät siis vaikuta ajattelevan tiukasti esimerkiksi niin, että eläinviitteinen *se* kuuluisi yleiskieleen ja eläinviitteinen *hän* puhekieleen. Pikemminkin kyse on siitä, että valinnanvapaus ja tyylyttely näyttävät epämuodollisiin konteksteihin sopivina ja standardin noudattaminen taas erityisesti asiatekstiin sopivana käytäntönä. Sopivuuden ideologia ja siihen liittyvät normit saattavat siis näyttäytyä tietynlaisena keskitienä tai kompromissina standardinormien noudattamisen ja kielellisen vapauden välillä (ks. Fairclough 1992b: 39).

Sopivuuden ideologiaa edustavaksi tulkitsemisani viesteissä keskustellaan usein erilaisista kielimuodoista ja niiden keskinäisistä eroista, ja näissä keskusteluissa esiintyvät usein muun muassa käsitteet *puhekieli*, *puhuttu kieli*, *murre*, *kirjakieli*, *kirjoitettu kieli* ja *yleiskieli*. Kirjoittajat eivät määrittele näitä käsitteitä erikseen (mikä onkin odotuksenmukaista epämuodollisessa keskustelussa), joten käsitteiden tarkka merkitys kussakin kontekstissa ei käy ilmi. Viesteistä ei siis yleensä voi päätellä, tarkoittaako kirjoittaja esimerkiksi *kirjakiellellä* kirjoitettua kieltä yleensä, normitettua ja standardinmukaista kieltä vai jotakin muuta. Yleisesti ottaen esimerkiksi *puhe-* ja *kirjakielen* erossa vaikuttaa kuitenkin olevan keskusteluissa enemmän kyse muodollisuuden asteesta kuin siitä, onko kieli varsinaisesti puhuttua vai kirjoitettua. Käytän siksi tässä *puhekieli*-sanaa tarkoittamaan arkista ja ei-muodollista kieltä ja *yleiskieltä* tarkoittamaan normitettua, muodollisempaa kielenkäyttöä. Aineistoimerkkien suhteen on kuitenkin muistettava, että kielimuotojen ja kielenkäyttötapojen nimitykset ovat arkikielessä usein jossakin määrin monitulkintaisia.

Erittelen seuraavaksi joitakin sellaisia konteksteja, joissa eläinviitteinen *hän* näyttäytyy analyysin valossa luontevana ja hyväksyttävänä. Tällaisia konteksteja ovat erityisesti murteet ja muu

puhekieli sekä leikittely ja ironia. Lisäksi tarkastelen, millä tavoin yleiskieli hahmottuu aineistossa eläinviitteiselle *hän*-pronominille sopimattomaksi kontekstiksi.

4.3.1 Puhekieli ja murteet

Monissa sellaisissa aineistoni sosiaalisen median viesteissä, joista on tunnistettavissa sopivuuden ideologia, perustellaan eläinviitteisen *hän*-pronominin hyväksyttävyyttä sillä, että puhekielessä ei ole samanlaisia tarkkaan määriteltyjä normeja kuin yleiskielessä. Koska puhekielen kuuluukin näiden kirjoittajien mukaan olla yleiskieltä vapaamuotoisempaa, puhujien pitäisi saada päättää itse myös pronomivalintansa. Tällä tavoin sopivuuden ideologia risteää aineistossa usein heteroglossisen ideologian kanssa: puhekieleen yhdistetään ilmaisunvapaus ja tyyllittely, mutta yleiskieli rajautuu sen ulkopuolelle – vapaamuotoisen ilmaisun siis katsotaan sopivan puhekieleen paremmin kuin yleiskieleen. Tämä käy ilmi esimerkeistä 30–31.

(30) Puhekielessä ei yleensä ole kielioppivirheitä! (–) Rentoon ja arkiseen kieleen se- ja hän-sanojen vaihtelu sopii hyvin.

(31) Puhekieli ei ole niin säännönmukaista kuin kirjakieli. Ihmisiä kutsutaan joskus sanalla se tai toi, lemmikkiä sanalla hän, ja se on vain puheen normaalia vaihtelua. Asiatekstit ovat eri juttu.

Puhekieli näyttyy sopivuuden ja heteroglossisen ideologioiden risteymässä usein sellaisena kielenkäytön alueena, jossa yksilönvapaus on suuri ja ihmiset saavat leikitellä ja tehdä valintoja oman mielensä mukaan. Se, että ihmisillä on toisistaan poikkeavia henkilökohtaisia kielenkäyttötapoja, näyttyy myönteisenä ja ihmisten elämään iloa tuottavana asiana, mutta se rajautuu kuitenkin yleensä puhekieleen ja epämuodollisiin konteksteihin.

Osa kirjoittajista, kuten esimerkkien 32–33 kirjoittajat, vaikuttaa kuitenkin mieltävän *hän*-pronominin puhekielessä (tai slangissa) liian kirjakieliseksi ja muodolliseksi sekä eläimiin että ihmisiin viitatessa.

(32) Tuntuisi oudolta sanoa eläimestä puhekielessä "hän", kun sanon ihmisistäkin melkein aina "se".

(33) Sanon vain harvoin [eläimestä *hän*]. Puhuttelen useimmiten nimellä. Slangissa se-pronimi on muutenkin tavallisempi, joten sitä tulee käytettyä paljon enemmän kuin hän-pronominia, oli kyseessä sitten ihminen, eläin tai esine.

Sopivuuden ideologiaan liittyvät käsitykset eri kielenkäyttökonteksteihin sopivista tyyllillisistä valinnoista voivat diskurssianalyysin perusteella siis tuottaa toisistaan poikkeavia mielipiteitä eläinviitteisen *hän*-pronominin sopivuudesta puhekieleen. Taustalla vaikuttaa sama käsitys siitä, että jotkin pronomineja koskevat valinnat sopivat toisia paremmin eri kielenkäyttökonteksteihin ja että puhekieleen

sopii rento, leikkisä ja tyylielty kielenkäyttö. Mielenpitojen eriävyys syntyy nähdäkseni siitä, että jotkut mieltävät eläinviitteisen *hän*-pronominin leikkisäksi ja toiset muodolliseksi.

Puhekielen eri varieteettien joukossa aluemurteilla vaikuttaa olevan keskusteluissa eräänlainen erityisasema – hyvin moni puhekielen moninaisuuteen vetoava kirjoittaja mainitsee murteet puolustaessaan eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä. Tätä havainnollistavat esimerkit 34–35.

(34) Turun seudun murteissa eläinten hänittely on aivan luontevaa.

(35) suomessa on monta murretta ja ne ovat rikkaus! ❤️

Murteet näyttävät keskusteluissa pääasiassa hyvin myönteisessä valossa. Suhtautuminen aluemurteisiin onkin ollut 1990-luvun niin kutsutusta murrebuumista lähtien tyypillisesti varsin positiivista, ja niihin liitetään myönteisiksi koettuja asioita, kuten perinteikkyyt, omat juuret ja alueellinen identiteetti sekä kansanomaisuus ja hauskuus (Koski 2002: 53, 71; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007: 411). Murteita käytetään usein sellaisenaan argumenttina eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön puolesta ilman, että yritettäisiin perustella, miksi sen käyttö jossakin murteessa tekee siitä hyväksyttävän; murteiden käytön hyväksyttävyyt saattaa siis olla niin itsestään selvä ja luonnollistunut asia, ettei sitä yleensä tarvitse erikseen perustella.

Yleensä kirjoittajat sijoittavat eläinviitteisen *hän*-pronominin esimerkkien 36–37 tavoin lounaiseen Suomeen ja erityisesti Turun murteeseen. Muitakin murteita ja alueita mainitaan kuitenkin satunnaisesti (esim. 38–39). Osa mainituista alueista on myös sellaisia, joissa *hän*-pronominin esiintyvyyttä ei ole murteentutkimuksessa yleensä pidetty erityisen suurena. Muutama keskustelija sijoittaa *se*-pronominin länsimurteisiin ja *hän*-pronominin itämurteisiin (esim. 40–41).

(36) Olen kotoisin Varsinais-Suomesta, ja siellä päin *hän*-pronominia käytetään muutenkin paljon.

(37) Ihan tavallista Turussa.

(38) Meillä Lapissa ihminen on se ja koira hän.

(39) Täällä Pohjois-Pohjanmaalla ihmisistä sanotaan yleisemmin se kuin eläimestä. 😊

(40) Idän murteita puhuttaessa kaikki elolliset ovat ”hän” ja länsimurteissa taas kaikki ovat ”se”. Mutta kun puhun kirjakieltä, ihmiset ovat ”hän” ja muut ”se”.

(41) Itä-Suomessa kaikista, missä on henki, sanotaan ”hää” ja lännessä taas kaikista sanotaan yleensä se.

4.3.2 Leikittely ja ironia

Eläinviitteinen *hän*-pronomini näyttäytyy laadullisen sisällönanalyysin perusteella keskusteluissa usein erityisesti leikittelevään tai hellittelevään kielenkäyttöön sopivana piirteenä. Joissakin kommentteissa, kuten esimerkeissä 42–43, se näyttää olevan jopa eläinviitteisen *hän*-pronominin oletusarvoinen esiintymiskonteksti. Tämän perusteella vaikuttaa myös siltä, että eläinviitteinen *hän*-pronomini saattaa vuorovaikutuskonteksteissa johtaa puheen leikilliseksi tulkitsemiseen. *hän*-pronomiilla voidaan siis eläimestä puhuessa tuottaa samanlaista leikittelevää tyyliä kuin muilla leksikaalisilla valinnoilla tai vaikkapa äänensävyyn avulla. Omaan lemmikkiin viittaaminen *hän*-pronomiilla rinnastetaan usein myös eläimelle annettuihin lempinimiin, kuten esimerkissä 44.

(42) Varmaan kaikki omat tutut käyttävät lemmikeistä hän-sanaa. Se on sellaista leikillistä hellittelyä.

(43) ”Hän” eläimestä on eräänlaista lepertelyä. Ei se ole ihmisiltä pois.

(44) Meidän pikkukaveria, karvakasaa, löllykkää ja rötväkettä kutsutaan välillä myös häneksi. 🍌🍌

hän-pronominin käyttöä puhekielessä kuvaillaan usein ironiseksi, irvailevaksi tai muuten negatiivissävytteiseksi (Hakulinen & Laitinen 2008: 176, alaviite 17; Priiki 2014: 196–199, 213; Siitonen 2016: 389). Näin on myös tässä aineistossa: monet kirjoittajat kertovat eläinviitteisen *hän*-pronominin sopivan ironiseksi tai vinoilevaksi nimitettyyn tyyliin. *hän*-pronominin ironista käyttöä motivoi kirjoittajien mukaan usein eläimen persoonallisuus tai käytös, ja monissa sellaisissa viesteissä, joissa puhutaan ironisesta *hän*-pronominin käytöstä, viitataan eläimeen leikkisästi kuninkaallisiin tai muuten korkea-arvoisiin ihmisiin viittaavilla sanoilla, mikä ilmenee esimerkeistä 45–46.

(45) Käytän eläimestä ”hän”-pronominia sellaisissa tilanteissa, jossa se vaikuttaa kuvittelevansa itsensä kuninkaalliseksi. Joidenkin tapausten kohdalla tämä on erittäin helppoa. Silloin puhe on hellää ja ironista: ”Ruoka-annos sopii kerrankin hänen standardeihinsa.”

(46) Sanon hän jos puhutaan koiran persoonallisuudesta. ”Meidän musti kiukuttelee. Hänen täytyy aina saada ruoka ennen muita. Hän on sellainen draamakuningatar.” Siihen liittyy yleensä sellanen vinoileva sävy.

Tällainen ironia perustuu siihen, että *hän*-pronominin käyttö mielletään usein kohteliaaksi ja etäiseksi, ja kun sen käyttö vaikuttaa kontekstiin nähden liiallisen kohteliaalta, syntyy herkästi tulkinta ironiasta (Priiki 2014: 198–199). Siispä, koska eläimistä ei ole odotuksenmukaista puhua kohteliaaseen sävyyn, myös eläinviitteinen *hän* tulkitaan usein ironiseksi. Toisaalta ironiseksi tulkittu *hän*-pronominin käyttö juontuu Priikin (2017: 49) mukaan *hän*-pronominin referoivasta käytöstä,

mitä puhujat itse eivät kuitenkaan tiedosta. Omassa aineistossanikaan kirjoittajat eivät liitä *hän*-pronominin ironista käyttöä referointiin.

hän-pronominin ironinen käyttö liittyy aineiston perusteella usein humoristiseen tai leikittelevään kontekstiin, mikä näkyy myös esimerkeissä 45–46: puhetta, jossa *hän* esiintyy, kuvataan *heläksi* tai *vinoilevaksi*, joista varsinkin jälkimmäinen viittaa melko selkeästi humoristiseen puhetapaan. Ironia näyttäytyy siis tässä kontekstissa eräänlaisena leikittelevän tai humoristisen tyylin erityistapauksena.

4.3.3 Eläinviitteinen *hän* yleiskieleen sopimattomana piirteenä

Keskusteluissa tulee esiin melko selkeästi yksi kielimuoto, johon eläinviitteisen *hän*-pronominin ei pääsääntöisesti katsota sopivan: normitettu kirjakieli, erityisesti vakavahenkisessä asiatekstissä. Eksplisiittisesti tämä tulee esiin esimerkeissä 47–48, mutta myös edellä olevissa esimerkeissä voi tulkita sen olevan implikaationa: kun sanotaan erikseen, että jokin piirre on hyväksyttävä puhekielessä, murteessa tai tietynlaisessa tyyliässä, annetaan herkästi ymmärtää, että muihin konteksteihin sama piirre ei sovi yhtä hyvin.

(47) esim ylioppilaskirjoituksissahan pitäis kirjoittaa se, samoin virallisissa teksteissä. Arjessa ei onneksi tarvi olla niin virallinen. 😊

(48) "Hän" eläimestä on minusta lempeää ja hauskaa. Asiallisessa tilanteessa sanoisin toki "se".

Se, että eläinviitteinen *hän*-pronomini näyttäytyy kirjakieleen ja varsinkin asiatekstiin sopimattomana, on toki odotuksenmukaista, koska yleiskielen normistossa *hän*-pronomini viittaa vain ihmisiin (ks. esim. Kielitoimiston ohjepankki 31.3.2021). On silti huomionarvoista, että esimerkiksi yleiskielen normin muuttuminen sellaiseksi, että *hän*-pronomini hyväksyttäisiin myös eläimistä puhuttaessa, ei juuri näyttäydy keskusteluissa mahdollisuutena, vaikka yleiskielen normit muuttuvat aika ajoin ja vaikka monet keskusteluihin osallistuneet varmasti tietävät tämän ja muistavat keskustelua herättäneitä suositusten muutoksia. Yleiskielen ja asiatekstien normit vaikuttavat siis melko jäykiltä ja muuttumattomilta silloinkin, kun muussa kielenkäytössä hyväksytään kielellisten valintojen moninaisuus ja leikittely³. Tämä yleiskielen normien muuttumattomuus osoittaa myös, että sopivuuden ideologiaa kaiuttavassa diskurssissa on selkeitä kaikuja myös standardiuden ideologiasta.

³ Yleiskielen normit vaikuttavat olevan varsin pysyviä silloinkin, kun Suomen kielen lautakunnan määrittämät suositukset muuttuvat; esimerkiksi *alkaa tekemään* -muoto ei ole Ylen verkkojulkaisuissa lisääntynyt sen jälkeen, kun lautakunta hyväksyi sen käytön yleiskielessä (Selänpää 2021).

5 ELÄINVIITTEISEN HÄN-PRONOMININ INDEKSISET MERKITYKSET: TYYLI JA PUHUJA

Pronominien käyttöön liittyvää indeksisyyttä voidaan hahmottaa (ainakin) kahdesta eri näkökulmasta: ensinnäkin ne voivat välittää tietoa viittauskohteen ominaisuuksista, viittauskohteen ja puhujan välisestä suhteesta tai viittauskohteen asemasta puhetilanteessa tai laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa. Toisaalta pronominien indeksisiä merkityksiä voidaan tarkastella myös puhujalähtöisesti: tietyn pronominin käyttö voi myös indeksoida puhujan ominaisuuksia ja asemaa yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa todellisuudessa. Tässä luvussa tarkastelen eläinviitteisen *hän*-pronominin indeksisiä merkityksiä jälkimmäisessä mielessä eli tutkin, millaisia puhujaan liittyviä mielikuvia eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö välittää, millaiseksi aineistossa muodostuvat eläinviitteisen *hän*-pronominin tyypilliseksi mielletyn käyttäjän representaatiot ja millaisin kielellisin keinoin näitä representaatioita rakennetaan.

Aineistoni laadullisen sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin perusteella käy ilmi, että keskusteluissa esiin nousevaa eläinviitteisen *hän*-pronominin tyypilliseksi mielletyn käyttäjän representaatiota ei tuota pelkästään *hän*-pronominin käyttö eläimeen viitatessa, vaan se liittyy kokonaiseen tyyliin, johon liittyy eläinviitteisen *hän*-pronominin lisäksi muitakin eläimistä puhuttaessa tehtäviä kielellisiä valintoja. Tämä tyyli kokonaisuudessaan indeksoi puolestaan diskursiivisesti rakentunutta representaatiota tietynlaisesta, sosiaalisesti tunnistetusta ihmistyyppistä. Vaikka analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että eläinviitteinen *hän*-pronomini voi laukaista tähän ihmistyyppiin liittyviä mielikuvia myös yksinään, näihin mielikuviin liittyy huomattavan säännöllisesti myös puhetyyli, jota nimitän tässä *eläintä hellitteleväksi tyyliksi*. On syytä ulottaa analyysi tässä yhteydessä pelkästä eläinviitteisestä *hän*-pronominista tähän tyyliin kokonaisuudessaan, jotta myös eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä merkityksiä voidaan ymmärtää kokonaisvaltaisesti. Tarkastelen tässä luvussa ensin tätä tyyliä kokonaisuudessaan ja erittelen sitten siihen liittyviä indeksisiä merkityksiä.

Käsittelen tässä luvussa myös muita kielellisiä valintoja kuin eläinviitteistä *hän*-pronominia sekä niiden tuottamia mielikuvia ja niihin liittyviä indeksisiä merkityksiä. On kuitenkin huomioitava, että kaikki aineiston keskustelut ovat alkaneet eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä koskevista viesteistä, eli aineistossa ei ole keskusteluja, joiden aloituksessa olisi puhuttu jostakin muusta kielenpiirteestä ja joissa keskustelu olisi myöhemmin siirtynyt koskemaan eläinviitteistä *hän*-pronominia. Tämä tarkoittaa sitä, että silloinkin, kun yksittäisen viestin aiheena näyttää olevan jokin muu kielenpiirre, se kuitenkin yhdistyy väistämättä eläinviitteiseen *hän*-pronominiin, koska viestin kontekstina on keskustelu, jonka pääasiallinen aihe on eläinviitteinen *hän*-pronomini. Lisäksi keskustelussa ja sen

aiheessa on aina jokin seikka, joka motivoi kirjoittajaa nostamaan jonkin tietyn kielenpiirteen esiin – ihmiset eivät tietenkään (pääsääntöisesti) kirjoita täysin satunnaisia viestejä sattumanvaraisesti valikoituneisiin keskusteluihin. Tässä luvussa käsittelemieni puhetapojen esiin nostaminen motivoituu analyysin perusteella niiden liittymisestä samaan puhetyyliin sekä siihen, että ne herättävät samanlaisia mielikuvia ja tuottavat samanlaisia indeksisiä merkityksiä.

5.1 Eläintä hellittelevä tyyli

Eläinviitteinen *hän* liittyy useissa aineistossa esiin nousevissa diskursseissa siis jonkinlaiseen leikkisään tai eläintä hellittelevään tyyliin. Kuten tyylin nimityksestä käy ilmi, se paikantuu erityisesti eläimistä ja eläimille puhumiseen, eli se on sidoksissa eläimeen puhetilanteen puheenaiheena tai läsnäolijana. Hellittelyn lisäksi tällaista tyyliä kutsutaan aineistossa usein myös eläimille *lässyttämiseksi*. Lässyttämisestä puhutaan varsinkin silloin, kun kyseisestä tyylistä puhutaan kielteiseen sävyyn, mutta jotkut kertovat myös lässyttävänsä itse omille lemmikeilleen. Esimerkeissä 49–52 eläinviitteinen *hän* yhdistetään leikittelevään, hellittelevään tai lässyttävään puhetapaan.

(49) Mulla ei ole ollenkaan tuttuja, jotka ei käytä lemmikkieläimistä hän-sanaa. Se on sellaista leikittelevää hellittelyä.

(50) Höpötän välillä hamsteristani näin: "Mitäs Tyyne Tyyneläinen tietää.. Hän on tänään taas niin söpö ja ihana". Mutta asiallisista aiheista: "Sen turkki pitäisi pestä".

(51) Tuo kuulostaa kyllä tosi ärsyttävältä. Sitten vielä semmoinen lässytys: "hän on niiiii ihana". En kyllä voi sietää lässytystä muutenkaan 😊

(52) Käytän yleensä milloin mitäkin pronominia, niin kuin ihmisistäkin. Lässytän myös eläimille ihan vapaasti.

Tätä tyyliä tuottavat aineiston perusteella useat eri kielenpiirteet, joita yhdistää se, että eläimestä tai eläimeen liittyvistä asioista puhuttaessa käytetään sellaisia ilmauksia, joita käytetään tyypillisesti ihmisistä puhuttaessa. Yleisin aineistossa mainittu tämän tyyppinen puhetapa (eläinviitteisen *hän*-pronominin jälkeen) on se, että eläimen omistaja käyttää itseensä viitatessaan sanaa *äiti* tai *isä* tai niiden hellittelymuotoja, kuten *mami* tai *isi*. Lisäksi eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla rinnastetaan aineistossa ihmiselle tyypillisen nimen antamiseen eläimelle. Näissä tapauksissa puhetyyliä voisi kuvata myös eläintä inhimillistäväksi. Esimerkeissä 53–54 kommentoidaan edellä mainittuja puhetapoja. Esimerkki 53 on vastaus keskustelunaloitukseen, jossa kommentoidaan kielteiseen sävyyn eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä.

(53) Entäs se, kun koiralle sanotaan "äiti antaa nyt ruokaa." Koirat ovat tulleet koirasta, eivätkä ihmisestä!

(54) Minua häiritsee myös kun sanotaan hän. Ja se, että eläimille annetaan ihmisten nimiä tai toisin päin.

Esimerkeissä rinnastetaan muita puhetapoja suoraan eläinviitteiseen *hän*-pronominiin, mikä on aineistossa melko yleistä. Erilaiset tavat puhua eläimille tai eläimistä nousevat myös toistuvasti esiin spontaanisti eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevan keskustelun yhteydessä. Keskustelut, joissa puhutaan ensin vain pronomivalinnoista, alkavat usein koskea myös eläimistä ja eläimille puhumista ja siihen liittyviä tyyliä ja käytänteitä yleisemmällä tasolla. Tämä vahvistaa kuvaa eläinviitteisestä *hän*-pronominin johonkin suurempaan kielenkäytön kokonaisuuteen kuuluvana osana ja nostaa esille sen, että keskustelijoillekaan kyse ei ole pelkästään yksittäisestä kielenpiirteestä.

Eläinviitteinen *hän*-pronomini yhdistyy keskusteluissa toisinaan myös ei-kielelliseen toimintaan. Esimerkissä 55 asetetaan rinnakkain eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö ja asusteiden pukeminen lemmikille.

(55) Eläinten sanominen häneksi on samanlaista kuin se, että heille puetaan päälle hattuja ja aurinkolaseja.

Eläinviitteisen *hän*-pronominin rinnastaminen lemmikkieläimen vaatettamiseen, jota pidetään eläintä inhimillistävänä toimintana, vahvistaa kuvaa siitä, että myös eläinviitteinen *hän*-pronomini ja siihen liittyvä puhetyyli toimivat eläintä inhimillistävänä käytäntöinä. Taustalla on hahmotettavissa siis myös yksittäistä puhetyyliä laajempi joukko erilaisia käytäntöjä, jonka osana kielelliset valinnat näyttyvät.

Eläinviitteinen *hän*-pronomini vaikuttaa siis kuuluvan jokseenkin laajalti tunnistettuun puhetyyliin. Tätä puhetapaa voitaisiin nimittää eläintä inhimillistäväksi puheeksi, koska siihen yhdistyy muitakin sellaisia puhetapoja, joiden voi tulkita esittävän eläimen ihmisen kaltaisena. Toisaalta tämän tyylin nimittäminen hellittelyksi ja lässytykseksi antaa ymmärtää, että siihen voi liittyä myös esimerkiksi sellaisia prosodisia piirteitä, jotka eivät suoraan liity eläinten inhimillistämiseen. Nimitän tässä kyseistä tyyliä *eläintä hellitteleväksi tyyliksi*, koska hellittely vaikuttaa liittyvän siihen melko keskeisesti, ja koska tulkitsen *hellittely*-sanana sävyllään suhteellisen neutraaliksi. Esimerkiksi *lässyttäminen* tai *eläintä inhimillistävä tyyli* vaikuttaisivat aineiston perusteella puolestaan liittyvän vahvemmin tyylin herättämiin kielteisiin mielikuviin, sillä kumpikin sana esiintyy aineistossa enimmäkseen kielteisissä konteksteissa. Ne saattaisivat siis herkästi herättää kielteisiä mielikuvia myös tyylin nimityksenä.

Keskusteluissa kuvattu puhetapa on selkeästi tilannesidonnainen: se liittyy ainoastaan eläimille tai eläimistä puhumiseen. Kyseessä ei siis ole sellainen tyyli, jota pidettäisiin jonkin ryhmän

yleisluontoisena puhetapana samaan tapaan kuin vaikkapa aluemurteita tai niin sanottua nuorisokieltä. Tyyliin liittyy kuitenkin myös sellaisia indeksisiä merkityksiä, jotka liittyvät eläinviitteisen *hän*-pronominin stereotyyppisen käyttäjän ominaisuuksiin. Käsittelen seuraavaksi näitä eläinviitteisen *hän*-pronominin ja eläintä inhimillistävän tai eläimiä hellittelevän tyylin indeksisiä merkityksiä.

5.2 Irrationaalisuus ja tunteellisuus

Eläinviitteiseen *hän*-pronomiin ja yllä kuvattuun puhetyyliin kokonaisuudessaan yhdistyy keskusteluissa usein jonkinlainen irrationaalisuus, tyhmyys, ajatusmaailman tai maailmankuvan vääristyminen ja tunteellisuuden korostuminen järjen sijaan. Lasken nämä indeksiset merkitykset kuuluvaksi yhteen irrationaalisuuden ja tunteellisuuden kategoriaan, koska niitä yhdistää se, että eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön katsotaan ilmentävän joko jonkinlaista puutetta puhujan mentaalisessa tilassa tai kyvykkyydessä tai jonkin tunteen korostumista (usein järjenkäytön kustannuksella).

Joissakin kommentteissa, kuten esimerkeissä 56–57, sanotaan varsin suoraan, että eläinviitteistä *hän*-pronominia käyttävällä ihmisellä on vääristynyt käsitys eläimistä tai muuten jotakin vialla ajatusmaailmassa.

(56) Sellainen ihminen, joka kutsuu eläintä *hän*-pronominilla, on luultavasti jo lapsena altistunut eläimiä inhimillistävälle piirretylle ja tarvitsisi asian korjaamiseen terapiaa. Terveystuolto ei ole pystynyt vastaamaan tarpeeseen riittävästi. Verisen pihvin syöminen on kuitenkin saanut lyhyessä ajassa aikaan tuloksia, joita voisi verrata jopa ihmeperantamiseen.

(57) Kannattaisi tutkia pää kaikilta, jotka sanovat eläimistä *hän*.

Esimerkkien ilmaisu on toki selkeästi humoristisesti liioittelevaa, mutta ne eivät vaikuta kontekstissa kuitenkaan varsinaisesti ironisilta, vaan ensisijainen tulkinta nähdäkseni on, että eläimiin viittaaminen *hän*-pronominilla ei ole kirjoittajien mielestä aivan järkevää, vaikka he eivät haluaisikaan kirjaimellisesti lähettää ketään psykiatriin tutkimuksiin tai terapiaan. Kyseisten kommenttien vastausten perusteella vaikuttaa lisäksi siltä, että muut keskustelijatkaan eivät ole tulkinneet niitä ironisiksi, vaan niihin on vastattu siten, että kirjoittajien on oletettu tarkoittavan sanomaansa suoraan, vaikka he ovatkin liioitelleet ilmaisussaan.

Eläinviitteiseen *hän*-pronomiin vaikuttaa liittyvän keskusteluissa myös puhujan tunteellisuus erityisesti siten, että omaan lemmikkiinsä *hän*-pronominilla viittaavien ihmisten kerrotaan suuttuvan herkästi, jos joku muu viittaa heidän lemmikkeihinsä *se*-pronominilla. Tämä ilmiö tulee esiin muun muassa esimerkeissä 58–60.

(58) Sen ymmärrän, että eläinlääkäri viittaa potilaaseen *hän*-sanalla, ettei mahdollisesti herkkäsieluisen asiakas pahastuisi.

(59) Sellaisiakin ihmisiä tapaa, jotka loukkaantuvat, kun toinen ei saman tien hoksaa, että "hän" olikin koira, kultakala, kiharrin, suihku tai joku muu, mitä henkilö pitää tietoisena, tuntevana ja ajattelevana elävänä olentona, eikä vaikkapa puhujan kumppani tai Jeesus, joista voisi ennemmin puhua hänenä (tai Hänenä).

(60) Kuvittelisin, että on turvallisinta käyttää lemmikin nimeä ja sitten hän-sanaa. Ehkäisee mielipahaa siitä, jos sattuu jonkun omaa Häntä kutsumaan se-sanalla. 😊

Esimerkeissä on havaittavissa myös se keskusteluissa melko yleinen ilmiö, että eläinviitteisestä *se*-pronominista loukkaantumisen esitetään olevan loukkaantuvan henkilön omalla vastuulla. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että keskusteluissa kerrotaan henkilön *loukkaantuvan* tai *pahastuvan*; sen tyyppistä rakennetta kuin ”se-sanana käyttö *loukkaa* lemmikin omistajaa” ei puolestaan esiinny aineistossa ollenkaan. Vastuullinen toimija siis vaikuttaa olevan ennemmin pronominivalinnoista loukkaantuva kuin pronominivalinnalla toista loukkaava henkilö. Lisäksi *se*-pronominin käytöstä loukkaantuvia kuvataan esimerkissä 58 adjektiivilla *herkkäsieluininen*, mikä entisestään vahvistaa kuvaa siitä, että loukkaantuminen johtuu loukkaantuvan ihmisen omasta suhtautumisesta tai ominaisuuksista loukkaantumista aiheuttavan henkilön toiminnan sijaan.

Tämä lemmikinomistajien loukkaantuminen *se*-pronominin käytöstä esitetään aineistossa aina yleisluontoisena huomiona, mikä saa ilmiön vaikuttamaan melko yleiseltä. Se, että siitä puhuvat monet kirjoittajat sekä Twitterissä että molemmissa Facebook-ryhmissä, viittaa puolestaan siihen, että ymmärrys tällaisen ilmiön olemassaolosta on jossain määrin jaettua. Kukaan kirjoittajista ei kuitenkaan nosta esiin tiettyjä, yksilöityjä tilanteita, joissa kuvatus kaltaista loukkaantumista olisi tapahtunut, eikä kukaan kerro myöskään itse loukkaantuvansa omaan lemmikkiin kohdistuvasta *se*-pronominin käytöstä.

Vaikka irrationaalisuutta ja tunteellisuutta painottava diskurssi korostuu usein eläinviitteiseen *hän*-pronominiin kielteisesti suhtautuvissa viesteissä, tunteellisuus esitetään aineistossa toisinaan myös myönteisessä valossa. Eläimiä hellittelevään tyyliin ja eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyy nimittäin myös positiivisia tunteita: piirre yhdistyy usein etenkin lemmikkeihin kohdistuviin rakkauksen ja kiintymyksen tunteisiin, kuten esimerkit 61–62 havainnollistavat. Ensimmäisessä esimerkissä 61 kiintymyksen tunteen ilmaisu tulee esiin sydänemojin käytön kautta, kun taas jälkimmäisessä esimerkissä 62 asia ilmaistaan myös sanallisesti. Emojia voidaan käyttää kirjoitetussa viestinnässä ilmaisemaan tunteita samaan tapaan kuin puheen prosodisia piirteitä tai kasvojen ilmeitä kasvokkai- sessa keskustelussa (Danesi 2016: 21–25), mikä näkyy tässäkin kontekstissa.

(61) Totta kai hän on hän ❤️

(62) Mulla oli ennen 20-vuotias kissa. Hän oli mulle rakas. ❤️

Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjiin liitetty tunteellisuus ei näyttäyty aineistossa siis pelkästään kielteisenä irrationaalisuutena tai loukkaantumisena, vaan sitä voidaan pitää myös myönteisenä ilmiönä.

Myös eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön vastustukseen liittyy usein tunteita, joten sen puolustajat eivät näyttäyty aineistossa ainoina tunteita ilmaisevina henkilöinä. Melko monet kertovat, että eläimiin viittaaminen *hän*-pronominilla ärsyttää tai herättää muita negatiivisia tunteita, kuten esimerkeistä 63–64 käy ilmi.

(63) Minua ärsyttää kun elukasta sanotaan hän.

(64) Kyllä se särähti korvaan kun mainoksessa sanottiin kissasta ja koirasta "hän". Häiritsee varsinkin asiallisissa yhteyksissä.

Joissakin viesteissä, kuten esimerkissä 65, myös kommentoidaan toisissa kirjoittajissa herännyttä ärsytystä, joten piirteen aiheuttamat kielteiset tunteet eivät ole jääneet keskustelijoilta huomaamatta.

(65) En tiedä, miten tästä aiheesta voi keskustella rakentavasti, jos joku asia jo lähtökohtaisesti ärsyttää.

Aineistossa on kuitenkin yleisempää ilmaista omaa ärsytystä eläinviitteisestä *hän*-pronominista kuin kommentoida kyseisen piirteen aiheuttamia tunteita tai niiden ilmaisua muissa kirjoittajissa.

Toisin kuin puhuttaessa loukkaantumisesta eläinviitteisen *se*-pronominin vuoksi, eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön seurauksena syntyvät kielteiset tunteet näyttäytyvät kielen tasolla enemmän kielenpiirteen käytöstä johtuvana kuin seurauksena kielteisiä tunteita kokevan henkilön toiminnasta tai luonteesta. Eläinviitteisen *hän*-pronominin käytöstä seuraavasta ärsytyksestä ja muista kielteisistä tunteista käytetään nimittäin sen tapaisia ilmauksia kuin *ärsyttää*, *häiritsee* ja *särähtää korvaan*; lauserakenteen tasolla toimijana on tällöin eläinviitteinen *hän*-pronomini (tai sen käyttö tai käyttäjä), ja pronominin käytöstä ärsyntyvä henkilö asemoituu toimijan sijaan kokijaksi (ks. esim. 63–65). Silloinkin, kun eläinviitteisen *hän*-pronominin aiheuttamaan ärsyyntymiseen suhtaudutaan kriittisesti, käytetään sanaa *ärsyttää* sen sijaan, että sanottaisiin jonkun *ärsyyntyvän* (esim. 65). Tällöin tunteellisuus ei rakennu yhtä voimakkaasti eläinviitteisen *hän*-pronominin vastustajien ominaisuudeksi kuin piirteen käyttäjien kohdalla.

Ei siis voida sanoa, että tunteiden ilmaisu yhdistyisi keskustelussa pelkästään eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjiin, mutta piirre vaikuttaa ainakin joissakin keskustelun osallistujissa herättävän mielikuvia puhujan tunteellisuudesta ja siihen liittyvä irrationaalisuudesta. Irrationaalisuus, kielteiseksi mielletty tunteellisuus ja *se*-pronominin käytöstä loukkaantuminen nousevat esiin erityisesti

sellaisissa viesteissä, joissa eläinviitteiseen *hän*-pronimiin suhtaudutaan kielteisesti. On myös huomionarvoista, että tutkimassani aineistossa tunteellisuus, erityisesti silloin kun kyse on kielteisistä tunteista ja tunteellisuus myös esitetään kielteisenä asiana, liitetään *hän*-pronominin käyttäjiin ikään kuin ulkopuolelta, kun taas eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön vastustajat kertovat herkemmin itse piirteen aiheuttavan heissä ärtymystä tai muita kielteisiä tunteita. Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöön kielteisesti suhtautuvaan diskurssiin vaikuttaa siis hiukan ristiriitaisesti liittyvän sekä omien tunteiden sanallinen ilmaiseminen että toista mieltä olevien esittäminen liiallisen tunteellisina. On kuitenkin huomattava, että näitä diskursiivisia keinoja ei esiinny yhtäaikaisesti samoissa viesteissä, joten aineiston perusteella ei voida päätellä kenenkään yksittäisten henkilöiden suhtautuvan tunteisiin tai niiden ilmaisukeinoihin tällä tavoin ristiriitaisesti.

Vaikuttaa siltä, että eläinviitteiseen *hän*-pronimiin liittyy tietty, sosiaalisesti jossain määrin jaettu mielikuva herkästi suuttuvasta ja irratiionaalisesta lemmikinomistajasta. Tämä mielikuva mielletään selvästi kielteiseksi, joten eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjät eivät ehkä halua samaistua siihen eivätkä siksi ilmaise eläinviitteisen *se*-pronominin mahdollisesti herättämiä kielteisiä tunteita. Toisaalta kyse voi olla siitäkin, että eläinviitteisen *se*-pronominin käytöstä ei ehkä loukkaannutakaan niin herkästi kuin monet kirjoittajat vaikuttavat ajattelevan, vaan kyse voi olla enemmän mielikuvasta. Joka tapauksessa eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön vastustajiin ei vaikuta liittyvän samantlaisia voimakkaan kielteisiä ja tunteellisuuteen liittyviä mielikuvia, jolloin eläinviitteisen *hän*-pronominin aiheuttamaa ärsytystä ja muita kielteisiä tunteita myös sanoitetaan avoimemmin. Toisaalta myös eläinviitteisen *hän*-pronominin vastustajat vaikuttavat välttävän tunteellisen loukkaantujan mielikuvan herättämistä sanomalla, että kielenpiirre *ärsyttää* tai *häiritsee* sen sijaan, että kirjoittajat sanoisivat itse *ärsyyntyvänsä* – tai *loukkaantuvansa* – sen käytöstä.

Eläinviitteiseen *hän*-pronimiin ja muihin eläintä inhimillistäviksi miellettyihin puhetapoihin liittyvä irratiionaalinen indeksisyys vaikuttaa diskurssianalyysin perusteella kumpuavan usein siitä, että kyseisten puhetapojen ajatellaan esittävän eläimen ihmisen kaltaisena. Tämän monet keskustelijat vaikuttavat mieltävän järkevän, loogisen ajattelun vastaisena puheena ja siten osoittavan puhujan irratiionaalisuutta. Tämä näkyy alla esimerkissä 66, joissa kirjoittaja perustelee, miksi viittaa eläimiin mieluummin *se*- kuin *hän*-pronominilla, ja esimerkissä 67, jossa kirjoittaja kommentoi vanhemmuuteen viittaavien sanojen käyttöä lemmikkieläimistä puhuessa.

(66) En ole ikinä sanonut. Jotenkin hölmöä kun se on kuitenkin eläin, eikä ihminen.

(67) Lapsi on biologisesti tullut vanhemmistaan. Eläin ei ole.

Tällaisessa irrationaalisuusdiskurssissa ilmenee myös käsitys (hyvästä) kielestä sellaisena, jossa asioita sanoitetaan suhteellisen kirjaimellisesti ilman monitulkintaisuutta (ks. Nordlund 2004: 298–299). Erityisesti pronominien kohdalla se kytkeytyy myös edellä käsitellyyn standardiuden kieli-ideologiaan, koska *hän*-pronominin tulkinta yksinomaan ihmisviitteiseksi juontunee juuri yleiskielen normista.

Puhetapa, jossa korostetaan merkitysten yksitulkintaisuutta, *hän*-pronominin ihmisviitteisyyttä sekä vanhemmuuteen viittaavien sanojen geneettisiin seikkoihin perustuvaa merkitystä, sisältää implikaation, että eläimeen viittaaminen *hän*-sanalla tai vanhemmuuteen viittaavien sanojen käyttö lemmeikkäistä puhuttaessa ilmaisee puhujan kuvittelevan puheen aiheena olevan eläimen olevan ihminen tai ainakin paljon todellisuutta suuremman määrin ihmisen kaltainen. Tällöin eläintä inhimillistäviin puhetapoihin syntyy voimakas irrationaalisuutta ja jopa järjenvastaista ajattelua indeksoiva merkitys. Tällainen diskurssi liittyy toisaalta myös eriäviin käsityksiin ihmisten ja muiden eläinten välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä; käsitellen tätä aihetta tarkemmin luvussa 6.

5.3 Feminiinisyys

Suurimmassa osassa aineistoa eläinviitteistä *hän*-pronominia tai eläintä hellittelevää tyyliä ei hahmoteta ollenkaan sukupuolen kautta. Niissä viesteissä, joissa sukupuoli nousee jollakin tavalla esiin, eläintä hellittelevä puhetyyli hahmottuu aineistossa kuitenkin selkeästi ennemmin feminiiniseksi kuin maskuliiniseksi. Samalla myös eläinviitteinen *hän*-pronomini vaikuttaa näyttävästi keskusteluissa jossain määrin feminiiniseksi miellettyä kielenpiirteitä. Keskustelijat eivät ilmaise tätä seikkaa aineistossa eksplisiittisesti, eli he eivät suoraan sano pitävänsä eläintä hellittelevää tyyliä feminiinisenä tai arvelevansa, että naiset viittaavat eläimiin *hän*-pronominilla erityisen usein. Piirteestä kuitenkin puhutaan monilla sellaisilla tavoilla, jotka tuottavat kuvaa eläintä inhimillistävän tai hellittelevän puhetyylin ja sen myötä eläinviitteisen *hän*-pronominin feminiinisestä indeksisyydestä. Elinor Ochs (1992: 346–349) mukaan tietty vauvojen hoivaan liitetty puhetapa, niin sanottu vauvapuhe (*Baby Talk*), voi toimia äitiyden ja sitä kautta feminiinisuuden indeksinä⁴; eläintä hellittelevän tyylin feminiinisessä indeksisyydessä voi olla kyse samankaltaisesta ilmiöstä.

Silloin, kun aineistossa hahmotetaan pronominivaihtelua sukupuolen kautta, sukupuolta hahmotetaan kaksijakoisesti mieheyden ja naiseuden kautta; esimerkiksi muunsukupuolisuus ei nouse

⁴ Ochs on verrannut valkoisia, keskiluokkaisia yhdysvaltaisäitejä samoalaisiin äiteihin, ja jälkimmäisessä ryhmässä Ochs ei hahmoteta tällaista puhetapaa. Kyseessä on siis selvästi kulttuurisidonnainen ilmiö. (Ochs 1992: 346–354.)

keskusteluissa esiin. Eläinviitteisen *hän*-pronominin ja eläintä inhimillistävän puhettavan mahdollinen sukupuolittunut indeksisyys hahmottuu siis aineiston perusteella lähinnä feminiinisyyttä–maskuliinisyyttä-jatkumolla. Käsittelen siksi tässä myös itse eläinviitteisen *hän*-pronominin sukupuolittuneisuutta lähinnä kaksinapaisen sukupuolikäsityksen kautta.

Esimerkeissä 68–69 tulee esille joissakin kommentteissa näkyvä tapa esittää nainen eläinviitteisen *hän*-pronominin ensisijaisena tai toisinaan jopa ainoana mahdollisena käyttäjänä. Se, että mies (tai muunsukupuolinen ihminen) viittaisi lapsiinsa tai puolisoonsa *se*-pronominilla ja lemmikkeihinsä *hän*-pronominilla, ei näyttäyty ollenkaan mahdollisuutena.

(68) (– –) Mutta sitä en voi kovin helposti hyväksyä, jos äiti sanoo lapsistaan ”se” ja lemmikeistään ”hän”. Näinkin voi tapahtua.

(69) Parhaimmillaan (pahimmillaan) lemmikin emäntä lassyttää ”hän” ja vieressä olevaa puolisoa kutsuu sanoilla ”se/toi”. 😊 😞

Aineistossa ei ole ollenkaan sellaisia viestejä, joissa samaan tapaan esitettäisiin mies ensisijaisena eläinviitteisen *hän*-pronominin tai muuten eläintä inhimillistävän tai hellittelevän tyylin käyttäjänä. Vaikuttaa siis siltä, että silloin, kun eläintä inhimillistävään tyyliin tai eläinviitteiseen *hän*-pronomiiniin liittyy sukupuolittuneita mielikuvia, kyseessä ovat nimenomaan kyseisen tyylin ja piirteen feminiinisyyteen liittyvät käsitykset.

Eläintä hellittelevän tai inhimillistävän tyylin sukupuolittuneisuus tulee erityisen läpinäkyvästi esiin silloin, kun eläinviitteinen *hän*-pronomini rinnastetaan siihen, että puhuja kutsuu itseään lemmikkieläimen vanhemmaksi. Kyse on kahdesta eri kielenpiirteestä, jotka kuitenkin liittyvät samaan eläintä hellittelevään puhetyyliin. Kummankin piirteen voidaan lisäksi katsoa olevan jollakin tavalla eläintä inhimillistävä tai ihmistä ja toista eläintä toisiinsa kielellisesti lähentävä. Näiden piirteiden liittyminen samaan, jossakin määrin sosiaalisesti jaettuun ja tunnistettuun tyyliin sekä vanhempaa tarkoittavien sanojen käytön toistuvat maininnat keskusteluissa puoltavat nähdäkseni kyseistä ilmiötä koskevien käsitysten tarkastelua myös eläinviitteisen *hän*-pronominin ja eläintä hellittelevän tyylin mahdollista sukupuolittuneisuutta tutkittaessa.

Esimerkki 70, jossa kirjoittaja kuvaa tyyllitelmällä omaa käsitystään eläintä hellittelevästä tyylistä, havainnollistaa hyvin kyseiseen tyyliin liittyviä mielikuvia. Viestissä ei mainita, että kyseessä olisi tietyn tilanteen tai tietyn henkilön puheen referointi, joten luontevaa on tulkita imitaation olevan representaatio eläintä hellittelevästä tyylistä ja sen käyttäjästä yleisellä tasolla. Oksennusemojit viestin lopussa tekevät puolestaan (viimeistään) selväksi sen, että henkilö suhtautuu puhetyyliin kielteisesti.

(70) Kävin ulkona mamin pikku karvavaavin kanssa. Ihanasti hän kakkasi nurmikolle. Voi mikä kultimussukka. 🤔🤔🤔🤔

Se, että viestissä imitoitu (oletettavasti tässä tapauksessa kuviteltu) puhuja käyttää itsestään sanaa *mami* (eikä esimerkiksi *isi*), tuottaa nopeasti kuvan puhujan naiseudesta. Kyseinen sana, kuten useat muutkin viestissä käytetyistä sanavalinnoista (*karvavaavi*, *ihanasti*, *kultimussukka*) luovat puolestaan mielikuvia hellittelevästä – tai tässä yhteydessä jopa lässyttävästä – puhetavasta, johon voi lukijan mielikuvassa liittyä myös tietynlainen prosodia. Myös eläinviitteinen *hän*-pronomini yhdistyy esimerkissä 70 kuvattuun puhetapaan.

Yksi selkeä merkki eläimiä hellittelevän tai eläintä inhimillistävän tyylin feminiinisestä indeksisyydestä on se, että silloin, kun keskusteluissa nousee esiin joidenkin ihmisten tapa nimittää itseään lemmikkieläimen vanhemmaksi, sana *äiti* ja sen synonyymit mainitaan huomattavasti useammin kuin *isä* tai sen synonyymit. Monissa kommentteissa mainitaan pelkästään sana *äiti* tai jokin sen synonyymi tästä piirteestä puhuttaessa. Tämä näkyy esimerkin 70 lisäksi esimerkeissä 71–72. Lisäksi joissakin viesteissä, kuten esimerkissä 73, kirjoittaja kertoo itse kutsuvansa itseään lemmikki(e)nsä äidiksi.

(71) Entäs sitten se, kun sanotaan: ”Nyt äiti antaa ruokaa.” Eivät koirat ole ihmisten lapsia!

(72) Tai sitten kun nainen sanoo lemmikille ”Äiti antaa makupalan!”

(73) Minua eivät kiinnosta kielioppisäännöt, kun puhutaan minulle rakkaista ja tärkeistä eläimistä. He ovat minulle he, ja minä olen myös heille äiti.

Osassa kommentteista mainitaan tällaisessa yhteydessä kuitenkin sekä isää että äitiä tarkoittavia sanoja, kuten esimerkeissä 74–75. Tällaisissa viesteissä äitiä tarkoittava sana mainitaan kuitenkin poikkeuksetta ennen isää tarkoittavaa sanaa.

(74) Samaa mieltä. Sekin ottaa päähän kun joku sössöttää lemmikkieläimelle ”äiti, isi, mami”...

(75) Se on ristiriitaista, koska ihminen ei kuitenkaan ole eläimen äiti tai isä.

Aineistossa on toisaalta sellaisiakin kommentteja, joissa mainitaan vanhempaa tarkoittavista sanoista vain *isä* tai jokin sen synonyymi, kuten *isi* tai *iskä*. Tätä havainnollistavat esimerkit 76–77.

(76) Tästä on puhuttu jo monta kertaa. Minulle se ei ole ongelma, kun siihen tarvittaisiin erittäin virallinen tilanne, että ihmistäkään kutsuisin häneksi. Se sopii paremmin omaan suuhun, enkä ole huomannut että minua pidettäisiin mitenkään epäkohteliaana. En sano myöskään itseäni kisuni isiksi. 🤔

(77) Käytän kyllä hän-sanaa ja puhun itsestäni myös että ”iskä antaa nyt herkkuja”

Nämä kommentit eroavat kuitenkin esimerkeistä 70–72 siten, että niissä kirjoittaja puhuu siitä, miten he viittaavat itseensä lemmikin omistajina, kun taas esimerkeissä 70–72 itsensä kutsuminen eläimen äidiksi esitetään yleisluontoisena ilmiönä tai hypoteettisena tilanteena. Tällaisessa yleisluontoisessa tai hypoteettisessa kontekstissa *isä*-sanaa tai sen synonyymeja esiintyy vain silloin, kun viestissä esiintyy myös sana *äiti* tai jokin sen synonyymi. Se, että mies viittaa itseensä isää tarkoittavalla sanalla lemmikistään tai lemmikilleen puhuessaan, ei siis vaikuta nousevan keskusteluissa esiin yhtä keskeisenä mielikuvana kuin itseään lemmikkinsä äidiksi kutsuva nainen.

Aineiston perusteella eläimiä inhimillistävä puhetyyli tai eläinviitteinen *hän*-pronomini ei siis hahmotu pelkästään naisille mahdolliseksi tai yksinomaan feminiiniseksi. Lisäksi eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyy paljon myös sellaisia käsityksiä, jotka eivät erityisesti liity sukupuoleen. Kuten edellä on käynyt ilmi, sekä eläinviitteiseen *hän*-pronominiin että eläintä inhimillistävään tyyliin yleensä vaikuttaa kuitenkin liittyvän jonkinasteista feminiinistä indeksisyyttä.

5.4 Pilakuva indeksisten merkitysten välittäjänä

Yhdessä keskustelussa jaettiin alla oleva Markku Mäkelän pilakuva (kuva 1). Se jaettiin aluksi ilman taustoittavaa tai kommentoivaa tekstiä, mutta myöhemmin kuvan alla käytiin keskustelua kuvan tulkinnasta ja sen herättämistä ajatuksista. Kuva havainnollistaa hyvin erilaisia eläintä hellittelevään tyyliin ja eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä indeksisiä merkityksiä. Näiden merkitysten esiintyminen pilakuvassa, jota on myös jaettu alkuperäisen kontekstin ulkopuolella, viittaa siihen, että ne ovat suhteellisen laajalti jaettuja: vitsin toimivuus edellyttää sitä, että lukija tunnistaa kuvassa esiintyvän ihmistyyppin ja tähän tyyppiin liittyvät mielikuvat, joista osa koskee eläimestä puhumiseen liittyviä konventioita. Ihmistyypillä tarkoitan tässä ensisijaisesti kulttuurisesti ja sosiaalisesti tuotettua representaatiota ihmisestä, johon liittyy tiettyjä, tunnistettuja ominaisuuksia ja käytösmalleja. En siis tarkoita sillä konkreettista joukkoa oikeita ihmisiä, vaikka jotkut ihmiset voivat toki tosielämässään ilmentää johonkin ihmistyyppiin liitettyjä luonteenpiirteitä ja käyttäytymismalleja.

Kuva 1. Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä kommentoiva pilakuva

Kuvassa vasemmalla esiintyvän, koiraan *hän*-pronominilla viittaavan hahmon on selkeästi tarkoitus olla tulkittavissa naiseksi ulkoisten piirteiden, kuten käsilaukun, huulipunan ja korvakorujen, perusteella. Kun otetaan huomioon eläinviitteisen *hän*-pronominin feminiininen indeksisyys muuallakin aineistossa, ratkaisu ei vaikuta sattumanvaraiselta, vaan todennäköisemmin kuva ammentaa jaetusta kulttuurisesta representaatiosta, jonka yksi piirre on feminiinisyys. Tässä pilakuvassa, kuten eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevissa diskursseissa yleensäkin, eläinviitteinen *hän* rakentuu siis naiseuden tai feminiinisuuden indeksiksi.

Ristiriidan koiran hölmöltä näyttävän ilmeen sekä *hän*-pronominin käytön avulla tapahtuvan inhimillistämisen välillä voidaan puolestaan tulkita ilmentävän hahmon mahdollisesti irrationaalista suhtautumista lemmikkiinsä. Koiran ilme ei todennäköisesti herätä lukijassa mielikuvaa olennosta, jolla on monimutkaisia ajatuksia ja tunteuksia, jolloin inhimillistävä *hän*-pronominin käyttö näyttäytyy ristiriitaisena ja irrationaalisenä. Kuvan voidaan siis katsoa välittävän ja osaltaan tuottavan myös eläinviitteisen *hän*-pronominin puhujan irrationaalisuutta osoittavaa indeksisyyttä. Hahmon irrationaalisuutta ilmaistaan kuvassa kuitenkin selvästi epäsuoremmin kuin hahmon naiseutta, joka on helpommin suoraan nähtävissä kuvan visuaalisista elementeistä.

Huomionarvoista on myös se, että koiraan *hän*-pronominilla viittaavan hahmon pään asento ja ilme tekevät hahmosta jokseenkin kopean ja ylimielisen näköisen, mikä ei kutsu lukijaa samaistumaan häneen, vaan päinvastoin herättää todennäköisesti kielteisen mielikuvan hahmosta. Lukija samaistunee todennäköisemmin kuvassa oikealla olevaan kalatiskin myyjään, jonka voidaan tulkita nokkelasti vitsailevan kuvan toisen hahmon kustannuksella. Tällaisen tulkinnan esittääkin kuvan jakanut keskustelun osallistuja esimerkissä 79, joka puolestaan on vastaus kuvaa kommentoineeseen esimerkkiin 78.

(78) kuulostaa ihan siltä että tuo lohi olis ollut tuon miehen oma 😊

(79) Mistäs sen tietää miten iso akvaario sillä, tai siis hänellä on kotonaan. Minusta tosin kuulostaa enemmän siltä, että mies naljailee tuolle tärkeilijälle, joka kutsuu eläintä häneksi...

Lisäksi pilakuvassa rinnastetaan eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö ei-kielelliseen, eläimeen liittyvään tai kohdistuvaan toimintaan: kuvan hahmo on tarkka lemmikkinsä ruokavaliosta ja pyrkii hankkimaan sellaista ruokaa, josta arvelee koiran pitävän, ja lisäksi hän pitää koiraansa sylissä sen sijaan, että koira olisi maassa hihnaan kytkettynä. Jälkimmäiseen ratkaisuun ovat voineet toki vaikuttaa kuvan asetteluun tai muuhun visuaaliseen ilmeeseen liittyvät seikat, mutta se luo kuitenkin samaa vaikutelmaa kuin hahmon halu ostaa koiralleen tuoretta kalaa: *hän*-pronominin käyttö eläimeen viitatessa ei näyttäyty kuvassa merkitykseltään neutraalina kielellisenä toimintana, vaan se rinnastuu tietyn sosiaalisen hahmon kautta myös tietynlaiseen ei-kielelliseen toimintaan.

Kuvassa ei puolestaan esiinny muita eläintä inhimillistäviä kielenpiirteitä: hahmo ei siis esimerkiksi kutsu itseään koiransa äidiksi, eikä koiralla ole tyypillisesti ihmiselle annettavaa nimeä. Fifi-nimen voi toisaalta tulkita eläintä hellittelevän tyylin osaksi, sillä se liitettäneen tyypillisesti jokseenkin samanlaisen ihmistyypin mielikuvaan kuin eläintä hellittelevä tyyli kokonaisuudessaan. Vaikka kuvassa ei siis esiinny samanlaista hellittelevän ja jopa lässyttävän tyylin imitaatiota kuin vaikkapa edellä esimerkissä 70, jossa (kuviteltu) puhuja nimittää lemmikkiään *kultimussukaksi*, eläinviitteisen pronominin valintaan yhdistyvät kuitenkin eläimen nimeämiseen liittyvät konventiot, joiden voidaan ajatella kuuluvan osaksi eläimistä puhumiseen liittyviä puhetyylejä. Pilakuva vaikuttaa siis osaltaan rakentavan myös kuvaa eläinviitteisen *hän*-pronominin kuulumisesta sosiaalisesti tunnistettuun, tietystä kielellisistä valinnoista koostuvaan tyyliin.

6 IHMISTEN JA ELÄINTEN VÄLISTÄ SUHDETTA KÄSITTELEVÄT DISKURSSIT

Kuten edellä on tullut jo ilmi, eläinviitteistä *hän*-pronominia koskevat keskustelut käsittelevät usein varsinaisen kielikeskustelun lisäksi ihmisten ja muiden eläinten välisiä suhteita sekä niihin liittyviä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia muutoksia, ja pronomivalintoja perustellaan usein nimenomaan ihmisten ja muiden eläinten välisiin yhtäläisyyksiin ja eroihin liittyvin perustein. Tässä luvussa tarkastelen vielä sitä, millaisia nämä eläinten yhteiskunnallista asemaa sekä ihmisten ja muiden eläinten välisiä suhteita käsittelevät keskustelut ovat, millaisia diskursseja niissä hahmottuu ja miten kyseiset diskurssit kytkeytyvät *hän*-pronominiin liittyviin käsityksiin. Tutkin tässä sitä, miten eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö vaikuttaa aineiston valossa ilmentävän eläinten olemusta, suhteita ihmisiin ja asemaa ihmisten yhteiskunnassa; voidaan siis sanoa, että tarkastelen tässä luvussa eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä indeksisiä merkityksiä pronominin viittauskohteesta käsin (vrt. luvun 5 alussa esittämäni jakoon). Olennainen tarkastelun kohde on myös se, mitä eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön ajatellaan kertovan viittauskohteena olevasta eläimestä sekä puhujan suhtautumisesta kyseiseen eläimeen tai eläimiin yleensä.

Määrällisesti ihmisten ja muiden eläinten välisiin suhteisiin sekä ihmisten eläinkäsityksiin liittyvät diskurssit ovat aineistossa hallitsevia: 408 kommentista 208 eli hieman yli puolet käsittelee näitä aiheita.⁵ Osittain tämänkin vuoksi ihmisten ja eläinten väliset suhteet ja ihmisten eläinkäsitykset vaikuttavat diskursiivisesti hyvin merkityksellisiltä pronomivalintoja käsittelevissä keskusteluissa. On selvää, että nämä aiheet ovat ihmisille merkittäviä, ja useille keskustelijoille kyse on tärkeästä yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta kysymyksestä. Aihe koskettaa monia myös henkilökohtaisella tasolla esimerkiksi omien lemmikkieläinten kautta. Se, että pronominikysymyksissä on hyvin selkeästi ja läpinäkyvästi kyse muustakin kuin pelkästään kieleen liittyvistä asioista, selittänee osaltaan sitä, että ne herättävät ihmisissä paljon tunteita ja että niistä keskustellaan kerta toisensa jälkeen innokkaasti.

Näkemys siitä, että pronomivalinnat kuvastavat tai tuottavat ihmisten suhtautumista muihin eläimiin, vaikuttaa perustuvan yhtäältä yleiskielen normiin ja toisaalta *hän*-pronominiin liitettyyn kohteliaisuuteen. Kohteliaisuus ja yleiskielen normi vaikuttavat myös olevan keskenään kytköksissä,

⁵ Ensisijaisesti kieltä koskeviin käsityksiä ja asenteita kuvaavia diskursseja on näkyvissä 162 kommentissa. Kategoriat ovat osittain päällekkäisiä, sillä yhdessä kommentissa omaa kantaa voidaan perustella samanaikaisesti sekä eläimiin että suoremmin kieleen liittyvillä perusteilla. Ne kommentit, jotka eivät ole selkeästi luokiteltavissa näihin kahteen kategoriiaan, sisältävät muun muassa pohdintaa eri pronomien esiintymiskonteksteista ilman mielipiteenilmaisua tai käsittelevät jotakin sellaista toisessa kommentissa esiin nousutta asiaa, joka ei liity suoraan pronomineihin.

eikä niitä voi siten kokonaan erottaa toisistaan: *hän*-pronominin asema viittauskohteeseen kohdistuvaa kohteliaisuutta ja kunnioitusta indeksoivana kielenpiirteenä vaikuttaa osittain perustuvan juuri siihen, että normitetussa yleiskielessä *se*- ja *hän*-pronominien käyttö erottaa ihmiset ja (muut) eläimet toisistaan (Seppänen 1998: 91; Priiki 2017: 52). Myös omassa aineistossani näkyy, että yleiskielen normi, *hän*-pronominiin liitetty kohteliaisuus sekä näkemykset ihmisten ja muiden eläinten välisistä suhteista liittyvät selvästi toisiinsa ja ohjaavat yhdessä eläinviitteeseen *hän*-pronominiin liitettyjä merkityksiä ja siihen kohdistuvia asenteita.

Silloin, kun aineistossa eläinviitteisen *hän*-pronominin esitetään olevan kohteliaisuuden ilmentymä, kohteliaisuuden nähdään pääsääntöisesti kohdistuvan eläimen omistajaan eikä eläimeen itseensä. Eläimiin viittaavia pronomineja koskevia valintoja kuitenkin perustellaan melko usein sillä, miten kirjoittaja itse suhtautuu eläimiin. Joissakin viesteissä, kuten esimerkeissä 80–81, esiintyy sana *ansaita*, mikä viittaa siihen, että myös pronominin viittauskohteelle osoitettu kohteliaisuus voi liittyä pronominin valintaan: kyse vaikuttaa olevan joissakin tapauksissa siitä, koetaanko eläimet (tai ihmiset) kohteliaisuuden arvoisiksi. Tällöin pronomini­valinta voi indeksoida puhujan positiivista suhtautumista viittauskohteena olevaan eläimeen tai eläimiin ylipäänsä.

(80) eläimet ansaitsee olla se.

(81) Totta kai, eläimet ansaitsee sen, toisin kuin monet ihmiset.

Pronominin ja viittauskohteen luonteen välinen yhteys näkyy selvästi myös siinä, että pronomini­valintoja perustellaan usein eläinten ominaisuuksilla: esimerkiksi eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöä perustellaan usein sillä, että (ainakin jotkut) eläimet ovat kirjoittajan mielestä sympaattisia tai persoonallisia. *hän*-pronomini voi siis aineiston perusteella indeksoida myös viittauskohteen ainutlaatuista luonnetta tai ajattelun ja tunne-elämään kompleksisuutta. Tätä havainnollistavat esimerkit 82–83.

(82) Ei se ole minusta keneltäkään pois, jos eläintä sanoo häneksi. Olen tavannut paljon ”hän-eläimiä”. Minkäs sille voi, jos eläimen persoonallisuus on ”hän-persoonallisuus”.

(83) Meilläpäin on ihan normaalia käyttää ”hän”-sanaa varsinkin kotieläimistä. Koirallani on oma persoonallisuutensa ja tunteensa. Oma tahtokin häneltä löytyy, esim. lenkillä ehdottaa itse reittejä. En käsitä miksi hän ei olisi hän. Kuten joku aiemmin kommentoi, ”se”-sanaa kuuluisi käyttää enemmän elottomista esineistä.

Kuten mainitsin edellä luvussa 2.3, *hän*-pronominin kytkeytyminen viittauskohteen persoonallisuuteen selittyy usein pronominin logoforisella käytöllä, koska logoforisuus edellyttää, että pronominin viittauskohteella voidaan ajatella olevan sellaisia ajatuksia tai tunteita, joita voidaan refe-

roida, tai näkökulma, johon voidaan eläytyä (ks. Laitinen 2005: 90–92; Kallio 1978: 68). Logoforiisuus tai referointi eivät kuitenkaan nouse aineistossani esiin lainkaan lukuun ottamatta yhtä Twitter-viestiä, jossa mainitaan *hän*-pronominin käyttö referointikontekstissa. Aineistoni viestien kirjoittajat eivät siis ilmeisesti pääasiassa yhdistä *hän*-pronominin käyttöä referointiin eivätkä siksi myöskään vaikuta havainnoivan yhteyttä referoinnin ja *hän*-pronominin viittauskohteen persoonallisuuden välillä, vaikka ajatusten ja tunteiden olemassaolon ja eläimen persoonallisuuden todetaankin usein olevan *hän*-pronominin käyttöä motivoiva tekijä. Tämä on linjassa aikaisempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan maallikot eivät yleensä tunnista *hän*-pronominin logoforista tai referoivaa käyttöä tai ainakaan erikseen mainitse sitä (Priiki 2017: 74; Siitonen 2016: 387).

Aineistossa on myös melko tavallista ilmaista pronominin ja viittauskohteen välistä yhteyttä predikaattilauseella (esimerkiksi *eläin on hän* tai *eläin on se*), jolloin pronomini näyttäytyy ikään kuin viittauskohteensa ominaisuutena, kuten esimerkeistä 84–85 käy ilmi.

(84) Samaa mieltä, eläin on se.

(85) Koira on totta kai hän.

Tällainen predikaattilauseen käyttö vahvistaa kuvaa siitä, että *hän*- ja *se*-pronominien välinen vaihtelu riippuu vahvasti viittauskohteen ominaisuuksista. Ne ovat yleensä samalla yksinkertaisia väitelauseita, joissa ei ole epävarmuutta tai vastaavaa ilmaisevia modaalisia ilmauksia, joten pronominin asema ikään kuin viittauskohteen kiinteänä ominaisuutena näyttäytyy myös luonnollisena ja yksiselitteisenä tosiasiana. Predikaattilauseiden käyttöä voi toki motivoida myös se, että se on suhteellisen helppo ja tiivis tapa kuvata pronominien käyttöä, joten niiden käytön perimmäinen syy ei välttämättä ole aina se, millaisena kirjoittaja näkee pronominin ja viittauskohteen välisen yhteyden. Tulkinta pronominivalinnan ja viittauskohteen luonteen yhteydestä on kuitenkin mahdollista tehdä riippumatta siitä, mikä seikka predikaattilauseen kirjoittamista on pohjimmiltaan motivoinut.

Keskusteluissa esiintyy toisistaan jossakin määrin poikkeavia kuvauksia siitä, millainen yhteys kielellisen muodon (tässä tapauksessa pronominivalinnan) ja sosiaalisen todellisuuden (tässä tapauksessa ihmisen ja muiden eläinten välisen suhteen) välillä on. Monet kirjoittajat sanovat pronominivalinnan *ilmentävän* tai *kuvastavan* puhujan suhdetta eläimiin, mutta jotkut vaikuttavat ajattelevan asian olevan tavallaan toisin päin – siis niin, että kielelliset valinnat vaikuttavat kielenulkoiseen maailmaan. Esimerkki 86 havainnollistaa ensimmäistä ja esimerkki 87 jälkimmäistä hahmottamisen tapaa.

(86) Suhtautumisemme muihin olentoihin ilmenee myös kielessämme, ja siksi olettaisin, että häneksi kutsutuilla eläimillä menee lähtökohtaisesti ihan hyvin.

(87) Miksipä en sanoisi lemmikkiä häneksi. Kissat ja koirat ovat varsin persoonallisia ja älykkäitä, enkä näe mitään väärää siinä, että niitä voi myös puhutella sen mukaisesti. Se tuo maailmaan varmasti paljon hyvää, joten tuskin kannattaa sen takia kenenkään ärsyntyä.

Näitä erilaisia tapoja hahmottaa kielen ja sosiaalisen todellisuuden välistä suhdetta yhdistää siis se, että pronomien ja eläinsuhteen välillä nähdään olevan jonkinlainen tiivis yhteys, ja toisaalta niitä erottaa se, ajatellaanko ensisijaisesti sosiaalisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten vaikuttimien muokkaavan kielenkäyttöä vai kielenkäytön tuottavan yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia rakenteita. Näiden hahmottamisen tapojen välinen ero ei kuitenkaan vaikuta olevan keskusteluissa erityisen merkittävä seikka, vaan olennaisempaa on se, millaista suhtautumista eläimiin kielellä ilmaistaan tai rakennetaan.

Aineistossa erottuu selkeästi kaksi eläinten ja ihmisten välisiin suhteisiin sekä pronomivalintoihin liittyvää, toisilleen vastakkaista diskurssia, joita nimitän tässä *hierarkiadiskurssiksi* ja *läheisyysdiskurssiksi*. Näillä diskursseilla on paljon yhteistä keskenään: kummassakin pronomivalinta ja suhtautuminen eläimiin näyttävät kiinteästi toisiinsa liittyvinä asioina, ja ihmisten suhtautumisessa muihin eläimiin nähdään kummassakin tapahtuneen havaittavissa oleva muutos suhteellisen lyhyen ajan sisällä. Keskusteluissa vaikuttaa vallitsevan yhteisymmärrys muun muassa siitä, että lemmikkieläimistä on tullut monille viime vuosikymmenten aikana entistä läheisempiä ja lemmikkejä pidetään yhä useammin perheenjäseninä. Eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön nähdään ilmentävän eläimen samankaltaisuutta ihmiseen nähden tai tuottavan mielikuvaa siitä, ja eläimeen viittaamista *hän*-pronominilla kutsutaankin keskusteluissa usein eläimen kielelliseksi *inhimillistämiseksi*.

Kummassakin diskurssissa *hän*-pronominin käytön linkittyminen puhujan suhtautumiseen näkyy myös siinä, millaiset eläimet nähdään *hän*-pronominin mahdollisina tai yleisinä viittauskohteina. *hän*-pronominin viittauskohteena näyttävät keskusteluissa useimmiten lemmikkieläimet, jotka ovat ihmisille tyypillisesti erityisen läheisiä. Keskusteluissa mainitaan kuitenkin myös tuotanto- ja villieläimiä, kuten esimerkeissä 88–89, joissa lehmä ja kyy katsotaan potentiaalisiksi *hän*-pronominin viittauskohteiksi.

(88) Lehmistä täytyy sanoa ”hän”.

(89) Olen katsonut usein kytä silmiin lähietäisyydeltä, ja minulle he ovat kyllä persoonia siinä missä kaikki muutkin eläimet.

Tuotantoeläinten kohdalla aineistossa nostetaan kuitenkin esiin myös ristiriita *hän*-pronominin käytön ja eläinten syömisen välillä. Tätä ristiriitaa korostetaan viittaamalla *hän*-pronominilla syötävään lihatuotteeseen, kuten esimerkissä 90. Tällöin *hän*-pronominin käytöstä syntyy ristiriitainen ja samalla synkän humoristinen vaikutelma.

(90) Tilasin nautan sisäfileepihvin ravintolassa, ja toivoin saavani hänet mediumina.

Tämä ristiriita esitetään samalla tavalla huumorin lähteenä myös luvussa 5.4 käsitellyssä pilakuvassa, jossa kalatiskin myyjä viittaa fileoituun loheen *hän*-pronominilla (kuva 1).

Erot hierarkia- ja läheisyysdiskurssin välillä syntyvät siitä, miten ihmisen ja muiden eläinten välisen suhteen muutokseen sekä eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttöön suhtaudutaan. Hierarkiadiskurssissa ihmisen ja muiden eläinten välinen ero ja hierarkia esitetään luonnollisena ja oikeutettuna, jolloin nykyisenkaltainen läheisyys ja eläinten inhimillistäminen muun muassa *hän*-pronominin käytön kautta näyttäytyy ikään kuin luonnollisen järjestyksen horjuttamisena sekä suorastaan järjenvastaisena ja joskus haitallisena toimintana. Läheisyysdiskurssissa ihmisten ja muiden eläinten suhteen muutos esitetään puolestaan myönteisenä asiana, koska ihmisen itselleen asettama asema muiden eläinten yläpuolella näyttäytyy haitallisena ja keinotekoisena. Eläinten inhimillistäminen kielellisesti nähdään totuudenmukaisena ja järkevänä, koska ihmisten ja muiden eläinten ajatellaan olevan enemmän toistensa kaltaisia kuin aikaisemmin on kuviteltu.

Hierarkia- ja läheisyysdiskurssin välinen ristiveto voidaan tulkita myös eräänlaiseksi neuvotte-
luksi *hän*-pronominin indeksisistä merkityksistä. Kun hierarkiadiskurssissa eläimeen viittaavaa *hän*-pronominia nimitetään eläimen *inhimillistämiseksi*, *hän*-pronominin annetaan ymmärtää olevan nimenomaan ihmisyyden tai inhimillisyyden indeksi. Läheisyysdiskurssissa *hän*-pronominin rakentuu puolestaan inhimillisyyden sijaan laajemmin elollisuuden, eläimyksen tai ajattelun, tunteiden ja persoonallisuuden indeksiksi. Kirjoittajat, joista valtaosa on todennäköisesti maallikkoja, eivät toki ilmaise asiaa indeksisyyden käsitteen avulla, mutta keskusteluissa käydään selvästi keskustelua juuri siitä, mitä *hän*-pronominin käyttö kertoo viittauskohteesta ja millaisiin asioihin ja olentoihin voidaan viitata *hän*-pronominilla – toisin sanoen *hän*-pronominin viittauskohteeseen liittyvistä indeksisistä merkityksistä.

6.1 Hierarkiadiskurssi

Kuten totesin edellä, hierarkiadiskurssi esittää ihmisen ja muiden eläinten välisen eron ja hierarkian oikeutettuna ja luonnollisena. Muutos, jonka myötä erityisesti lemmikkieläimiin suhtaudutaan aikaisempaa läheisemmin, puolestaan nähdään yleensä kielteisenä ja toisinaan jopa konkreettisesti haitallisena. Myös eläimeen viittamiseen *hän*-pronominilla suhtaudutaan tässä diskurssissa pääasiassa kielteisesti, koska se nähdään eläimen inhimillistämisenä, joka puolestaan näyttäytyy irrationaalisenä tai ihmisen ja muiden eläinten välistä, luonnollisena pidettyä järjestystä vääristävänä toimintana.

Hierarkiadiskurssiin yhdistyy myös edellä tarkasteltu standardiuden kieli-ideologia, sillä *hän*-pronominin tulkitseminen ensisijaisesti (ellei jopa yksinomaan) ihmisviitteiseksi nojaa yleiskielen normiin. Jos *hän* voi yhtä luontevasti viitata niin ihmisiin kuin muihinkin olentoihin, pronomini ei todennäköisesti näyttäydy viittauskohdetta inhimillistävänä, joten *hän*-pronominin tulkitseminen inhimillistäväksi juontuu väistämättä ainakin jossain määrin normista, jonka mukaan *hän* viittaa ensisijaisesti ihmisiin. Indeksisyiden näkökulmasta voitaisiin lisäksi sanoa, että hierarkiadiskurssissa *hän*-pronomini näyttäytyy viittauskohteen inhimillisyyttä indeksoivana piirteenä todennäköisesti (ainakin osin) kirjakielen normin vaikutuksesta.

Hierarkiadiskurssissa (kuten myös standardiuden kieli-ideologiaa kaiuttavassa diskurssissa) on melko tavallista käyttää yksinkertaisia väitelauseita ilman epävarmuutta ilmaisevia modaalisia keinoja, mikä vahvistaa vaikutelmaa ihmisten ja muiden eläinten välisestä erosta ja hierarkiasta sekä siihen liittyvästä *hän*-pronominin ihmisviitteisyydestä luonnollisena, lähes itsestään selvänä asiana. Myös *-hän*-liitepartikkelin käyttö vahvistaa hierarkiadiskurssiin liittyviä taustaoletuksia esittämällä ne kaikille selvinä perusasioina. Tätä diskurssin taustaoletuksia luonnollistavaa kielenkäyttöä havainnollistavat esimerkit 91–92.

(91) Meidän kissa on se, koska sehän on eläin.

(92) En todellakaan sano hän, vaan elukoista sanotaan se. Nehän ovat elukoita.

Se, että yksinkertaiset väitelauseet ja epävarmuutta ilmaisevien modaalisten ilmausten puute vaikuttavat olevan hierarkiadiskurssille ominaisia piirteitä, saattaa osaltaan juontua hierarkiadiskurssin taustalla vaikuttavien käsitysten ja uskomusten luonnollistuneisuudesta: ihmisyhteisöissä on hyvin pitkään ollut tavallista mieltää ihminen erityislaatuiseksi muihin eläimiin verrattuna (ks. esim. DeMello 2012: 36–41), ja tällainen näkemys lienee niin vahvasti valtavirtaa, että sitä pidettäneen hyvin usein itsestään selvänä totuutena siitä huolimatta, että käsitys ihmisen erityisyydestä eläinten joukossa ei ole kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa jaettu näkemys (ks. esim. DeMello 2012: 33–36, 41–43). Tällöin lienee luontevaa myös ilmaista käsitystä ihmisen ja eläimen välisestä eronteosta sekä ihmisen erityislaatuisuudesta sellaisin kielellisin keinoin, jotka esittävät sen yksiselitteisesti totena.

Esimerkeissä 91–92 on nähtävissä myös taipumus käyttää *eläin*-sanaa sellaisessa merkityksessä, joka ei ulotu ihmisiin. Tämä on tosin yleistä koko aineistossa lähes diskurssista riippumatta; erästä poikkeusta käsitellään jäljempänä. Kyseessä ei siis ole varsinaisesti hierarkiadiskurssin erityispiirre, vaan sinänsä tavallinen *eläin*-sanon käyttötapa, mutta hierarkiadiskurssin kontekstissa sen avulla voidaan hienovaraisesti korostaa entisestään ihmisen ja (muiden) eläinten välistä erontekoa.

Eläin-sanana käyttö ihmisen pois sulkevassa merkityksessä myös havainnollistaa sitä, millaisiin kategorioihin elävät olennot tyypillisesti luokitellaan: ihmiset ovat oma kategoriansa, (muut) eläimet taas muodostavat omansa.

Negatiivissävytteisen *elukka*-sanana käyttö, joka näkyy esimerkissä 92, vaikuttaa puolestaan olevan aineiston perusteella ominaista nimenomaan hierarkiadiskurssille. Siinä missä *eläin*-sanana käyttö ihmisen pois sulkevassa merkityksessä ilmaisee erontekoa ihmisen ja (muiden) eläinten välillä muttei varsinaisesti rakenna hierarkiaa kategorioiden välille, *elukka*-sanana käyttö korostaa selkeämmin ihmisen ja (muiden) eläinten välistä hierarkiaa, koska eläimenä olemiselle itselleen rakentuu kielteinen merkitys. Tätä vaikutelmaa korostaa myös se, että kommentissa *elukka*-sanana avulla perustellaan näkemystä, jonka mukaan eläimestä puhuttaessa ei tulisi käyttää usein arvostusta ja kohteliaisuutta ilmaisevaa *hän*-pronominia.

Hierarkiadiskurssiin yhdistyy myös luvussa 5.2 käsitelty eläinviitteisen *hän*-pronominin liittäminen irrationaalisuuteen: kun ihmisen ja muiden eläinten välinen jyrkkä ero ja hierarkia ovat luonnollistuneet, niiden kieltäminen ja eläinten inhimillistäminen näyttäytyy puolestaan herkästi järjenvastaisena. *hän*-pronominin käytön eläimeen viitatessa voidaan nähdä tällöin ilmentävän puhujan irrationaaliseksi miellettyä suhtautumistapaa eläimiin. Tätä ilmiötä havainnollistavat esimerkit 93–94. Esimerkissä 93 eläinviitteinen *hän*-pronomini näyttäytyy merkinä puhujan vääristyneestä maailmankuvasta, jonka tulkitsen tarkoittavan tässä kontekstissa vääristynyttä kuvaa ihmisen ja muiden eläinten suhteesta, ja esimerkissä 94 *hän*-pronominin avulla tapahtuvaa kielellistä inhimillistämistä nimitetään suoraan *typeräksi*.

(93) Siinä on niin kielioppi kuin maailmankuvakin aivan vinksallaan.

(94) Minun mielestäni hänettely on typerää inhimillistämistä.

Tämä diskurssi, jossa eläimeen viittaaminen *hän*-pronominilla osoittaa puhujan irrationaalisuutta, oikeastaan vaatii sekä standardiuden ideologian että hierarkiadiskurssin samanaikaista läsnäoloa. Jotta *hän*-pronominin käyttö eläimestä puhuessa voi näyttäytyä irrationaalisenä, *hän*-pronominin täytyy olla ensisijaisesti ihmisviitteinen ja ihmisten ja muiden eläinten välisen eronteon, joka ulottuu myös pronominien käytön tasolle, täytyy näyttäytyä ainakin jossain määrin luonnollisena ja järkevänä.

Joissakin viesteissä, kuten esimerkeissä 95–97, eläinten inhimillistämisen esitetään menneen jopa niin pitkälle, että ihmiset välittävät enemmän eläimistä kuin toisista ihmisistä tai korvaavat lapset lemmikeillä, ja *hän*- ja *se*-pronominien välisen vaihtelun katsotaan ilmentävän tai tuottavan tätä ilmiötä. Esimerkeissä 95–96 tulee myös ilmi käsitys, jonka mukaan *hän*-pronominilla viitataan jopa

useammin eläimeen kuin ihmiseen. Esimerkissä 97 rinnastus pronominiin käyttöön ei ole eksplisiitinen, mutta se käy selväksi kontekstista: viesti on kirjoitettu eläinviitteistä *hän*-pronominia käsittelevään keskusteluun.

(95) Se, että ihminen on se ja eläin hän, ilmentää sitä miten suomalaiset kohtelevat eläimiä jopa paremmin kuin toisia ihmisiä.

(96) Suomalaiset tykkäävät eläimistä enemmän kuin ihmisistä: eläintä sanotaan häneksi mutta ihminen on se.

(97) Lemmikkieläimistä on tullut lapsen korvike monille. Tuntuu oikeastaan, että koira on jopa lasta tärkeämpi. Tietäisinpä, mistä tämäkin kertoo.

Pronominivalinnat liitetään herkästi myös muuhun eläimiin kohdistuvaan toimintaan, kuten lemmikkien kasvatukseen liittyviin valintoihin. *hän*-pronominiin käyttö lemmikkiin viitatessa nähdään aineiston perusteella usein varsin suoraviivaisena merkinä siitä, että lemmikille annetaan liikaa vapauksia sen sijaan, että eläimelle osoitettaisiin oikeaksi mielletty asema ihmisen ja eläimen välisessä hierarkiassa. Tätä havainnollistaa hyvin esimerkki 98, jossa kirjoittaja rinnastaa eläimeen viittaamisen *hän*-pronomiinilla suoraan lemmikin liian sallivaan kasvattamiseen.

(98) Minuakin ärsyttää kun eläimestä sanotaan hän. En tietenkään kannata eläinten kaltoinkohtelua, mutta inhimillistämällä kasvatuksesta jää pois oleellinen ja syntyy tietty mukavuusalue, jossa eläimen on sallittua olla ”oma itsensä”.

Vaikuttaa myös siltä, että esimerkin kirjoittajan mielestä ihmisen ja lemmikkieläimen välisen suhteen tulisi mieluiten olla selkeän hierarkkinen, koska se, että eläin voi olla ”oma itsensä”, on hänen mukaansa jonkin olennaisen puuttumista lemmikin ja ihmisen välisestä suhteesta – lemmikkieläimen kuuluisi siis mieluummin mukautua ihmisen asettamiin normeihin kuin toimia oman mielensä mukaan. Tähän *oleelliseen*, jonka tulkitsen tarkoittavan tietynlaista hierarkiaa lemmikin ja omistajan välillä, kuuluu ilmeisesti myös kielellisen inhimillistämisen eli tässä tapauksessa eläinviitteisen *hän*-pronominiin välttäminen.

6.2 Läheisyysdiskurssi

Toisessa pronominiin ja eläinsuhteen väliseen yhteyteen liittyvässä diskurssissa, jota nimitän läheisyysdiskurssiksi, eläinviitteisen *hän*-pronominiin käytön esitetään liittyvän sellaiseen kulttuuriseen muutokseen, jossa lemmikkieläimiä on alettu pitää perheenjäseninä, eläinten tunteita ja elämää pyritään ymmärtämään ja ihmisen roolia eläinten joukossa on alettu tarkastella kriittisesti. Periaatteessa kyse on siis samankaltaisesta muutoksesta kuin se, jota kuvataan

myös hierarkiadiskurssissa, mutta läheisyysdiskurssissa se näyttäytyy selkeästi myönteisempänä kehityskulkuna.

Läheisyysdiskurssissa haastetaan melko suoraan hierarkiadiskurssissa ilmenevää käsitystä *hän*-pronominista viittauskohteen inhimillisyyden indeksinä. *hän*-pronominin nähdään läheisyysdiskurssissa ilmentävän sen sijaan viittauskohteen elollisuutta, persoonallisuutta ja kykyä kokea tunteita tai ajatella, mikä näkyy esimerkeissä 99–100.

(99) Käytän hän-sanaa, koska monilla eläimillä on oma persoonallisuutensa. Eivät he ole mitään elottomia objekteja, vaan he tuntevat iloa ja surua ym. Koirakin on perheenjäsen eikä sisustusesine.

(100) Elottomista esineistä ja asioista käytetään pronomineja se/tämä, ja elollisista olennoista persoonapronomineja. Koira tai kissa on persoona, ei mikään esine.

Esimerkeissä ilmenee myös eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön ihmisen ja muiden eläinten välistä erontekoa ja hierarkiaa haastava vaikutus, joka näyttäytyy läheisyysdiskurssissa potentiaalisesti myönteisiä kehityskulkuja edistävänä asiana. Eläimeen viittaaminen *se*-pronominilla puolestaan nähdään eläimen rinnastamisena elottomaan esineeseen (varsinkin silloin, kun ihmiseen viitataan *hän*-pronominilla) ja siten eläimen oman persoonan ja sisäisen elämän aliarviointina.

Myös *eläin*-sanan konventionaalista merkitystä haastetaan läheisyysdiskurssissa: ihminen nähdään siinä usein osana eläinkuntaa, jolloin saman pronominin käyttö sekä ihmiseen että (muuhun) eläimeen viitattaessa voidaan nähdä eläimen inhimillistämisen sijaan ikään kuin ihmisen eläimellistämisenä. Tämä näkyy aineistossa selkeimmin siten, että joissakin viesteissä, kuten esimerkissä 101, korostetaan eläinten ominaisuuksien sijaan sitä, että ihminenkin voidaan laskea eläimeksi. Tällaisissa viesteissä *eläin*-sanalla tarkoitetaan koko eläinkuntaa ihmiset mukaan luettuna, mikä on aineistossa ominaista vain läheisyysdiskurssia ilmentäville viesteille.

(101) ne, jotka käyttää eläimistä hän-sanaa tietää, että myös ihminen (hän) on eläin.

Monissa viesteissä lemmikkieläimiin viittaavan *hän*-pronominin käytön kerrotaan juontuvan siitä, että lemmikit koetaan perheenjäseninä ja omaa lemmikkiä kohtaan tunnetaan usein voimakastakin kiintymystä ja jopa rakkauden tunteita. Näissä viesteissä lämmintä suhtautumista eläimeen ilmaistaan usein tekstin lisäksi visuaalisin keinoin, kuten lisäämällä viestiin emojiä (usein sydämiä sekä eläinten ja tassunjälkien kuvia) tai liittämällä viestiin kuva omasta lemmikistä. (Emojiesta tunteen ilmaisun keinona ks. Danesi 2016: 21–25.)

(102) Minä käytän koiristani sekä hän- että se-sanaa tilanteesta riippuen. He ovat tässä tässä talouksessa perheenjäseniä siinä missä ihmisetkin ja sillä tavalla heitä myös kohdellaan. 🐕👤

(103) Tietenkin hän on "Hän". Hän saa minulta varaukselta rakkautta ja hellyyttä. ❤️ [Koiran kuva.]

(104) Silloin kun rakas lemmikki on tärkeä perheenjäsen, hän on hän siinä missä ihminenkin ❤️🐾

Osa kirjoittajista (esim. 105–106) kertoo eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön olevan eräänlaista ihmisten ja muiden eläinten välisen hierarkian tasaamista: *hän*-pronominilla viitataan eläimeen tai esimerkiksi vauvaan, joita ei yleensä kohdella yhteiskunnassa itsenäisenä subjektina, ja siten korostetaan viittauskohteen persoonallisuutta ja yksilöllisyyttä. Aikuisten ihmisten taas koetaan olevan yleensä jo valmiiksi sellaisessa yhteiskunnallisessa asemassa, ettei *hän*-pronominin käytölle ole tarvetta. Tällä tavoin perustellaan siis sitä, että osa ihmisistä käyttää eläimiin viitatessaan *hän*-pronominia ja (aikuisiin) ihmisiin viitatessaan *se*-pronominia.

(105) Olen alkanut käyttää hän-sanaa silloin, kun puhun toisen päättävällän alla olevasta olennoista. Vastasyntyneet vauvat ovat ”heitä” ja kasvaessaan muuttuvat yhä enemmän ”niiksi”. Eläimetkin ovat siis ”heitä”.

(106) Minun nähdäkseni kohteliaisuuspronominin kirjakielen säännöistä poikkeavalla käytöllä on selvästi traditio, sosiaalinen merkitys ja tarve. Eläimet ovat yhteiskunnassa ja lain silmissä heikommassa asemassa kuin ihmiset, joten eläimen merkityksen korostaminen pronominilla on aivan luonnollista ja järkeenkäypää. Ihminen ei tarvitse vastaavaa kohotusta, koska hänellä on itsestään selvästi jo ihmisarvo.

Läheisyysdiskurssissa tulkinta eläinviitteisen *hän*-pronominin merkityksestä silloin, kun ihmisestä käytetään *se*-pronominia, on siis usein selvästi erilainen kuin hierarkiadiskurssissa, jossa sen esitetään ilmentävän sitä, että puhuja pitää enemmän eläimistä kuin ihmisistä. Toisaalta muutamassa viestissä, kuten esimerkissä 107, kirjoittaja kertoo todella pitävänsä eläimiä jollakin tavalla ihmisiä parempina.

(107) Minusta tämä kehitys on ihan ymmärrettävää. Eläimethän ovat yleensä paljon mukavampia kuin ihmiset.

Toisin kuin hierarkiadiskurssissa tai ensisijaisesti kielellisiä seikkoja painottavia ideologioita ilmentävissä diskursseissa, läheisyysdiskurssissa yleiskielen normin muuttuminen näyttäytyy toisinaan mahdollisuutena. Tämä mahdollinen normin muuttuminen liittyy selvästi juuri siihen, että *hän*-pronominin ajatellaan sopivan elollisiin olentoihin viittaamiseen: uudeksi normiksi ehdotetaan *hän*-pronominin käyttöä elollisista olennoista ja *se*-pronominin käyttöä elottomista esineistä puhuttaessa. Tätä havainnollistavat esimerkit 108–109.

(108) Luulen että kieli kehittyy niin, että ”se” jää tarkoittamaan elottomia esineitä ja ”hän” elollisia olentoja. Hän ei siis minua haittaa ollenkaan.

(109) Oikeastaan elollisista olennoista pitäisi sanoa hän ja elottomista asioista, kuten tavaroista se. Eikö eläimet sitten ole ihmisten mielestä eläviä olentoja? Ihminen elää kyllä jossain omassa maailmassaan, jos ei oo jo oppinut, että eläimetkin elää eikä vain ihmiset. Ja onhan ihminenkin eläin.

Läheisyysdiskurssi vaikuttaa yleisesti ottaen tässä tarkastelluista diskursseista eniten vallitsevia normeja ja käsitystapoja haastavana: sitä kaiuttavissa kommentteissa mainitaan usein melko eksplisiittisesti, että ihmisen ja muiden eläinten välistä eroa ja hierarkkista järjestystä korostavat asenteet ja uskomukset ovat tavallisia, ja toisaalta niissä myös nostetaan avoimesti esiin se, että toisenlaisetkin ajattelutavat ovat mahdollisia. Tätä havainnollistavat esimerkit 110–111.

(110) Miksiköhän meille ihmisille on niin tärkeää tehdä tällainen ero meidän ja muiden eläinten välille. Tai no mulle se ei ole kovin tärkeää. :)

(111) Eläimet nähdään niin usein esineinä tai hyödykkeinä, joita vois omistaa, että muutama hän-sana ei varmaan haittais mitään.

Esimerkissä 110 kirjoittaja sanoo suoraan, ettei itse pidä erontekoa ihmisen ja muiden eläinten välillä olennaisena asiana. Esimerkissä 111 puolestaan ajatus eläimistä esineen kaltaisina tai omistettavina asioina esitetään *nähdään*-sanan avulla subjektiivisena mielipiteenä. Kommenttiin vaikuttaa sisältyvän myös implikaatio siitä, että kyseinen mielipide ei vastaa totuutta. Kirjoittajan vastakkainen mielipide tulee esiin myös siinä, että hän toteaa eläinviitteisen *hän*-pronominin käytön, jonka on tässä jo todettu edustavan monille ihmisten ja muiden eläinten toisiinsa lähentämistä ja samankaltaisena esittämistä, olevan mielestään positiivinen asia.

Vaikka hierarkiadiskurssi ilmentäneekin läheisyysdiskurssia enemmän luonnollistuneita ja niin sanotusti perinteisiä ihmisten ja muiden eläinten välisiin suhteisiin liittyviä käsityksiä, asenteita ja uskomuksia, se ei vaikuta keskusteluissa hallitsevalta diskurssilta, vaan hierarkia- ja läheisyysdiskurssi näyttävät aineistossa melko tasavertaisina. Kielellisellä tasolla tämä näkyy läheisyysdiskurssissa erityisesti modaalisuudessa: läheisyysdiskurssiin liittyvät käsitykset esimerkiksi ihmisen ja muiden eläinten samankaltaisuudesta sekä eläinten luonteesta ajattelevina ja tuntevina olentoina esitetään samalla tavoin varmoina totuuksina kuin hierarkiadiskurssissa esitetään ihmisen ja muiden eläinten välinen ero ja arvojärjestys. Tavallisesti tämä tehdään yksinkertaisten väitelauseiden avulla samaan tapaan kuin hierarkiadiskurssissa, mikä näkyy esimerkeissä 112–113.

(112) Ihminenkin on eläin.

(113) Kissa tai koira ei ole mikään tavara, vaan persoona.

Toisaalta lemmikin ja ihmisen välistä läheistä suhdetta sekä sen ilmaisemista *hän*-pronominia käyttämällä ilmaistaan myös sen tyyppisillä ilmauksilla kuin *minulle koirani on hän*. Joskus eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö näyttää siis läheisyysdiskurssissakin kontekstiriippuvaisena, henkilökohtaisena valintana. Tätä havainnollistavat esimerkit 114–115.

(114) Minulle kissani on aina hän. Onhan hän perheenjäsen.

(115) Monelle oma lemmikki on se kaikkein rakkain ”hän”

Läheisyysdiskurssissa korostuvat siis ihmisen ja muiden eläinten väliset yhtäläisyydet, eläinten persoonallisuus, tunteet ja ajatukset sekä lemmikkieläinten ja ihmisten välinen kiintymys ja läheisyys. Eläinviitteinen *hän*-pronomini näyttäytyy läheisyysdiskurssissa myönteisenä kielenpiirteenä, koska sen katsotaan ilmentävän positiiviseksi ja totuudenmukaiseksi miellettyä suhtautumistapaa eläimiä kohtaan. Läheisyysdiskurssi myös haastaa ja kyseenalaistaa sille vastakkaisia käsityksiä usein varsin eksplisiittisesti, ja siinä tuodaan esiin myös mahdollinen kielellisen normin ja eläimiin kohdistuvien ajattelutapojen muutos.

7 YHTEENVETO

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä käsityksiä, asenteita, diskursseja, kieli-ideologioita ja indeksisiä merkityksiä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten erilaiset kieli-ideologiat näkyvät eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyvissä asenteissa, millaisiin puhujiin, ominaisuuksiin ja tyyliin piirre liitetään sekä millaisia ihmisten ja muiden eläinten väliseen suhteeseen liittyviä diskursseja nousee esiin, kun puheenaiheena on eläinviitteinen *hän*-pronomini. Olen lähestynyt aihetta hyödyntämällä kieli-ideologioiden, kielen sosiaalisen indeksisyyden ja diskurssitutkimuksen teoreettisia näkökulmia sekä käyttämällä menetelminä laadullista sisällönanalyysia ja diskurssianalyysia.

Sosiaalisesta mediasta kerätyn aineiston analyysi on osoittanut, että erilaisten asenteiden taustalla on erittäin moninaisia käsityksiä ja uskomuksia, jotka koskevat paitsi kieltä itsessään niin myös puhujia sekä eläimiä ja ihmisen ja eläinten välistä suhdetta yhteiskunnassa. Varsinkin silloin, kun keskusteluissa puhutaan suoraan eläimistä itsestään, kyseessä ei vaikuta olevan pelkästään kielellisiin normeihin ja vaihteluun liittyvä kysymys, vaan se kytkeytyy perustavanlaatuisen kysymykseen siitä, millainen on eläinten asema ihmisten kulttuurissa ja yhteiskunnassa, ja toisaalta siitä, millainen on ihmisen paikka eläinkunnassa.

Analyysiluvussa 4 erittelin sellaisia aineistossa esiintyvien eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyvien asenteiden ja mielipiteiden taustalla vaikuttavia kieli-ideologioita, joihin liittyy erilaisia kielen luonteeseen ja hyvän kielenkäytön piirteisiin liittyviä käsityksiä ja uskomuksia. Aineistossa hahmottuu kolme tällaista kieli-ideologiaa: standardiuden ideologia, heteroglossinen ideologia ja sopivuuden ideologia. Vaikka ideologiat ovatkin hahmotettavissa omiksi kokonaisuuksikseen ja kullakin ideologialla on omat erityispiirteensä, ne eivät esiinny aineistossa täysin erillään toisistaan. Sen sijaan ideologiat limittyvät usein keskenään, ja samat kieltä koskevat käsitykset voivat vaikuttaa usean eri kieli-ideologian taustalla. Erityisesti sopivuuden ideologiassa vaikuttavat yhdistyvän usein standardiuden ideologian ja heteroglossisen ideologian kielelliset ihanteet ja käsitykset niin, että eri kieli- muodoista puhuessa tulevat esiin eri ideologiat: standardiuden ideologian käsitys hyvästä kielestä yhdistetään tyypillisesti kirjakieleen ja asiatekstiin, kun taas murteissa, puhekielessä sekä leikillisessä ja ironisessa kontekstissa arvostetaan useammin heteroglossisen ideologian mukaisesti kielenkäytön vapautta sekä tilanteista, paikallista ja yksilöllistä vaihtelua. Kielteinen suhtautuminen eläinviitteeseen *hän*-pronominiin liittyy (odotuksenmukaisesti) erityisesti standardiuden ideologiaan, kun taas heteroglossinen ja sopivuuden ideologia sallivat enemmän norminvastaista pronominkäyttöä.

Aineistosta käy ilmi myös, että eläinviitteinen *hän*-pronomini liittyy tunnistettuun puhetyyliin, josta keskustelijoilla on ainakin jokseenkin jaettu käsitys ja jota kutsun tässä eläintä hellitteleväksi tyyliksi. Tyyliin liittyviä kielenpiirteitä eläinviitteisen *hän*-pronominin lisäksi ovat ainakin vanhemmuuteen viittaavien sanojen käyttö lemmikistä puhuttaessa sekä mahdollisesti tietyt prosodiset piirteet, mihin viittaa esimerkiksi *lässytys*-sanan käyttö. Tyylin kaksi olennaista tunnusmerkkiä vaikuttavat aineiston perusteella olevan tietynlainen leikillisuus ja hellittelevyys sekä niin sanottu eläimen inhimillistäminen kielellisin keinoin. Eläinviitteisen *hän*-pronominin ja eläintä hellittelevän tyylin puhujan liittyviä indeksisiä merkityksiä ovat puolestaan aineiston perusteella erityisesti tunteellisuus ja irrationaalisuus sekä feminiinisyys.

Aineiston laadullinen sisällönanalyysi paljastaa lisäksi, että tässä tutkimuksessa tarkastelluissa sosiaalisen median keskusteluissa eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyvät käsitykset ja asenteet yhdistyvät usein eläimiin sekä ihmisen ja (muiden) eläinten väliseen suhteeseen liittyviin uskomuksiin, käsityksiin ja asenteisiin. Monet keskustelijat katsovat eläinviitteisen *hän*-pronominin ilmentävän puhujan arvostavaa tai läheistä suhdetta eläimiin, ja *se*-pronominin käytön taas nähdään usein ylläpitävän ihmisen ja eläimen välistä hierarkkista jakoa. Eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttö voi näyttäytyä kielteisenä tai myönteisenä kielenpiirteenä riippuen siitä, millaisena eläinten luonne sekä ihmisen ja eläinten välinen suhde esitetään. Jos lähtöoletuksena on ajatus eläimistä ajattelevina ja tuntevina olentoina, jotka ovat monessa suhteessa samanlaisia kuin ihmiset ja joiden tulisi olla tasaveroisessa asemassa ihmiseen nähden, eläinviitteinen *hän*-pronomini näyttäytyy myönteistä kehityskulkua edistävänä kielenkäyttötapanana. Jos pronominiin kohdistuva asenne pohjautuu puolestaan käsitykseen ihmisen ja eläinten välisen eronteon ja hierarkian luonnollisuudesta ja oikeutuksesta, eläinviitteinen *hän* ilmentääkin kielteistä muutosta, jossa luonnolliset tosiasiat hämärtyvät ja ihmisillä on yhä epärealistisempia näkemyksiä eläimistä. Näistä näkökulmista käsin aineistossa on havaittavissa kaksi toisilleen vastakkaista diskurssia, joita kutsun tässä läheisyys- ja hierarkiadiskurssiksi.

Vaikka läheisyys- ja hierarkiadiskurssi ovatkin toisilleen vastakkaisia, niitä yhdistävät eräät taustaoletukset ja -käsitykset. Ensinnäkin kummassakin diskurssissa on havaittavissa käsitys siitä, että eläinviitteisten pronomien valinnan katsotaan liittyvän ensisijaisesti eläinten yhteiskunnalliseen asemaan ja puhujan eläinkäsityksiin. Tässä suhteessa ne eroavat selvästi standardiuden ideologiaa, heteroglossista ideologiaa ja sopivuuden ideologiaa kaiuttavista diskursseista, joissa yhteys eläinkäsitysten ja kielenkäytön välillä toisinaan kielletään eksplisiittisesti ja pronomien välistä vaihtelua selitetään sen sijaan esimerkiksi tilanteisella ja alueellisella vaihtelulla. Lisäksi läheisyys- ja hierarkiadiskurssia yhdistää käsitys siitä, että eläinten asema yhteiskunnassa ja kulttuurissa on muuttumassa

siten, että eläimet nähdään yhä useammin tietoisina ja tuntevina olentoina ja lemmikkieläimistä tulee ihmisille yhä tärkeämpiä ja läheisempiä.

Tutkimuksen tulokset ovat suurelta osin samansuuntaisia aiempien kolmannen persoonan pronomineja käsittelevän tutkimuksen kanssa. Aineistossa toistuu esimerkiksi jaettu käsitys *hän*-pronominista kohteliaisuuden ja arvostuksen ilmaisijana (ks. Vilppula 1989: 391–392; Siitonen 2008: 98; 2016: 388, 391; Lappalainen 2010a; 2010b: 290–296; Priiki 2017: 51–56; tulossa 2021). Myös *hän*-pronominin yhdistyminen hellittelevään tai lepertelevään puheeseen, ironiseen puhetyyliin ja tiettyihin aluemurteisiin on havaittu jo aikaisemmassa tutkimuksessa (ks. Siitonen 2008: 104; 2016: 386–390; Priiki 2011: 86, 76; 2014: 196; 2017: 49–50, 56–57, 74). Havainto eläinviitteisen *hän*-pronominin mahdollisesta sukupuolittumisesta saa puolestaan hieman tukea Siitosen kyselytutkimuksesta (2008: 92).

Katri Priiki (tulossa 2021) on saanut tähän tutkimukseen verrattuna selville suurelta osin samanlaisia tutkimustuloksia eläinviitteiseen *hän*-pronomiiniin liittyvistä diskursseista hyvin samankaltaisella aineistolla ja samanlaisin analyysimenetelmin. Priikin hahmottamissa diskursseissa on havaittavissa samankaltaisia piirteitä kuin tässä tutkimuksessa havaituissa diskursseissa: myös Priikin tutkimusaineistosta esiin nousevissa diskursseissa painotetaan esimerkiksi yleiskielen normia, puhujan vapautta päättää omista kielellisistä valinnoistaan (jonka olen tosin itse luokitellut osaksi heteroglossista kieli-ideologiaa kaiuttavaa diskurssia) sekä pronominalintojen yhteyttä siihen, miten puhuja suhtautuu eläimiin. Puhujaan liittyvistä käsityksistä on sekä Priikin tutkimuksessa että tässä tutkielmassa havaittu käsitys eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjän irrationaalisuudesta (tai suoranaista tyhmyydestä). Priikin tutkimuksessa tämä tyhmyys liittyy kuitenkin enemmän kielellisen normin hallinnan tai koulutuksen puutteeseen, kun taas omassa aineistossani irrationaalisuuden mielikuva vaikuttaa liittyvän ensisijaisesti eläimiin liittyviin käsityksiin ja uskomuksiin. Eroja voi selittää osin se, että vaikka tutkimusten aineistot ovat samankaltaisia, ne on kerätty eri lähteistä. (Ks. Priiki, tulossa 2021.)

Tutkimuksen menetelmälliset ratkaisut osoittautuivat toimiviksi; laadullinen sisällönanalyysi sopi hyvin sosiaalisen median keskustelujen jäsentämiseen ja alustavaan analyysiin, mutta syvemältä aineistosta hahmottuvat merkitykset nousivat esiin vasta huolellisen diskurssianalyysin myötä. Olen myös pyrkinyt perustelemaan aineistosta tekemäni havainnot mahdollisimman tarkkaan, jotta lukija voisi hahmottaa, millä perusteilla olen päätenyt aineistosta tekemiini johtopäätöksiin ja tulokset olisivat siten mahdollisimman luotettavia. Tämän tutkimuksen aiheesta voisi kuitenkin saada enemmänkin irti monipuolisemmilla aineistoilla ja menetelmillä.

Vaikka tämä tutkimus on osoittanut paljon sellaisia eläinviitteiseen *hän*-pronominiin liittyviä seikkoja, jotka on havaittu jo muissa tutkimuksissa, se on tuottanut myös uutta tietoa ja ymmärrystä aiheesta. Pronominivaihteluun liittyviä käsityksiä ei ole toistaiseksi muissa tutkimuksissa tarkasteltu kieli-ideologian tai sosiaalisen indeksisyyden käsitteiden avulla, ja eläinviitteisen *hän*-pronominin yhteyksiä eläimiin sekä ihmisen ja eläinten väliseen suhteeseen liittyviin käsityksiin ei ole aikaisemmin tarkasteltu samoista näkökulmista kuin tässä tutkimuksessa. Myös aineistosta esiin noussut eläinviitteisen *hän*-pronominin feminiininen indeksisyys on nähdäkseni uusi havainto. Tämä tutkimus siis täydentää aikaisempaa pronominivaihteluun sekä kielellisiin asenteisiin ja ideologioihin liittyvää tutkimusta, vaikka monet tutkimustulokset ovatkin samansuuntaisia aikaisemman tutkimuksen kanssa.

8 LOPUKSI

Erittelen lopuksi tämän tutkimuksen herättämiä kysymyksiä ja mahdollisen tulevan tutkimuksen aiheita. Olennaisimmiksi pohdinnan aiheiksi nousevat teoreettiset kysymykset kieli-ideologioiden välisten rajojen häilyvyydestä, eläinviitteisen *hän*-pronominin käyttäjiin liittyviä mielikuvia koskevat jatkotutkimusaiheet sekä eläinviitteisten kolmannen persoonan pronomien konkreettisesti kielenkäytössä tapahtuvaa vaihtelua koskevat kysymykset. Huomiota herättävä kysymys on myös, voiko tämän tutkimuksen tulosten valossa pitää mahdollisena yleiskielen normin muuttumista eläinviitteisen *hän*-pronominin osalta.

Erilaisten kieli-ideologioiden limittyminen ja risteytyminen aineistossa herättää kysymyksen siitä, kuinka mielekäästä on pyrkiä erottamaan konkreettisesti kielenkäytössä toteutuvista diskursseista tarkkarajaisia, toisistaan selvästi irrallisia kieli-ideoita varsinkaan sellaisissa tapauksissa, joissa ne eivät käytännössä vaikuta olevan sellaisia. Tässä tutkielmassa varsinkin heteroglossisen ideologian ja sopivuuden ideologian selkeä erottaminen toisistaan analyysissä osoittautui haasteelliseksi, koska ne vaikuttavat limittyvän hyvin tiiviisti toisiinsa. Analyysin edetessä aloin pohtia, esiintyykö heteroglossista ideologiaa, tai varsinkaan sen kielellistä vapautta peräänkuuluttavaa näkökulmaa, arkipäivän keskusteluissa edes juurikaan niin sanotusti puhtaimmillaan, vai rajautuuko kielellinen vapaus lopulta pääasiassa rentoon tai puhekieliseen ilmaisuun. Esimerkiksi vapautta ilmaista itseään kielellisesti vapaasti myös asiateksteissä ei peräänkuulutettu keskusteluissa käytännössä ollenkaan. On myös mahdollista, että heteroglossinen ideologia ja sopivuuden ideologia ovat todellisuudessa melko samankaltaisia ja lähellä toisiaan; ainakin tässä tutkimuksessa ne vaikuttavat usein varsin samankaltaisilta.

Tutkimus nostaa esiin potentiaalisia jatkotutkimuksen aiheita myös eläinviitteisen *hän*-pronominin mahdollisen sukupuolittuneisuuden osalta. Toistaiseksi ei ole tarkkaan selvitetty esimerkiksi sitä, onko eläinviitteisen *hän*-pronominin käytössä havaittavissa eroja eri sukupuolten välillä. Kiinnostavaa olisi selvittää myös, onko eläinviitteisen *hän*-pronominin käytöllä merkittävää yhteyttä siihen, miten puhuja suhtautuu eläimiin – kyseessä tuntuu olevan kieliyhteisön keskuudessa melko laajalti jaettu käsitys, joten aiheen tutkiminen olisi selvästi mielekäästä.

Tämän tutkimuksen pohjalta huomio kiinnittyy vielä siihen havaintoon, että yleiskielen normin muuttuminen eläinviitteisen *hän*-pronominin osalta nousee mahdollisuutena esiin pelkästään läheisyysdiskurssissa eli silloin, kun pronomien käyttö liitetään varsin suoraan eläinten yhteiskunnalliseen asemaan ja toisaalta monien kirjoittajien omiin kokemuksiin esimerkiksi lemmikkieläinten

kanssa elämisestä. Tämä viittaa siihen, että ainakin tämän piirteen kohdalla kielellisen normin muutokselle on eniten tilausta silloin, kun kielenpiirteen koetaan liittyvän kiinteästi yhteen jonkin itselle merkityksellisen, kielenulkoiseen maailmaan liittyvään asiaan. Mikäli asenteet eläimiä kohtaan muuttuvat edelleen ymmärtävämmiksi ja myönteisemmiksi, ja mikäli yhteiskunnallinen keskustelu eläinten asemasta jatkuu edelleen, todennäköisyys yleiskielen normin muuttumiseen sallivammaksi eläinviitteisen *hän*-pronominin suhteen ei liene aivan olematon, vaikka tällaista muutosta ei luultavasti tapahdukaan vielä aivan lähivuosina. Tätä asenteiden ja normin mahdollista muutosta on aiheellista seurata myös kielentutkimuksen piirissä.

LÄHTEET

- AGHA, ASIF 2005: Voice, footing, enregisterment. – *Journal of Linguistic Anthropology* 15 s. 38–59.
 — 2007: *Language and social relations*. E-kirja. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALASUUTARI, PERTTI 2011: *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- BAHTIN, MIHAIL 1991 [1963]: *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Kääntäneet Paula Nieminen & Tapani Laine. Helsinki: Orient Express.
- [BAKHTIN, MIKHAIL] 1981: *The dialogic imagination. Four essays by M. M. Bakhtin*. Kääntäneet Caryl Emerson & Michael Holquist. Toimittanut Michael Holquist. E-kirja. Austin, Texas: University of Texas Press.
- BLOMMAERT, JAN 2005: *Discourse. A critical introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLOMMAERT, JAN – VERSCHUEREN, JEF 2002 [1998]: *Debating diversity. Analysing the discourse of tolerance*. E-kirja. London: Routledge.
- COUPLAND, NIKOLAS – JAWORSKI, ADAM 2012 [2004]: Sociolinguistic perspectives on metalanguage: reflexivity, evaluation and ideology. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 15–52. E-kirja. Berlin: Mouton de Gruyter.
- DANESI, MARCEL 2016: *The semiotics of emoji. The rise of visual language in the age of the internet*. E-kirja. London: Bloomsbury.
- DEMELLO, MARGO 2012: *Animals and society. An introduction to human-animal studies*. New York: Columbia University Press.
- DIJK, TEUN A. VAN 2011 [1997]: Discourse and ideology. – Teun A. van Dijk (toim.), *Discourse studies: a multidisciplinary introduction* s. 379–407. 2. painos. London: Sage.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. – *Journal of Sociolinguistics* 12 s. 453–476.
- 2012: Three waves of variation study: the emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. – *Annual Review of Anthropology* 41 s. 87–100.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite. Tutkimus suomen kielen pronominiesta tämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1992a: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- 1992b: The appropriacy of ‘appropriateness’. – Norman Fairclough (toim.), *Critical language awareness* s. 33–56. London: Longman.

- FOUCAULT, MICHEL 2010 [1966]: *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Kääntänyt Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- 1972: *The archaeology of knowledge*. Kääntänyt A. M. Sheridan Smith. London: Routledge.
- FRANZKE, ALINE SHAKTI – BECHMANN, ANJA – ZIMMER, MICHAEL – ESS, CHARLES M. – ASSOCIATION OF INTERNET RESEARCHERS 2020: *Internet Research: Ethical Guidelines 3.0*. <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf>.
- GARRETT, PETER 2010: *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GOLD, NICOLAS 2020: *Using Twitter data in research. Guidance for researchers and ethics reviewers*. London: UCL. <https://www.ucl.ac.uk/data-protection/sites/data-protection/files/using-twitter-research-v1.0.pdf>.
- HAKULINEN, AULI – LAITINEN, LEA 2008: Anaforinen nolla. Kielioppeja ja affekteja. – *Virittäjä* 112 s. 162–185.
- HALL, STUART 2013: The work of representation. – Stuart Hall, Jessica Evans & Sean Nixon (toim.), *Representation* s. 1–47. 2., uudistettu laitos. Thousand Oaks, California: Sage.
- HALLIDAY, M.A.K. – MATTHIESSEN, CHRISTIAN M.I.M. 2004: *An introduction to functional grammar*. 3., uudistettu laitos. London: Arnold.
- HALONEN, MIA – NYSTRÖM, SAMU – PAUNONEN, HEIKKI – VAATTOVAARA, JOHANNA 2020: *Stadin syntinen s*. Helsinki: Art House.
- HÄKKINEN, KAISA 2002: Eläin suomen kielessä. – Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa* s. 26–62. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 885. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ILOMÄKI, HENNI – LAUHAKANGAS, OUTI (toim.) 2002: *Eläin ihmisen mielenmaisemassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 885. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- IRVINE, JUDITH T. – GAL, SUSAN 2000: Language ideology and linguistic differentiation. – Paul V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities* s. 35–83. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- ISOTALUS, PEKKA – JUSSILA, JARI – MATIKAINEN, JANNE 2018: Twitter viestintänä ja sosiaalisen median ilmiönä. – Pekka Isotalus, Jari Jussila & Janne Matikainen (toim.), *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot* s. 9–30. Tampere: Vastapaino.
- JAWORSKI, ADAM – COUPLAND, NIKOLAS – GALASIŃSKI, DARIUSZ (toim.) 2012 [2004]: *Metalinguage. Social and ideological perspectives*. E-kirja. Berlin: Mouton de Gruyter.

- 2012 [2004]: *Metalanguage: why now?* – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 3–8. E-kirja. Berlin: Mouton de Gruyter.
- KAARLENKASKI, TAIJA – UNG-LANKI, SARI 2013: Ikkunoita ihmistieteelliseen eläintutkimukseen. – *Elore* 20 s. 7–12.
- KAINULAINEN, PAULIINA – SEPÄNMAA, YRJÖ (toim.) 2009: *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri*. Palmenia-sarja 66. Helsinki: Gaudeamus.
- KALLIO, JUSSI 1978: Kolmannen persoonan dilemmat. – *Sananjalka* 20 s. 52–74.
- KARLSSON, FRED 1995: Normit, kielenkäyttö ja kieliopit. – Jan Rydman (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995* s. 161–172. Porvoo: WSOY.
- Kielitoimiston ohjepankki: Pronominit: hän vai se?* <http://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/487> (31.3.2021).
- Kielitoimiston sanakirja*. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2020. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi> (31.3.2021).
- KOLEHMAINEN, TARU 2014: *Kielenhuollon juurilla. Suomen kielen ohjailun historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOSKELA, MERJA – SIHVONEN, TANJA 2018: #Hashtagin funktiot Twitterissä. Aihetunniste metatadana, erikoiskielenä ja luovuuden välineenä. – Pekka Isotalus, Jari Jussila & Janne Matikainen (toim.), *Twitter viestintänä. Ilmiöt ja verkostot* s. 31–50. Tampere: Vastapaino.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 869. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KRESS, GUNTHER 2012: Multimodal discourse analysis. – James Paul Gee & Michael Handford (toim.), *The Routledge handbook of discourse analysis* s. 35–50. E-kirja. London: Routledge.
- KROSKRITY, PAUL V. (toim.) 2000: *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- LAAKSONEN, SALLA-MARIA: Sosiaalinen media tutkimusaineistona. – Jaana Vuori (toim.), *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen verkkoarkisto (ylläpitäjä ja tuottaja). <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/laadullisen-tutkimuksen-aineistot/sosiaalinen-media-tutkimusaineistona/> (28.4.2021).
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- 2005: *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. – Ritva Laury (toim.), *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse* s. 75–106. *Studia Fennica Linguistica* 12. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2009: Vapaus ja järjestys. Eläinten kielioppi *Seitsemässä veljeksessä*. – Jaakko Yli-Paavola & Pekka Laaksonen (toim.), *Tulinuija. Aleksis Kiven Seuran albumi* s. 115–131. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2010a: Se ja hän puhutussa kielessä. – *Kielikello* 4/2010. <https://www.kielikello.fi/-/se-ja-han-puhutussa-kielessa>.
- 2010b: *Hän* vai *se*, *he* vai *ne*? Pronominivariaatio ja normien ristiveto. – Hanna Lappalainen, Marja-Leena Sorjonen & Maria Vilkkuna (toim.), *Kielellä on merkitystä. Näkökulmia kielipolitiikkaan* s. 279–324. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1262. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 160. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEHTO, LIISA-MARIA 2018: *Korpusavusteinen diskurssianalyysi japaninsuomalaisten kielipuheesta*. Oulun yliopisto.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsingin yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaaliin piirteisiin*. Jyväskylä *Studies in Communication* 4. Jyväskylän yliopisto.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2007: Murteiden uusi nousu. – H.K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia* 2 s. 401–411. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MARKHAM, ANNETTE 2012: Fabrication as ethical practice. Qualitative inquiry in ambiguous internet contexts. – *Information, Communication & Society* 15 s. 334–353.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. *Suomi-sarja* 203. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MILANI, TOMMASO M. – JOHNSON, SALLY 2008: CDA and language ideology – towards a reflexive approach to discourse data. – Ingo H. Warnke & Jürgen Spitzmüller (toim.), *Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene* s. 361–404. Berlin: Walter de Gruyter.

- MILROY, JAMES – MILROY, LESLEY 2012 [1985]: *Authority in language. Investigating standard English*. 4. painos. E-kirja. London: Routledge.
- MURTHY, DHIRAJ 2013: *Twitter. Social communication in the Twitter age*. E-kirja. Cambridge: Polity.
- MÄNTYNEEN, ANNE 1996: Miten normeista puhutaan. Näkökulma ja normien rajat. – *Virittäjä* 2/1996 s. 504–519.
- 2012: Kieli-ideologiat käytännössä. Sanajärjestyksen normittuminen tietokirjallisuuden suomenostyössä. – *Virittäjä* 3/2012 s. 378–409.
- MÄNTYNEEN, ANNE – HALONEN, MIA – PIETIKÄINEN, SARI – SOLIN, ANNA 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 3/2012 s. 325–348.
- MÄNTYNEEN, ANNE – KALLIOKOSKI, JYRKI 2018: Dialogia käsitteiden valinnasta ja käytöstä. Kieli-ideologiat tiedekirjallisuuden suomenostyössä. – *Virittäjä* 4/2018 s. 493–522.
- NIEDZIELSKI, NANCY – PRESTON, DENNIS R. 2003 [1999]: *Folk linguistics*. Uudistettu laitos. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NIKANDER, PIRJO 2008: Constructionism and discourse analysis. – James A. Holstein & Jaber F. Gubrium (toim.), *Handbook of constructionist research* s. 413–428. New York: The Guilford Press.
- NORDLUND, TARU 2004: Arat taimet ja ankarat puutarhurit. 1800-luvun lopun kielikeskustelun metaforat ja kieli-ideologiat. – Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä. Näkökulmia suomen kielen kehitykseen 1800-luvulla* s. 286–322. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 979. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- OCHS, ELINOR 1992: Indexing gender. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context. Language as an interactive phenomenon* s. 335–358. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PELTOLA, REA 2018: Interspecies identification in nature observations: modal expressions and open reference constructions with non-human animate reference in Finnish. – *Open Linguistics* 4 s. 453–477.
- PHILLIPS, MARY T. 1994: Proper names and the social construction of biography: the negative case of laboratory animals. – *Qualitative Sociology* 17 s. 119–142.

- PIETIKÄINEN, SARI – MÄNTYNEN, ANNE 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIIPPO, IRINA 2012: *Viewing norms dialogically. An action-oriented approach to sociolinguistic metatheory*. Helsingin yliopisto.
- 2016: Kielen kuva. – Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen (toim.), *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* s. 23–52. Helsinki: Art House.
- PIIPPO, IRINA – VAATTOVAARA, JOHANNA – VOUTILAINEN, EERO 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- 2016: Koskaan et muuttua saa. – Irina Piippo, Johanna Vaattovaara & Eero Voutilainen (toim.), *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat* s. 53–82. Helsinki: Art House.
- PRESTON, DENNIS R. 2012 [2004]: Folk metalanguage. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 75–101. E-kirja. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PRIIKI, KATRI 2011: *Läsnäolo, tuttuus, tulkinta ja sävy. Ihmisviitteinen hän ja sen tehtävät Harjavalan, Kokemäen ja Huittisten nykypuhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- 2014: Antagonistin äänellä. *Hän*-pronominin käyttö valituskertomuksissa. – *Virittäjä* 2/2014 s. 194–220.
- 2016: Puhutun suomen kielioppia ja yksilöllistä vaihtelua. Kvantitatiivinen tutkimus *hän*-pronominista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. – *Sananjalka* 58 s. 112–135.
- 2017: *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä*. Turun yliopisto.
- (tulossa 2021): Verkkokeskustelijoiden käsitykset *hän*- ja *se*-pronominien norminvastaisesta käytöstä. – *Virittäjä* 125.
- RATAMÄKI, OUTI 2010: Katsaus yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen tieteenalaan. – *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja IV* s. 431–446.
- ROSA, JONATHAN – BURDICK, CHRISTA 2016: Language ideologies. – Ofelia García, Nelson Flores & Massimiliano Spotti (toim.), *The Oxford handbook of language and society* s. 103–124. Verkko-versio. New York: Oxford University Press.
- RUONAKOSKI, ERIKA 2002: Sinä – eläin. – Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.), *Eläin ihmisen mielenmaisemassa* s. 222–236. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 885. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SELÄNPÄÄ, JUTTA 2021: *Normimuutos mediassa? Alkaa tehdä ja alkaa tekemään -rakenne Yleisradion verkkojulkaisuissa 2011–2018*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistajaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 715. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPÄNMAA, YRJÖ 2009: Jälkisanat. Kulttuuritieteellisen eläintutkimuksen lähtökohdista ja mahdollisuuksista. – Pauliina Kainulainen & Yrjö Sepänmaa (toim.), *Ihmisten eläinkirja. Muuttuva eläinkulttuuri* s. 220–233. Palmenia-sarja 66. Helsinki: Gaudeamus.
- SETÄLÄ, E.N. 1921: *Kielentutkimus ja oikeakielisuus*. Helsinki: Otava.
- SHAPIRO, KENNETH 2008: *Human-animal studies: growing the field, applying the field*. Ann Arbor: Animal and Society Institute. <https://www.animalsandsociety.org/download/human-animal-studies-growing-the-field-applying-the-field/>.
- SIITONEN, KIRSTI 2008: Sävypronomini hän. – *Sananjalka* 50 s. 87–109.
- 2016: Ihmistarkoitteinen hän-pronomini puhutussa suomessa – kansanlingvistinen kyselytutkimus. – *Acta Philologica* 49 s. 383–392.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Shifters, linguistic categories, and cultural description. – Keith H. Basso & Henry A. Shelby (toim.), *Meaning in anthropology* s. 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- 1979: Language structure and linguistic ideology. – Paul R. Cline, William F. Hanks & Carol L. Hofbauer (toim.), *The elements. A parasession on linguistic units and levels* s. 193–247. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- 2003: Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. – *Language and Communication* 23 s. 193–229.
- SMITH-HARRIS, TRACEY 2004: There's not enough room to swing a cat and there's no sense flogging a dead horse. Language usage and human perceptions of other animals. – *ReVision* 27 s. 12–15.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – ROUHIKOSKI, ANU – LEHTONEN, HEINI 2015: *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1310. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STIBBE, ARRAN 2001: Language, power and the social construction of animals. – *Society & Animals* 9 s. 145–161.

- 2012: *Animals erased. Discourse, ecology, and reconnection with the natural world*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press.
- SVT = Suomen virallinen tilasto 2020: *Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö*. Verkkojulkaisu. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/sutivi/index.html> (13.7.2021).
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018 [2002]: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- TUOMIVAARA, SALLA 2003: *Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa – Johdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan*. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Twitter Privacy Policy*. <https://twitter.com/en/privacy> (28.4.2021).
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2012: Spatial concerns for the study of social meaning of linguistic variables. An experimental approach. – Hanna Lehti-Eklund, Camilla Lindholm & Caroline Sandström (toim.), *Folkmålsstudier. Meddelanden från föreningen för nordisk filologi* 2012/50 s. 175–209. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- VERSCHUEREN, JEF 2012 [2004]: Notes on the metapragmatic awareness in language use. – Adam Jaworski, Nikolas Coupland & Dariusz Galasiński (toim.), *Metalanguage. Social and ideological perspectives* s. 53–73. E-kirja. Berlin: Mouton de Gruyter.
- VIHELMAA, ELLA 2018: *Kielen kääntöpuolella. Kuinka kääntää toislajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle?* Lisensiaatintutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- VILPPULA, MATTI 1989: Havaintoja *hän-* ja *he-*pronominien käytöstä suomen murteissa. – *Virittäjä* 93 s. 389–400.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2008 [2004]: *Iso suomen kielioppi*. Verkkoversio. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- YLIKAHRI, KRISTIINA 1996: Referoinnin laajentumat *hän-*, *he-* ja *se-*, *ne-*pronominien käytössä Sii-kaisten murteessa. – *Virittäjä* 2/1996 s. 182–203.